

**דברי מרן הגאון רבי שלום משאש זצ"ל
הרב הראשי וראש אבות בתי הדין בירושלים
ומלפנים נשיא הרבנות הראשית וראב"ד במרוקו
(שו"ת תבואות שמש חלק אה"ע סי' קל"ז)**

לכבוד החכם השלם... קיבלתי מכתבו זה כחודש ימים, ולא פניתי להשיבו עד עתה לרוב טירדות הקודש העמוסים עלי.

שאל כבודו לחוות דעתי בענין פאה נכרית אם אין בה משום איסור פריעת הראש לאשה, וכן לענין קריאת שמע אם מותר לקרות כנגדה, ואיך לנהוג למעשה בזה, ואם אין חילוק בין אם היא עשויה משערותיה או משערות חברתה.

הנה מדבריו נראה שמערב ענין איסור פריעת ראש באשה לענין קריאת שמע, ושכל מקום שאסור משום פריעת ראש אסור משום ערוה לענין ק"ש.

ולפי דעתי יש לחלק ביניהם, דענין שיער באשה ערוה לענין קריאת שמע תלוי ברגילות, דאם היא רגילה להיות פרועת ראש, אף שהיא פרועת כל הראש כולה ועושה איסור דאורייתא, או כגון בחצר דאסור משום צניעות, הרי זה מותר לקרות ק"ש כנגדה, וזה מדוקדק מדברי הטור והשו"ע סי' ע"ה שכתבו "טפח מגולה באשה במקום שדרכה לכסותו אסור לקרות ק"ש כנגדו", ובסעיף ב' גבי שיער כתבו "שיער של אשה שדרכה לכסותו", ומזה הוציאו דשערה חוץ לצמתה שאינו מתכסה אין חוששין להן כמש"כ מור"ם שם. ובמקור הדברים בב"י בשם הרשב"א הטעם משום שהוא רגיל בהם ולא טריד.

ועיין בב"ח שם וז"ל, "בא להוציא פניה ידיה ורגליה במקום שהולכין יחף שלעולם רגליה הם מגולים, דאינו אסור לקרות כנגדם" וכו' ע"ש. הרי דהכל תלוי ברגילות, ומינה יש ללמוד דהוא הדין לנשים שרגילין לגלות ראשם בזמנינו דאין כאן שום טירדא לראות אותם כך, ואין בזה משום ערוה לקריאת שמע. וכן פירשו כל המפרשים בהא דאיתא בש"ס טפח באשה ערוה, דהיינו בדבר שרגיל להיות מכוסה באשה, עיין בסי' ע"ה בב"י שם, וכן מצאתי להדיא להרב בן איש חי (שנה ראשונה פרשת בא אות י"ב) וזה לשונו, "הנשים בערי אירופה שדרכן לילך תמיד פרועי ראש מותר לקרות כנגדן כיון דכל הנשים דרכן בכך" עכ"ל.

אבל לענין איסור פריעת ראש לאשה לגבי דת יהודית, זה אינו תלוי ברגילות, ואף שנהגו היום לגלות גם ברה"ר, זהו מנהג של איסור כמש"כ בש"ס ופרע את ראש האשה מכאן אזהרה לבנות ישראל שלא תלכנה פרועות הראש. ודוקא ברה"ר אבל בחצר אין האיסור אלא משום צניעות, וכמש"כ באה"ע (סי' כ"א ס"ב) ובאר היטב שם.

ואמר המעתיק: יש להוסיף על דברי מרן הרב זצ"ל, שמאחר ואיסור גילוי שיער בנשים נשואות הוא דאורייתא, גזירת הכתוב, לכן יש חילוק בין דין גילוי ברה"ר לבין דין קריאת שמע, שמצד אחד אסור לגלותו ברה"ר כדין התורה, ומאידך מותר לקרוא כנגדו ק"ש, שכל איסורה הוא משום הרהור, וכיום אין בזה הרהור. אולם פאה נכרית, שאין יסוד בגמ' ובראשונים לאסור אותה, לא מדאורייתא ולא מדרבנן (וכמש"כ בשו"ת רבי עזריאל), ממילא אין חילוק בין יציאה לרה"ר ובין ק"ש, ושניהם מותרים מאחר וכיום אין בזה הרהור ולא פריצות. ולא יתכן להתיר לקרוא ק"ש כנגדה, מטעם שאין בה הרהור, ומאידך לאסור על האשה ללבושה ברה"ר משום שגורמת הרהורים, כי ממה נפשך יקשה לשיטה זו. וראה בזה עוד לקמן.

ולמאי דאתאן עלה, לענין פאה נכרית לגבי איסור פריעת ראש, הנה רמ"א כתב שם באו"ח סי' ע"ה וכ"ש פאה נכרית אפי' דרכה לכסות, ומקור הדברים בדרכי משה סי' ש"ג בשם הגהות אלפסי החדשים (שלטי גיבורים) דמותר לאשה לגלות פאה נכרית שלה, לא שנא אם עשויה משערותיה או עשויה משיער חברתה, ע"ש. וכ"כ המג"א סק"ה משם הש"ג דמותר לכתחילה, דאיתא בפ"ו דשבת יוצאה אשה בחוטי שיער וכו', ודלא כבאר שבע שחולק עליו ע"ש. גם הרב עטרת זקנים הביא מחלוקת הנ"ל, גם בדברי חמודות על הרא"ש מסכת ברכות (פ"ג אות קי"ט) פסק להתיר, וכ"כ בעין משפט בנזיר (דף כח:), גם בשו"ע לבעל התניא באו"ח סי' ע"ה פסק בפשיטות להתיר כדברי רמ"א והש"ג, וכן נראה מדברי הגר"א בביאוריו לסי' ע"ה, ע"ש.

ואמר המעתיק: יש הטוענים שהגר"א אסר פאה נכרית, ומביאים ראיה מפירושו על המשניות בספר "שנות אליהו", שפירש את המשנה בשבת (פ"ו משנה ה) "יוצאה אשה... ובפאה נכרית לחצר", שמדובר בפאה נכרית מכוסה, ואין זה כפירוש הש"ג ראש המתירים, שהתיר מכאן את הפאה וכתב שמדובר בפאה נכרית מגולה. והנה ראשית נקדים, שאין להביא ראיה מפירוש המשניות, שאין כוונת הגר"א שם להלכה, כשיש ראיה מפורשת מהגהותיו לשו"ע, ששם כיוון להלכה ולמעשה. ובביאור הגר"א הנ"ל הביא מקור והוכחה לדברי הרמ"א מדברי המשנה שם "יוצאה אשה בחוטי שיער". ומקור זה שהביא הגר"א, הלא הוא מוזכר בדברי המג"א, שהביא מקור זה לדברי הרמ"א, וכתב על הב"ש שדבריו הם דברים דחויים, והלכה כש"ג. ומכך שראה הגר"א את דברי הרמ"א והמג"א המפורשים בהיתר פאה נכרית, ולא חלק עליהם ולא העיר עליהם, אלא חזר על המקור שהביא המג"א, מוכח שהוא סובר כמותם, כי דבר זה ידוע בכללי ביאור הגר"א, שכאשר הוא מביא מקור לשו"ע ולרמ"א ולמג"א ואינו חולק עליהם, הרי כן דעתו להלכה ולמעשה.

וראה מש"כ החזון איש במכתב שהובא בספר "צדקת הצדיק" (דף קל"ז), וזה לשונו: "הגר"א ז"ל בביאור הגר"א אינו מסתפק בביאור מקורו של השו"ע, אלא נכנס תמיד לקבוע מסמרות בהכרעת ההלכה ומגלה דעתו ז"ל במקום שנוטה מדברי השו"ע... ואם נמצאים מקומות מספר שהניח מלחלוק, יש באלו מקומות טעם, או משום שאין הדבר מוכרע כל כך, או שאין הנדון אלא בהידור מצוה ולא בעיקר הלכה [ושני טעמים אלה לא שייכים כלל בפאה נכרית]. סוף דבר, לפי מנהגו של הגר"א, לא יתכן שיכוון לחלוק על השו"ע ויחד תחת לשונו, ויכתוב בלשון כמראה מקור הלכה ויכוון לחלוק, אלא היה מפרש כוונתו ז"ל בגלוי". עכ"ל.

והמעייין יראה גם שאין סתירה בין פירוש הגר"א למשניות לבין ביאורו לשו"ע, כי אמנם בפירושו למשניות משמע שאין ראיה מדברי המשנה "ובפאה נכרית לחצר" כמש"כ הש"ג, מפני שמדובר שם לשיטתו בפאה

נכרית מכוסה, אך מאידך בפירושו לשו"ע הוא מביא ראיה אחרת, שלא עלתה על דעת הש"ג, והיא מתחילת המשנה, "יוצאה אשה בחוטי שיער", שגם הם כיוסי של שערות מגולות, והמשנה מתירה לצאת בהם לרה"ר בשבת, מפני שהם קשורים היטב עם השערות ואין חשש שיפלו כמו שחששה המשנה בפאה נכרית (וכך הם פאות ימינו שמותר לצאת בהם בשבת, ולכן הביא הגר"א ראיה מכאן דוקא). וראה פירוש הראיה בדברי מחצית השקל ופמ"ג. וזאת מפני שהרמ"א בסי' ש"ג כתב את דבריו על הדין שיוצאה אשה בחוטי שיער. וכן הפרישה, וכן האליה רבה, ושבת של מי, וכף החיים, ועוד, הבינו שחוטי שיער במשנה הם פאה נכרית של ימינו, ופסקו כש"ג אך הביאו ראיה אחרת לשיטתו. וממילא ברורה דעתו של הגר"א להתיר כש"ג וקרמ"א. ויתכן שהוצרך לפרש כך בפירוש המשניות, משום דקשיא לו קושיית האחרונים, למה אסרה המשנה לצאת בפאה נכרית מגולה, הרי בודאי לא תסירנה ותלך בגילוי ראש ברה"ר (וראה לקמן בדברי הרב תירוצים ישרים על קושיה זו), ולכן כתב שמדובר בפאה מכוסה.

ובספר "הלכות הגר"א ומנהגיו" (סי' ע"ט) להגאון רבי משה שטרנבוך שליט"א, כתב וזה לשונו: "בביאורו מייתי רבינו זצ"ל הוכחה מהאי דאיתא בפרק ו' דשבת דאשה יוצאה בפאה נכרית, ומשמע דמסכים דשרי. ויותר מזה מבואר בדברי רבינו, שהרי הרמ"א [בסי' ע"ה] מיירי רק לענין איסור ערוה, דלא הוי ערוה לענין ק"ש, ורבינו מייתי הראיה מעצם מאי דיוצאה בפאה נכרית, וממילא לא הוי ערוה לק"ש. ואף שבביאורו למשנה בפרק ו' דשבת דחה הראיה וביאר דמיירי שיוצאה עם כיוסי, דבריו בביאורו כתב אח"כ והם עיקר טפי, כיון שנכתבו ע"י עצמו ולדינא, משא"כ ביאורו למשנה הוא מתלמידים. וכך מקובלים אנו מתלמידיו ומתלמידי תלמידיו שהתירו... ועל סמך זה נהגו בפאה נכרית בליטא ורוסיה ופולין". עכ"ל. וכן כתבו בפשטות כמה אחרונים, ומהם הגר"מ פיינשטיין בשו"ת אגרות משה, שדעת הגר"א להתיר פאה נכרית].

גם הבאר היטב סובר כן (באה"ע סי' קט"ו ס"ק י"ד), גם הפמ"ג (סי' ע"ה באשל אברהם אות ה') כתב, "ומ"מ במדינות שיוצאין בפאה נכרית מגולה יש להם לסמוך על השו"ע כאמורי", עכ"ל. וכן היא דעת הרב יד אהרן כמשי"כ משמו הרב כף החיים (סי' ע"ה אות י"ט), ועיין בספר שדי חמד אסיפת דינים אות ד', הוכיח משם הרב ברוך ייטלס שכתב דיש לסמוך על ש"ג ורמ"א ולבוש כי הם עמודי הוראה ועיני כל העדה עליהם וכו', עכ"ל. וראה להרב כף החיים שם, שסיים שכן היא הסכמת האחרונים להתיר כדברי הרמ"א ע"ש.

הן אמת שכנגד זה ישנם פוסקים המחמירים בזה, והם, הבאר שבע שהביאו האחרונים הנ"ל, גם הרב עצי ארזים (אה"ע סי' כ"א) הביא דברי עין משפט הנ"ל בנוזיר וסתר ראייתו בדברים חזקים וכו', גם החתם סופר בגליון השו"ע וכו' כתב שכן דעת הרב שאלת יעבי"ץ סי' ז' להחמיר.

מכל מקום נראה דהמקילין לצאת בפאה נכרית יש להם על מה שיסמוכו, והם אותם הגאונים שהבאנו לעיל ומורי"ם ז"ל בתוכם, ועיין למחצית השקל שם (בסי' ע"ה ס"ק ה') שכתב דאף דאין ראיה כ"כ למג"א מההיא דיוצאה אשה בחוטי שיער, די"ל דמיירי תחת הסבכה והן מכוסים, מ"מ עיקר ראייתו מסיפא דילדה לא תצא בשל זקנה דלמא מחכו עלה ותסירן מפני הבושה ומייתי לה ד' אמות, ועל כרחך במגולה איירי דהא חיישינן דמחכו עלה, עכ"ל ע"ש, ומכלל הדברים ג"כ דאיירי ברשות הרבים כפשט הדברים, ובפרט שכל האחרונים הנ"ל ראו סברת המחמירים ולא חשו לה כמשי"כ המג"א והפמ"ג ובעל התניא.

גם פה קזבלנקה ראיתי לכל המתחסדים וחסידי חב"ד בכלל שכולם לובשים פאה נכרית גלויה בשוק בלי כיסוי כלל, וסומכים ודאי על בעל התניא זצ"ל שנמשכין אחריו בכל עניניהם, שהוא ידוע לחסיד וקדוש ועם כ"ז התיר בזה.

וכן נראה לי נכון לעשות, כך שנשי הרבנים והת"ח לא יהיו שפלים ובזויים משאר העם, רק שהם מגלים באיסור, והם יגלו בהיתר, ככה הבעלים לא יביטו על שאר נשים, וגם ע"י זה נוכל למשוך שאר נשים העושים באיסור שיוכלו לעשות בהיתר ע"י פאה נכרית, דלא שבקי היתרא ועבדי איסורא. לא כן אם נלך לחומרא, אזי מעולם לא ילבשו מטלית על ראשם שהוא מנוולם וישארו כל ימיהם באיסור.

וכל זה אמרנו בין שהיא עשויה משערותיה או משערות חברתה, וכמש"כ הדרכי משה משם הגהות אלפסי, וכן נראה דעת האחרונים, זולת הלבוש הביא דבריו הרב עטרת זקנים שמדקדק לשון פאה "נכרית" משמע שאינה שלה אלא משערות חברתה. ואין זה דקדוק, דנכרית רצונו לומר שאינו שיערה הרגיל המדובק בגופה, אלא זרה מגופה, יהיה איך שיהיה, שלה או של חברתה הכל בכלל נכרית, ואין בידי כעת ספר הלבוש לראות דבריו, ועיין בהגהות מוהר"ר ברוך פרענקיל ז"ל שבסוף השו"ע הגדול, שכתב לעיין בלבוש, שאין מבואר מדבריו כמש"כ המחבר הזה (עט"ז) משמו, עכ"ל.

העולה מזה דמי שירצה להקל לצאת בפאה נכרית גלויה, בין משערה בין משל חברתה, יש לו על מה לסמוך בשופי, **וכן ראוי לעשות**, ומי שירצה להחמיר על עצמו לכסות גם פאה נכרית לצאת ידי חובת כל הפוסקים וכו', תבא עליו ברכת טוב וורק באופן זה, שמכסה את הפאה ברדיד עליה, יוצאת ידי חובת כל הפוסקים. אך במטפחת לבד, ראה לקמן בדברי מרן הרב זצ"ל, שמחליקה מן הראש ונמצא פעמים רבות שלישי הראש מגולה, והוי איסור דאורייתא. המעתיק. זהו הנראה לי, וצור יצילנו משגיאות ומתורתו יראנו נפלאות, החונה פה קזבלנקה יע"א בחודש אב הרחמן יהפוך לשמחה, שנת התשכ"ד לפ"ק.

תשובתו על דברי הגאונים רבי יוסף משאש ורבי עובדיה יוסף זצ"ל (שו"ת תבואות שמש חלק אה"ע סי' קל"ח)

שוב בעלותי ארצה באו לידי שני ספרים המדברים בענין זה, והם חולקים מן הקצה אל הקצה, דהרה"ג שאר בשרי הרב הוד יוסף משאש זלה"ה התיר בזמנינו לגלות אף שערות גופה, והליץ בעד דור החדש המגלין, דכיון דכל העם נהגו כן, אין כאן יצה"ר וזוה לשונו שם: "כיסוי הראש בנשים אינו אלא מצד המנהג דוקא, שחשבוהו בזמן הקודם לצניעות, והעושה היפך המנהג, הייתה נחשבת לפרוצה. אולם עתה שהנשים עלו בהסכמה, שאין להם בזה שום ניוול ושום פריצות חלילה, ואין בכיסוי הראש שום צניעות, א"כ אזדא לה איסורא... שהאידנא שרוב הנשים מגלות שיער כל ראשן, חזר שיער הנשואות כשיער הבתולות שכולן מתאימות רגילות לגלות, כי מידי הוא טעמא בבתולות, משום דרגילות לגלותו לא מקרי בגילויין פריצות, הוא הדין והוא הטעם האידנא בנשואות הרגילות לגלותו, דלא הוי בזה שום פריצות חלילה, וכן לענין מש"כ שיער באשה ערוה (ברכות כ"ד), מידי הוא טעמא בבתולות משום שאין

הרהור ברגיל לראות, הוא הדין בנשואות הרגילות האידינא, אין הרהור ברגיל, וכל אדם מבשרו יחזה, שרואה נשים עוברות לפניו יום ויום בראש מגולה, ואינו שם לבו להן ומהרהר. והמהרהר, לא מחמת שיער גלוי מהרהר. עכ"ל, ונתן סמוכות למנהג מדברי הש"ס והראשונים כמש"כ בספרו אוצר המכתבים (חלק ג' סי' אלף תתפ"ד) וכמו שנכתוב להלן.

והרה"ג הראשון לציון הרב הראשי לישראל הגאון רבינו עובדיה יוסף שליט"א, אסר לגמרי גם פאה נכרית ללכת בה מגולה, ודחה בתוקף את דברי המתירין, ועיקר טעמו כמש"כ בתורת שבת והפוסקים, הואיל והפאה מחוברת יפה לשערותיה וכו' לא ינקו מהרהורי עבירה המסתכלים בה בעוברה בראש כל חוצות וכו', והעושה כן נגד המנהג שנהגו בנות ישראל צריך בעלה לגרשה ואין לה כתובה, עיין שם שהאריך בדברים חדים ותקיפים נגד המקילין באורך וברוחב כדרכו הטובה, ואני הצעיר במקומי אני עומד, ודברי הרבנים הנ"ל לא נהירין לי אחר המחילה רבה.

ותחילה אדבר על ענין איסור גילוי הראש לגמרי, דודאי לפי דעתי ישתקע הדבר ולא יאמר, ולא נמצא שום פוסק שיתיר באיסור דאורייתא, שכיון שהתורה קבעה לאסור, אי אפשר להתיר בשום אופן ובשום טעם שהוא, כי מחוקק התורה ידע מראש את כל דורות הבאים, ודבר ציוה לאלף דור, ולא תשתנה ולא תתחלף לעולם ועד, וזה אחד מעיקרי התורה. גם צריכים אנחנו ללכת אחרי כללי הפוסקים, וכיון ששום אחד מהראשונים ואחרונים לא עלה על דעתו לחדש דבר זה, אין לנו לחדש דבר מדעתנו.

ועתה אביא את ראיות הרה"ג ז"ל אחת לאחת, ואשיב עליהן מה שהראוני מן השמים. תחילה הביא דרשת ר' ישמעאל במסכת כתובות (דף עב). ופרע את ראש האשה, אזהרה לבנות ישראל שלא יצאו בפרוע ראש, ופרש"י, וז"ל, אזהרה מדעבדין לה הכי לנוולה מדה כנגד מדה כמו שעשתה להתנאות על בועלה, מכלל דאסור. אי נמי מדכתיב ופרע, מכלל דהיא שעתא לאו פרוע היה, שמע מינה אין דרך בנות ישראל לצאת פרועות ראש, וכן עיקר. עכ"ל.

וכתב הרב ז"ל, שההבדל בין שני הפירושים הוא, דלפירוש ראשון משמע דאנן הוא שאסור לנו לגלות שיערה ברבים לנוולה על חנם, ואך כדי לעשות לה מדה כנגד מדה התירה לנו התורה איסור זה כדי לנוולה, אמנם היא אין לה שום איסור בגילוי ראשה, שאם רצתה לנוול עצמה תנוול בכל עת שתמצא ובכל מקום שתמצא, בבית ובשדה, ואך מפירוש שני משמע דאסור גם לה לגלות שיערה וכו' עכ"ל.

ואני תמה, דלפי פירושו בפירוש הראשון של רש"י, היאך הגמ' תמהה בכח, פריעת ראש דאורייתא היא מדכתיב ופרע וכו' וזה קאי על האשה גופא, וע"ז מפרש רש"י גם הפירוש הראשון, ולפי דבריו מאי תמיהה איכא, והלא אין כאן אלא ניוול שרצתה לנוול עצמה ויש לה רשות לפי דבריו. הא ודאי דפירוש זה אינו כלל ועיקר, ובשני הפירושים של רש"י צריך למצוא דפריעת ראש היא מהתורה לאשה.

[אמר המעתיק: ראה בתרומת הדשן סי' רמ"ב, שכתב בדעת הרמב"ם שפריעת ראש איסורה מדרבנן, וזה לשונו: "ואע"ג דרמב"ם כתב דאינו אלא מדברי קבלה הא איהו נמי כתב דפריעת ראש באשה אינו אלא זהירות מדרבנן כדמוכח מלשונו, ומסתמא סבירא ליה הא דפריך תלמודא 'דאורייתא היא' רצונו לומר רמו דאורייתא יש לה". עכ"ל. וראה עוד בדברי הגר"ע יוסף לקמן, שהביא כמה פוסקים שלשון "דאורייתא היא" אינו מחייב שהוא איסור דאורייתא].

ומה שהביא ממסכת בבא קמא (דף צ:), מעשה באחד שפרע ראש האשה בשוק, ובאת לפני ר"ע וחייבו ליתן לה ארבע מאות זוז, א"ל רבי תן לי זמן, ונתן לו זמן. שמרה עומדת על פתח חצרה, ושבר הכד לפניו ובו כאיסר שמן, גלתה את ראשה והיתה מטפחת ומנחת ידה על ראשה, העמיד עליה עדים ובא לפני ר"ע, א"ל לזו אני נותן ארבע מאות זוז, א"ל לא אמרת כלום, שהחובל בעצמו אע"פ שאינו רשאי פטור, אחרים שחבלו בו חייבים, ע"כ. ומזה הביא ראייה לדבריו בפירוש הראשון, שאין שום איסור לאשה לגלות ראשה, שאם רצתה לנוול עצמה תנוול.

לענ"ד אין מזה שום ראייה, מהרבה טעמים, חדא, דיש לומר שלא היתה במקום האסור בגילוי הראש, אלא עומדת על פתח חצרה, ויש לומר שאין רבים בוקעים בו, דאז מותר לגלות, ועיקר מה שרצה אותו האיש להביא ראייה לר"ע דאשה זו אינה מקפדת על ביוש זה, והרי היא עושה בעצמה שגילתה ראשה ולא חשבה זה לניוול, ולזה השיב לו שרשאי אדם לחבול בעצמו.

או נימא דגם כן היה בשוק, וכדי לטפח את השמן בראשה לא קפדה על האיסור של איזה רגעים שיעור לטפח ותחזיר תיכף, אבל עכ"פ לפי שעה הוא ניוול שניוולה עצמה בהיתר או באיסור, ואין לומר שרשאי אדם לחבול בעצמו.

גם מה שהביא ממסכת שבועות (דף לה.) מרבנן גבי שבועה דפוטרם ולא סבירא להו מכלל לאו אתה שומע הן, וא"כ הכא נמי נימא דלא ס"ל כר' ישמעאל ד"ופרע" אזהרה ללאו, דאין אומרים מכלל לאו אתה שומע הן. על זה יש להשיב, דגם ר' ישמעאל לא כיוון לומר דיש בזה לאו, אלא העיקר דאנו מבינים שיש בזה איסור דאורייתא בגלוי ראש, כחצי שיעור שאסור מהתורה אף דאין בו לאו, ועיין בזה להגאון יביע אומר (חלק ד' אה"ע סי' ג') שכתב דליכא בזה לאו ולא עשה רק איסור בעלמא, וכמו שכתבנו.

איך שיהיה, אנו רואים תמיהת הש"ס שכתב דאורייתא היא דכתיב ופרע את ראש האשה, מוכח דבכל אופן איסורא דאורייתא, וכמו שנתבאר לעיל, וגדולי הפוסקים ראשונים ואחרונים קיימוה וקבלוה עליהם יתד בל תימוט ופסקוה בספריהם, דודאי אין לנטות ימין ושמאל.

גם מה שהביא שם ממעשה דקמחית, שחכמים דחו דבריה דהרבה עשו כן ולא הועילו, כי הם ידעו שאין בזה שום איסור, רק מנהג שנהגו בנות ישראל. גם בזה אין ראייה כלל מתשובתם, דדוקא בתוך ביתה כמו שאמרה מימי לא ראו קורות ביתי קלעי שערי, בזה הוא דדחו דבריה וודאי מדינא מותר בביתה לגלות ראשה, אבל בשוק אסור מדינא דש"ס שאמר דהוי דאורייתא. וגם לא דחו דבריה לומר דאין צריך לעשות כן, כיון דודאי עשתה משום חסידות וצניעות, וא"א להגיד לה שלא

תעשה חסידות, רק לומר לה שהרבה עשו כן ולא זכו לשבעה בנים שישמשו בכהונה, ורק זכות אחרת עמדה לה. אבל ודאי דיפה עשתה משום חסידות וצניעות.

גם מה שהשווה דין זה למנהג שבטל טעמו כמו גילוי משקין, אף שהוא מילתא דסכנתא דחמירא מאיסורא והוא דבר שנאסר במנין כמש"כ תוס' בביצה (ו.), עם כל זה עכשיו שאין נחשים מצויים בינינו מותר כמש"כ בורה דעה ס"י קט"ז סעיף א', וקל וחומר לנידון דידן שיסודו הוא מנהג נשים, עכ"ל, תמהני איך מדמי איסורי דאורייתא שאין להם חילוף ולא תמורה, לתקנות שחידשו חז"ל, דבזה הוא שאמרו בטל הטעם בטלה תקנה, ועיין בספרי תבואות שמש חלק א' ס"ה בדין תקנה שבטל טעמה, שכתבתי משם הרבה פוסקים דתקנת הגילוי כך היתה מתחילתה, שלא גזרו בכל מקום אלא במקום שהנחשים מצויים, משום הכי לא שייך לומר בהו דבר שבמנין דהא בשעה שתיקנו לא תיקנו בכל המקומות, עיין בספר ק"נ פ"א דביצה ובב"ח ס"י קט"ז בחילוק שבין גילוי לגבינות, שכתב כן להדיא.

גם מה שהביא ראיה מדברי מהר"ם אלשקר בתשובה ס"י ל"ה שהתיר חוץ לצמתן משום דהורגלו לגלות, והביא ראיה מראבי"ה דכל אלו שהזכירו לערוה דוקא שאין רגילות לגלותו ע"ש, גם מזה אין ראיה. דלא דיבר אלא בדבר שלא נאמר בתורה להדיא כגילוי של צמתה, אבל ללמוד מזה לגילוי הראש לגמרי שהוא מן התורה, זה אי אפשר לשנות מה שכתוב בתורה. ועיין בכנסת הגדולה שהביא דברי שדי חמד (אס"ד מערכת ד' אות ב') בענין זה ממש שרצו ללמוד ממהר"ם אלשקר כמו שכתבנו, וכתב עליהם דטח עיניהם מראות וכו' ע"ש.

גם מה שהוסיף הרב ז"ל דעדיפא מכל זה להביא ראיה ממסכת סוטה (דף ח.). וז"ל, ומה תלמוד לומר ופרע את ראש האשה מלמד שהכהן סותר את שיערה, וכ"כ המג"א (ס"י ע"ה ס"ק ב'), דמה שכתב באה"ע לא תלכנה בנות ישראל פרועות ראש וכו' היינו שסותרות קליעת שערן והולכות בשוק, וכן פירש רש"י בפרשת נשא עה"פ ופרע את ראש האשה, וסיים הרב הראת לדעת שפירוש "ופרע" היינו שמגלהו וסותרו, וע"ז אמר ר' ישמעאל אזהרה לבנות ישראל וכו', דהיינו שערן מגולה וסתור, אבל אם רק מגולה וקלוע או סרוק שאין בו שום ניוול לית לן בה, ע"כ. הנה לכאורה דבריו נכונים, אך קודם כל צריכים להבין דברי הש"ס בסוטה הנ"ל, שמתחילה אמר ופרע את ראש האשה, אין לי אלא ראשה, גופה מנין, ת"ל האשה, וא"כ מאי ת"ל ופרע את ראש האשה, לפרוע קליעת שיערה. ע"כ. ויש לדקדק מה שחזר ואמר "וא"כ מאי תלמוד לומר ופרע את ראש האשה", והלא כבר אמרנו שהוא לפריעת ראש, והאשה לפריעת לבה, רצוני לומר שהיה ראוי לומר ופרע את ראשה ואמר את ראש האשה, האשה יתרה באה לפרוע ולפרום את בגדה עד שיתגלה לבה. ומוכרח לומר כוונת הש"ס, דזה אמת דופרע את ראש האשה, מורה לגלות ראשה בלי סתירה, אבל באשר באה תיבת "האשה" יתרה, למדנו שצריך להסיר הבגדים מראשה עד לבה, ולזה קשיא ליה דלפ"ז הרי פריעת הראש יוצאה גם מתיבת "האשה", שבכלל מאתיים מנה, שיגלה כל בגדיה מראשה עד לבה, וממילא גם מטפחת הראש בכלל, וא"כ הוה ליה למימר ופרע את האשה ותיבת "ראש" יתרה, ולזה אמר דמיתורא למדין שצריך לנוולה ולסתור גם קליעת שיערה, ולפ"ז לסתור קליעת שיערה באה מתיבת "האשה" שהיא יתרה, והיא שגרמה לנו להוסיף בסוטה לנוולה ולסתור קליעת

שערה, אבל קודם זה כבר למדנו את ראשה מופרע את ראש האשה שהיתה מכוסה, כמש"כ אין לי אלא ראשה, ודו"ק.

וגם מדברי המג"א עצמו מוכח כן, אף שאין דבריו בהירים, וז"ל, ומכל מקום צריך לומר דפנויה לא מתסרי מדאורייתא, דאי תימא דקרא איירי גם בפנויה, אי"כ גם בגילוי הראש (רצונו לומר בלא סתירת קלעים) תהא אסורה לילך, דמהכא ילפינן בכתובות פ"ז לא תלכנה בנות ישראל בגילוי הראש, אלא על כרחך דקרא לא איירי בפנויה, רק שמדת צניעות היא לבתולות שלא לילך כן, ע"כ. כללות דבריו היא דסתירת קליעות אסור גם בפנויה, ובלי סתירה לנשואות אסור ולבתולות מותר, וזה מוכרח מדבריו, אף שאינם מקושרים היטב עם תחילת דבריו.

וכן מצאתי להרב יד אפרים שכתב בקצרה וזה לשונו, דמקרא "ופרע" ילפינן דלא תהא בגילוי, דמדקאמר ופרע מכלל דעד השתא היתה מכוסה, והיינו אף בלא סתירת הקליעה היא מכוסה, דפשטא דקרא בפריעת הכיסוי מיירי, רק דמריבויא ילפינן דסותר את שערה וכו' ע"כ. ודבריו קצרים, ובדברינו יתבארו היטב.

ושוב ראיתי גם בפמ"ג באשל אברהם סי' ע"ה ס"ק ג', דברים ברורים ממש כמו שכתבתי, וז"ל, ברש"י בחומש "ופרע" סותר קליעת שערה, וכמש"כ הרא"ש ד"ראש" מיותר, דגופה נמי סותר, שמע מינה שמגלה ראשה עוד וסותר קליעת שערה וכו', אלא ודאי פשטיה דקרא "ופרע" משמע גילוי ראש לחוד גנאי באשת איש, ומיתורא דריש דסותר ג"כ גנאי וכו' ע"כ.

הרי מדברי הרא"ש והפמ"ג ויד אפרים, כולם מפרשים דאפי' גילוי בלא סתירת קליעות שערה אסור באשת איש, ודלא כהרב הוד יוסף ז"ל באוצר המכתבים. ומוכרח שכך מבינים כל גדולי הפוסקים ראשונים ואחרונים שאוסרים גילוי הראש גם בלא סתירת קליעת שערה. ושוב ראיתי בספר יביע אומר הנ"ל, שכתב משם הרב ר' אליהו קלאצקין בספר דברים אחדים, שעל גילוי הראש ממש הרעיש על המיקל בדבר אף במקום שנהגו היתר שהואיל ומדאורייתא הוי אין מקום כלל להתיר ע"ש. ועיין בספר וישב יוסף בורלא שגם הוא דעתו כן.

עתה הבא נבוא לדברי ידידנו הגאון שיבדל לחיים, הראשון לציון הרב הראשי לישראל רבינו עובדיה יוסף שליט"א. על ענין פאה נכרית שאסור איסור חמור ללכת בפאה נכרית מגולה.

והנה מדבריו עצמם בחלק ד' אה"ע סי' ג', וחלק ה' אה"ע סי' ה', הרווחתי כמה פוסקים המסייעים להתיר, שלא הזכרתים מחוסר הספרים, והם המשנ"ב (סי' ע"ה סקט"ו) שהביא דברי פמ"ג שהתיר [אמר המעתיק: ראה שו"ת יביע אומר חלק א' או"ח סי' ז' אות ו', שכתב שם שמשנ"ב פסק כפמ"ג שבמדינות היוצאות בפאה נכרית יש לסמוך על הרמ"א], ומשפטי עוזיאל (חלק אה"ע מה"ת סס"י צ"ד), והרב ישכיל עבדי (חלק ז' אה"ע סי' ט"ז), והרב אגרות משה פיינשטיין (מה"ת אעה"ז סי' י"ב), ושו"ת בית יצחק שמעלקיס (חלק או"ח סי' י"ד וט"ו), ושו"ת פני יצחק אבולעפיא (חלק ו' אה"ע סי' ו'), וכן ראיתי בספר שדי חמד אסיפת דינים (מערכת ד' אות ג') משם עדות ביהוסף (סי' כ"ט), ע"ש, וכל זה יהיה נר נוסף לכל הפוסקים שהבאתי למעלה להתיר.

ואך הרה"ג דעתו נטתה אחר המחמירים שדחו דברי ש"ג ורמ"א ואומרים דהיא דיוצאה אשה בחוטי שיער איירי תחת הסבכה או בחצר. והנה לזה הבאנו דברי מחצית השקל שכתב דעיקר ראייתו של המג"א היא מסיפא "קטנה לא תלבש של זקנה" וכו' דמחכו עלה ואתיא לשלופי ולהביא ד' אמות ע"ש, וגם הגאון שליט"א עצמו כתב שם וזה לשונו, ומכל מקום כמה אחרונים האריכו ליישב קושיות הבאר שבע מעל הש"ג וכמש"כ באורך בתשובה מאהבה (חלק א' סי' מ"ח) ובשו"ת עדות ביהוסף (סי' כ"ט) ועיין עוד בשו"ת בית יצחק שמעלקיס (חלק או"ח סי' י"ד ט"ו), עכ"ל.

עוד כתב הגאון לאסור משום שנעשית במומחיות רבה עד שלא ניכר כלל אם היא פאה נכרית, ויש בזה פריצות, וגם גורמת להרהורי עבירה הקשים מעבירה, ששיער באשה ערוה, ע"ש באורך וברוחב.

והנה אמת נכון הדבר, אבל הלא עכ"פ לא אסרו חכמים לאשה שתתייפה כל מה שתוכל, רק שיהיה בהיתר, ועל האנשים לשמור עצמם שלא יביטו בהם. ואם באנו לזה, הלא כמה נשים יפיפיות שאפ"י יכסו ראשן במטפחת ובצעף, הלא רק מחמת רוב יופיין יש גירוי יצה"ר, האם נאסור עליהם לצאת לשוק, או נאמר להם לכסות פניהם כגויים כדי שלא יביטו בהם אנשים? וגם ישנם היום הלובשים איזה כובעים או מטפחות על ראשן יוצאים מן הכלל ובוחרים בזה יותר משערותיהן, ויש בזה גירוי יותר מהשיער, האם נאסור להם? **גם צורת המלבושים של היום נשתנו, ואע"פ שמותרים ע"פ הדין, יש בהם גירוי יצר שמייפים האשה מאד, האם נאסור להם?** אלא ודאי כל מה שהוא מותר ע"פ הדין, בין אם תכסה בבגד, או בשיער, העיקר הוא שלא יהיה מגופה, הוי ליה מלבוש על ראשה, ואין לנו להיכנס אם הוא מייפה אותה או לא, דזהו ענין הגברים שחובתם שלא להביט, ואפ"י תהיה מכוסה בכובע אין ראוי להביט.

[ואמר המעתיק: מאחר שפאה הרי היא קישוט חיצוני ואין היא שיערה הטבעי של האשה שאסרה התורה, יש להביא ראיה להיתר הפאה מהא דאסור להסתכל בבגד צבעוני של אשה, דאיתא בגמ' (עבודה זרה כ:): "ונשמרת מכל דבר רע – שלא יסתכל אדם באשה נאה ואפילו פנויה, באשת איש ואפ"י מכוערת, ולא בבגדי צבע של אשה... א"ר יהודה אמר שמואל: אפילו שטוחין על גבי כותל". וכתב רש"י, "לא בבגדי צבע של אשה – שזוכר את האשה כמו שהיא מלובשת בהן שמייפין אותה ומהרהר אחריה" (וראה עוד ביבמות דף עו.) "אמר אביי: מעברין קמיה בגדי צבעונין", ופרש"י: "בגדי צבעונים של אשה, והוא מהרהר באשה ונקרין". ולמרות שזה גורם הרהורים ומייפה את האשה, וגם האשה לובשת זאת בכוונה שיסתכלו בה הגברים (כדכתב רש"י בפרשת ויחי על הפסוק "בני אתוננו": "וצבעונין הוא לשון סוטה שהאשה לובשת ומסיתה בהן את הזכר ליתן עיניו בה"), לא אסרו לאשה ללבוש בגדי צבע, וכך הביא הבית יוסף (או"ח סי' תקכ"ט): "ובפרק ערבי פסחים (קט). תנו רבנן, חייב אדם לשמח בניו ובני ביתו ברגל... ר' יהודה אומר אנשים בראוי להם ונשים בראוי להן, אנשים בראוי להם, בייין. ונשים בראוי להן, תני רב יוסף בבבלי בבגדי צבעונין". וחובת הגבר הוא שלא להסתכל בזה. ורק בגד אדום נאסר ללבישה, מפני שהוא בולט לעין].

והנה אם באנו לשפוט בשכל הישר, נראה ברור שהיום שנשארים בגילוי הראש לגמרי, לא ניתוסף שום הרהור בין אתמול קודם שנישאת להיום אחר שנישאת, שלא נראה שום שינוי בגופה שיעורר ההרהור, ודוקא בימי קדם שהיו מכסין ראשם משעת הנישואין והלאה, אז אם תחזור לראותה מגולה באיזה מקרה, ודאי שיש גירוי יצר, כיון דאתמול מכוסה, והיום רואה דבר חדש, שערותיה מגולות, לא כן באלו שלא כיסו לעולם, אין כאן הפתעה ולא הרהור חדש, גם חציפות אין כאן בדבר שהכל עושין, **ומטעם זה התירו לקרות ק"ש** כנגד הנשים הבאים מאירופה שרגילין לגלות ראשן, וזה ראייה גמורה שאין כאן הרהור.

ואף דכפי הדין טעם זה לא מהני להתיר לאשה לגלות ראשה לגמרי, וכמש"כ בש"ס פריעת ראש דאורייתא היא, וכיון דזהו מדינא דש"ס אין מה לדבר, וגזירה דאורייתא נקבל, אבל **דיינו להחמיר במה שהוא מגופה, ולא להוסיף חומרות בלי טעם רק משום שהיא מתייפת יותר**, ומכיון שכל העם פרצו גדר להקל בגילוי ראש, ואין בידינו להחזירם בשום אופן, וגם אין כאן הרהור חדש כמו שכתבנו, לכן אין לנו להחמיר על נשים צדקניות בחומרות יתרות, לומר שנשים אחרות רואין אותן בגילוי שיער, שהרי אי אפשר לסגור עיניים מלהביט בהן כמות שהן, רק העיקר שלא להרהר בה, דזה בלאו הכי גם בהיותה מכוסה איתא לזהירות זו.

ולכן לענ"ד, אדרבה ראוי להקל בזה לנשים צדקניות לעשות פאה נכרית, ולהשוותן עם שאר נשים שעושין באיסור, והם יעשו בהיתר, **ולא יהיו בין הנשים כחוכא ואטלולא**. וגם לגבי הבעלים שלהם ראוי לחוש שיהיו נשיהם מלובשות בהיתר לרוח הזמן, ולא בשביל שאני זכר ות"ח הפסדתי שתהיה אשתו פחותה משאר נשים. וגם כדי שלא יבוא לחשוב ולהביט באשה אחרת.

ונראה לי שגם כל המחמירים שהביא הגאון לא דיברו וצעקו ע"ז, אלא בזמן הראשון שהיו כל העם מכוסים והתחילו לעשות פאה נכרית, לזה צעקו וחששו שמא יתפשט הענין ויבואו לגלות לגמרי, לעשות איסור דאורייתא, ויש מעט סברא לזה לגזור בו בזמן, לא כן היום שכבר צעקו ולא נענו, והכל מגלים שערם ממש, אף דודאי עושים איסור גדול בזה [בגילוי ראשן לגמרי], אבל עכ"פ לא נשאר בזה שום הרהור כלל, וממילא יש להקל לנשים החרדיות לגלות ראשן בהיתר ע"י פאה נכרית, אחר שכפי הדין יש להם כמה פוסקים גדולים ראשונים ואחרונים לסמוך עליהם.

וכן מוכח מדברי השדי חמד שם שכתב על דברי עדות ביהוסף, שאין דעתו נוחה בזה, דבמקומותינו שלא נתפשט המנהג, כבר קיבלנו דעות האוסרים ואסור לפרוץ גדר וכו' ע"ש, מוכח דכל חרדתו היתה מפני שלא נתפשט המנהג להקל, לא כן בזמנינו זה שבעוונותינו הרבים הכל מגלין שערותיהן ממש, לכן מי שיעשה פאה נכרית **לטובה יחשב לו**, ולא נקרא פורץ גדר. וכן מוכח מדברי הרב שבילי דוד או"ח סי' ב' סק"ב, דבמקום שנהגו שלא להיזהר מותר לצאת בפאה נכרית, ע"ש.

גם מש"כ הגאון שליט"א על נשי הרבנים והאדמו"רים שמקילות בזה, שאין להתפעל מזה כי הן עושין שלא כרצון חכמים, ושאין יד הבעלים תקיפה למחות בנשותיהן, **הס כי לא להזכיר**, שמלבד שהחסידיים האמיתיים לא יוכלו לסבול לראות נשיהן עושין שלא כדין ובפרט בגילוי הראש, גם אני ידעתי מנשים צדקניות וחסדניות שעושין בשמחה כל עניניהן ע"פ הדין, ואילו ידעו שזה אסור ודאי

לא היו עושים, ורק שהן ובעליהן ידעו שיש הרבה פוסקים מתירין ומור"ם בתוכם, ובפרט שבעל התניא שהם נמשכים אחריו התיר, ובשביל זה התירו.

גם מש"כ (בחלק ה' דף רפ"א ע"א) משם הרב תורת שבת סי' ש"ג סק"י שהיוצאה בפאה נכרית צריך בעלה לגרשה ואין לו כתובה ע"כ, עיין בד"מ סי' קט"ו אות ג', וז"ל מהרא"י בכתביו בסי' ש"ח, שהאידינא דאנשים ונשים פרוצים בנדריים, צריך דקדוק היטב להוציא אשה בלא כתובה משום נדריים וכו' עכ"ל, והנה גם הנדריים הם מכלל דת משה כמש"כ הטור והשו"ע שסידרו אותם עם דת משה, ועם כל זה מסתפק אם להוציא בלי כתובה, ומינה ליוצאה בגילוי הראש במקום שהעם פרוצים בגילוי הראש שאין זה בכלל צניעות ודת משה, אף שעשתה איסור תורה, וכ"ש לעושה פאה נכרית דוודאי יש לה כתובה.

ואמר המעתיק; וגם הגאון רבי עובדיה יוסף זצ"ל עצמו כתב שאין לגרשה, ראה בשו"ת יביע אומר חלק ה' (אה"ע סי' ה' במילואים) שכתב בזה הלשון: "ומכל מקום אומר אני שאם הבעל יר"ש וניסה להשפיע על אשתו... לא ימהר לסתור בניינו ח"ו לגרשה כעוברת על דת, אף שכן כתבו כמה אחרונים, אלא עליו להשתדל לפייסה בדרכי נועם, וכ"ש בזה דלא משמע להו איסורא כולי האי. וגדול השלום". עכ"ל.

וגדולה מזו כתב הרב בשו"ת יביע אומר חלק ד' (יו"ד סי' א'), שלא לגרש גם את היוצאת בפריעת ראש לגמרי, ואת ההולכת בבגדי פריצות, וזה לשונו שם: "ועכ"פ יש מקום רב לחלק בין הזמנים, לפי המבואר בהרא"ש (פרק המדיר ס"ס ט') שמשום חשש זנות הוא שמפסידה העוברת על דת את כתובתה. וזה היה שייך בזמנם שכל בנות ישראל הלכו בבגדי צניעות, והעוברת על דת היא יוצאת דופן ופירצה קוראת לגנב להיכשל באיסור זנות. אבל בזמננו זה שבעוונותינו הרבים רוב בנות ישראל אינן הולכות בבגדי צניעות, הן מחוסר ידיעה, הן מפני ההרגל להתנהג כמודרניות, ויש כאלה שעושות זאת מחמת שמתביישות מחברותיהן לשנות ממנהגי לבושיהן, ואין בזה ח"ו כוונת זנות, לכן אין גם חובה לגרשן בגלל זאת... עדיין רחוקה הדרך לומר שחייב לגרשה בזה הזמן". עכ"ל.

וכן כתב בשו"ת יביע אומר חלק ג' (אה"ע סי' כ"א אות י"ג) וזה לשונו, "יש מקום לומר דדוקא בדורות הקודמים דיינינן הכי, שרוב ככל הנשים צנועות בלבושיהן, והפורצת גדר הצניעות ועוברת על דת, ריעא חזקתה, כי נפש יקרה תצוד, ונותנת מקום לחשד של זנות, שפירצה קוראת לגנב, אבל בזה"ז שדשו רבים בלבושים מודרניים כאלה לשמור ארחות פריז (פריץ), ולא ניחא למרייהו למימר אכולהו דחשידי אזנות ח"ו שהרי אינן עושות כן אלא מתוך שיגרא, ולא נחשדו על דברים חמורים של זנות ולמעול מעל בעליהן.. נראה שיועיל זה במקום הצורך לאיש יר"ש או בעל תשובה, שאשתו הולכת בבגדי פריצות ובראש פרוע, ואינה שומעת בשום אופן לתוכחתו, וקשים לו מאוד הגירושין, ובפרט כשיש להם בנים ובנות, שיוכל לסמוך על הטעם הנ"ל להתיר לו לקיימה. ואף הפוסקים שכתבו דעוברת על דת מצוה לגרשה ואסור לקיימה, אפשר שבזה הזמן הן הן יודו להקל, מטעם הנ"ל". עכ"ל הגאון רבי עובדיה יוסף זצ"ל שם.

גם מש"כ הגאון שליט"א, שידוע לנו שנוסד המנהג ע"פ איזה נשים וכו' אשר כל חלקה טובה הדאיבו, ע"ש, ע"ז אני אומר שאותם הנשים אינם עושים פאה נכרית והם מגלים ראשן לגמרי ולא אכפת להו, ולא נוסד כי אם ע"י נשים חרדיות מודרניות, אשר רוצים לעשות המודרניזם בטהרה

עם הדת, וראוי לאשר אותם שמצאו תרופה לאכול חוליהן בטהרה, ומזה ילמדו גם שאר העם ויעשו גם הם בהיתר ולא יכשלו בגילוי שיער דאורייתא, והעיקר הוא שיהיה מותר ע"פ הדין.

ואיך שיהיה, הרי כל עיקר גילוי הראש של שערה ממש אין בו לא עשה ולא לא תעשה, וכמשי"כ הגאון שליט"א (בחלק ד' אה"ע ס"י ג'), אלא איסור דאורייתא כחצי שיעור דאע"ג דאסור מהתורה לא חשיב מושבע ועומד מהר סיני, וא"כ בפאה נכרית אפי' לאוסרים נחות דרגא שאין כאן אלא איסור דרבנן משום שדומה לשערה, וכ"כ הגרש"ק בשנות חיים שהוא מדרבנן, הביאו הגאון שם בדף שלי"ז ע"ב, וא"כ כיון שיש מחלוקת הפוסקים בזה, הוי ליה **ספק דרבנן להקל**.

קם דינא, לגלות הראש לגמרי אסור מדאורייתא, והס כי לא להזכיר שום קולא בזה, אבל פאה נכרית מותרת בשופי ואין בה שום חשש.

החונה פה ירושלים עיה"ק, בטבת תשי"מ לפ"ק. ע"ה שלום משאש ס"ט.

ואמר המעתיק: ראוי לציין כאן, שאע"פ שנחלקו מרן הגר"ש משאש והגר"ע יוסף זצ"ל בהלכה זו ובעוד עשרות הלכות חמורות, אהבו זה את זה אהבה עזה, כמים הפנים לפנים, בידידות נפלאה, והתקיים בהם "את והב בסופה". ולרגל הוצאת שו"ת שמש ומגן חלק ב', שלח הגר"ע יוסף מכתב ברכה למרן הגר"ש משאש, וכתב לו בזה הלשון: "שמועה טובה תדשן עצם, שמחנו מאוד לשמוע כי כבוד הרב הגאון הגדול, מבצר עוז ומגדול, המאור הגדול לממשלת התורה, רבה הראשי של ירושלים, כמוהר"ר שלום משאש שליט"א, עומד להוציא לאור את ספרו שמש ומגן חלק שני, על ארבעת חלקי השולחן ערוך, אשר אין ספק שיהיה לתועלת רבה לכל יושבי על מדין ולכל מורי ההוראות בישראל, לדון ולהורות, לשעה ולדורות... וכבר זכה להוציא לאור את חיבוריו הגדולים "תבואות שמש" על ארבעת חלקי השולחן ערוך בארבעה כרכים, בהם הוא צולל בעמקי ים התלמוד והפוסקים בחריפות ובקיאות עצומה ובתוכם בירור להלכה ולמעשה... וסמכות פסיקתו היא בעלת משקל רב בעולם התורה". עכ"ל.

וכן בהקדמה לשו"ת שמש ומגן חלק ד', שיצא לאור לאחר פטירתו של מרן הגר"ש משאש זצ"ל, כתב הגאון רבי עובדיה יוסף בזה הלשון: "נודע בשערים המצויינים בהלכה, הגאון המפורסם בקצוי תבל רבי שלום משאש זצ"ל, שהיה רבה של ירושלים במשך עשרים וחמש שנה... כל באי שער עמי יודעים כי נקשרנו בעבותות אהבה כל ימי חייו של הגאון הצדיק זצ"ל, ובאו לידי ביטוי בדברי הערכה שכתב בספר הנוכחי (עמ' קפח-קפט) בשבח הספרים אשר זכיתי לחבר, ועוד הוסיף לשבח ולפאר את הנהגתי, מרוב ענוותו, ואהבת התורה היוקדת בקרבנו. והנה למרות שבכמה עניינים היינו חלוקים בהלכה, אולם נתקיים בנו את והב בסופה (ראה קידושין ל:): והיינו תמיד באהבה ואחוה, וכמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם".

ובפתח שו"ת יביע אומר חלק י', הביא הרב "מכתב אוהב וידיד נפש רב רבנן רבה של ירושלים הגר"ש משאש זצ"ל", ובמכתב זה משבח מרן הגאון רבי שלום משאש את ספריו הרבים של הראשון לציון הגאון רבי עובדיה יוסף זצ"ל, כשהוא מפליא לחרוז את כל שמות הספרים בהערכה ואהבה רבה.

כמו כן מצינו בשו"ת יביע אומר תשובות בהלכות חמורות של עגונות וממזרים, שמרן הגר"ש משאש כתב פסק הלכה וביקש את הסכמתו של הגר"ע יוסף, וכן להיפך – שהגר"ע כתב "ובתנאי שיצטרפו עמי שניים מגדולי הדור" ולבסוף הביא את הסכמת הגר"ש משאש.

וכן כתב הרב אמיר קריספל שליט"א, ששימש ראש לשכתו של הגר"ע יוסף זצ"ל: "הרב משאש היה גאון גדול, בכלל לא במושגים שלנו. אני זוכר לפני הרבה שנים, שמישהו כתב ב'אור תורה' בענין פאה נכרית, הביא פוסקים כמנין "פאה" (86) נגד הרב משאש, וכתב זאת שלא בכבוד הראוי. מרן [הגר"ע יוסף] כעס מאוד על אותו כותב, והתבטא: 'זכי רק לו יש פוסקים? אם הרב משאש היה רוצה לענות לו, היה מביא לו פוסקים כמנין "פאה נכרית" (766) להתיר! לא זו דרכה של תורה'. ודיבר קשות כנגד אותו אחד שכתב בזלזול נגד הרב משאש... מי שהביא את הרב משאש לירושלים, זה מרן זצ"ל, לאחר שנוכח לדעת את גדלותו בתורה. מרן זצ"ל היה מעריכו ומכבדו מאוד מאוד".

תשובותיו על דברי הגאון רבי משה לוי זצ"ל (שו"ת שמש ומגן חלק ב', אה"ע סימנים טו-טז-יז)

בענין דין יציאת נשים בפאה נכרית לרשות הרבים. ענין זה כבר הארכתי בו בספרי תבואות שמש חאה"ע סי' קל"ז, והעליתי להתיר בשופי. ושם בסי' קל"ח נשאתי ונתתי בזה בדברי הראשון לציון הגר"ע יוסף שליט"א וחיזקתי את דברי הנ"ל, ע"ש באורך.

הן היום ראיתי בירחון הנכבד אור תורה טבת תשמ"ח, פסק דין מהרה"ג משה לוי שליט"א, שדיבר בענין זה, והביא דברי שלטי הגבורים שהוא המקור להיתר זה, מהא דשנינו שבת דף ס"ד, שהאשה יוצאה בפאה נכרית בשבת וכו'. והתם באשה נשואה איירי מדקאמר בש"ס דהטעם שהתירו משום שלא תתגנה על בעלה, ומשמע להדיא שמותרות בנות ישראל להתקשט בהן וכו', ע"ש.

והקשה הר"מ הלוי שליט"א, דאדרבה משם ראייה שאסור ללכת בפאה נכרית, שאם כדברי הש"ג למה הוצרכו לתת טעם שמותרת לצאת כדי שלא תתגנה על בעלה, הרי בלא טעם זה יש להתיר, שבודאי אין לחוש שתשלוף הפאה נכרית מראשה ותוליכנה ד' אמות ברה"ר, שבודאי לא תגלה ראשה ברה"ר, ואף ברה"ר היה לנו להתיר לצאת בפאה נכרית מגולה, וכמשי"כ כיוצא בזה בברייתא יוצאה אשה בסבכה המוזהבת וכו'. ופירש רש"י, סבכה, קופיא, כעין צעיף המכסות בו הראש, דאי שלפא ליה מגליא ראשה. ועיין עוד במתניי (שבת סד:), "יוצאה אשה... ובטוטפת ובסרביטין בזמן שהן תפורין" בסבכה. ופירש רש"י, דתו לא שלפא להו לאחוויי. וכ"כ המאירי (שבת דף נ"ז) וזה לשונו, ומכל מקום כשהן תפורים עם הסבכה אין חשש, שלא תיטול כל הסבכה מראשה עד שיתגלה כל שערה ברה"ר, ומכאן התירו לבחורות לצאת בציץ של כסף או של זהב, דכל שראשה נשאר מגולה אין דרך לשלוף. עכ"ל. וכ"כ הראב"ן (שבת סי' שמ"ז). וכ"כ האור זרוע חלק ב' וזה לשונו, ואסור לצאת בשבת בתכשיט שקורין לני"ה, ואם הוא מחובר לסבכה מותר כדפירש רש"י משום שאינה מגלה ראשה ברה"ר. אי"כ בתולה שאינה חוששת על גילוי הראש, אע"פ שמחובר לסבכה אסור לצאת בו, וכן פסקו טור סי' ש"ג ורמ"א שם. וא"כ גם בפאה נכרית היה ראוי להתיר לצאת אפי' לרה"ר בלא שום כיסוי עליה, שאין לחוש שתשלוף, שא"כ יתגלו שערותיה ובודאי לא תעשה כן. וממה שלא התירה המשנה לצאת בפאה נכרית אלא בחצר ולא ברה"ר ואף בחצר לא התירו אלא משום שלא תתגנה על בעלה, על כרחנו לפרש דמיירי דיוצאת בפאה נכרית כשעליה נתון צעיף או סבכה דומיא דכבול דתני בהדה דהוי נמי תחת הסבכה למ"ד כיפה של צמר תנן וכו' ובכה"ג ברה"ר אסורה לצאת בשבת דחיישינן שמא תסיר לרגע הסבכה ותשלוף הפאה מראשה ותחזיר מיד הסבכה על ראשה וכו' עכ"ל. ועוד האריך בזה כיד חכמתו הטובה, והעלה לאסור מן הדין גם לאשכנזים וכ"ש לספרדים. זהו תורף דברי קדשו, ע"ש באורך.

והנה באמת קושיה גדולה ובולטת היא זו, ואיך נעלמה מכל גדולי עולם לקדושים אשר בארץ המה שהבאתי בספרי שם, השלטי גבורים ורמ"א ולבוש ופמ"ג ובעל התניא ועוד ועוד, שכולם התירו בשופי, ואשתמיט מינייהו ראייה פשוטה וברורה וגלויה כ"כ העומדת מנגד, ולא קטלי קני באגמא הוה חס וחלילה, ומחויבים ואחראים אנו ליישבה לדעתם ז"ל.

ואמר המעתיק; כבר קדמוהו לרב משה לוי זצ"ל, והקשו קושיה זו בכמה מספרי האחרונים, ויתכן שגם הר"מ הלוי עצמו לא הקשה כן מדעתו. ויש תירוצים ע"ז, ויש שתירצו בפשטות שהיו מניחות כיפה (או סבכה) תחת הפאה ועליה מניחות את הפאה, כשהיא אינה קשורה לכיפה, וממילא יש לחוש באלו שתשלוף הפאה ותשאיר על ראשה רק את הכיפה, ותראה לחברותיה ותשכח להחזיר לראשה, או שתיפול מראשה, ותלך כך ד' אמות ברשות הרבים. וזה לפירוש הרמב"ם וסיעתו שהביא הש"ג. ותירוצו זה הובא באחרונים רבים, בתפארת ישראל (על המשנה בשבת פרק ו'), בשו"ת בית יצחק שמעלקיס (או"ח סי' י"ד סו, אות ו'), בשו"ת הסבא קדישא מהגרש"א אלפנדרי (חלק או"ח סי' א), בנטעי משה (נטע י"א), בשו"ת חסד לאברהם (אה"ע סי' פ"ז), ב"שנות חיים" (סי' שט"ז, מהגאון מהר"ש קלוגר), בעדות ביהוסף סי' כ"ט (מאב"ד טעלז), ובשו"ת רבי עזריאל (חלק ב' סי' ל"ז). ונעלם תירוצו פשוט זה מעיני קודשו של מרן הגר"ש משאש זצ"ל, ולכן נצרך לפלפל הרבה כדלהלן. ושמא רצה לתרץ גם אליבא דדעת רש"י, שהפאה היתה מונחת על השיער הטבעי ללא הפסק סבכה בינתיים].

ואחרי התפילה והתחינה, לשוכן מעונה, חונן הדעת, להאיר עיני בזה, ואחרי עיון עמוק בכל הסוגיה מראש ועד סוף, מצאתי און לי, תירוץ נכון המתאים לשיטתם ז"ל, והוא בהקדים לפרש דברי רש"י בגמ' דשבת (דף ס"ה), ד"ה למטה מן הסבכה, כגון כיפה של צמר יוצאה בה דלא חיישינן דלמא שלפא ומחויא דמתגלי שיערה ומגניא בה, שהסבכה נוי הוא לשיער, ע"כ. וגם הר"ן כתב כן וז"ל, ולרבי בכולהו אע"ג דשיילי מינה, כיון דמגניא בהו לא מחויא כדאיתא בגמ' וכו', עכ"ל.

ומשמעות דבריהם ז"ל דמפרשי דילמא שלפא ומחויא, היינו דילמא שלפא הסבכה עם הכפה ומגלה ראשה, ואז לא נשאר לה נוי של הסבכה ובשביל זה התירו, ודבריהם מוכרחים מדברי הש"ס, דכולהו סבירא להו דכל מידי דמיגניא ביה לא אתיא לאחוויי, וכההיא דכובלת שפירש רש"י וז"ל, מאן דרכה למיפק בכובלת, אשה שריחה רע, ולא שלפא ומחויא גנותה. והשתא קשה, דלמה הוצרכו לטעמא דמגניא ביה גבי כיפה דלא חיישינן דשלפא משום דמתגלית ראשה ומיחזי גנותא. והלא גם בלא טעם של גנות לא חיישינן לשלפא משום שהיא נשארת בראשה מגולה דאסור מדינא, אלא ודאי אם אין טעמא דגנות וניוול, חיישינן לשלפא ומחויא ותשכח שאסור, או לא תתן דעתה שראשה גלוי ובינתיים שתזכור תלך ד' אמות ברשות הרבים.

ומצאתי סיוע לדברי הנ"ל ממעשה שהובא במסכת בבא קמא (דף צ:): באחד שפרע ראש האשה בשוק וחייבו ר"ע ליתן לה ד' מאות זוז וכו'. שמרה עומדת על פתח חצרה ושבר הכד לפניו ובו כאיסור שמן, גלתה את ראשה והיתה מטפחת ומנחת ידה על ראשה וכו' ע"ש. הרי שבשביל הנאה פורתא לטפח שמן על ראשה גילתה אותה לפי שעה, או שכחה את עצמה או בכוונה בשביל איזה רגעים לא הקפידה וחשבה זה לאיסור מועט, וגם כאן לא רחוק הדבר שבשביל שתראה לחברתה שלפא ומחויא, ושוכחת עצמה או לא מקפדת על רגעים. ונראה לה שאין בזה איסור כ"כ, וזה מתאים עם דברי הש"ס הנ"ל ופירוש רש"י והר"ן ז"ל.

ומעתה גם ההיא דדף נ"ז כבלא דעבדא תנן אבל כיפה של צמר שפיר דמי. ופירש רש"י דכיון דמגליא שערה לא שלפא ומחויא. ע"כ. הכוונה משום נוי, דאם באה לגלות שערה יתגלה הכל עם הסבכה ויתגלה ראשה ויש לה ניוול בזה. והדר פשט, ור' אבהו סבר כיפה של צמר תנן דחיישינן דלמא שלפא ומחויא מתחת הסבכה ואין ראשה מתגלה לגמרי, שנשארת הסבכה משום נוי, אבל לגילוי ראש משום איסור לא הוזכר בש"ס, דאין לומר דמש"כ בדף ס"ה היינו דוקא לר"ש בן אלעזר ולא לת"ק, דלא משמע כלל דפליגי בזה, וגם אי הכי מאי טעמיה דר"ש בן אלעזר דהוצרך לטעמא דמגניא ולא משום דודאי לא תגלה ראשה, אלא ודאי דהחילוק ביניהם דת"ק סובר דחיישינן שמא תשלוף רק הכיפה ותניח הסבכה משום נוי, ולזה אסורה לצאת בזה. ור"ש בן אלעזר מתיר לצאת, דמסתמא לא תוכל לשלוף שום דבר דחיישא שמא הכל ישלף גם הכיפה וגם הסבכה ויתגלה ראשה ומגניא ביה.

ולפי זה גם ההיא דשבת דף נ"ז ע"ב, יוצאה אשה לרה"ר בסבכה המוזהבת וכו', ופרש"י סבכה קופיא דאי שלפא ליה מגליא ראשה, ע"כ, גם כאן הפירוש הוא שהיא מתנוולת, שהסבכה נוי הוא לה, ולא משום איסור גילוי הראש, וכנ"ל.

וכן יש לפרש ההיא דשבת דף ס"ד, יוצאה אשה בטוטפת ובסרביטין בזמן שהן תפורים, ופרש"י תפורים לסבכה, דתו לא שלפא להו לאחוויי, ע"ש, דהטעם הוא כיון דהם תפורים אי שלפא להו תישאר בראש גלוי לגמרי וזה ניוול לה, וזה לכ"ע, ולא נסתפקו בש"ס דף נ"ז, רק בכיפה של צמר שאינה תפורה לסבכה, בזה נחלקו אי חיישינן שתוציא אותה מתחת לסבכה ואסור, או מסתמא חוששת שמא יפול הכל מראשה ותישאר גלוית ראש ותתנוול.

וכך הם דברי המאירי בשבת דף נ"ז וזה לשונו, ומ"מ כשהם תפורים עם הסבכה אין בה חשש, שהרי לא תיטול כל הסבכה מראשה עד שתישאר גלוית ראש ברה"ר וכו' עכ"ל, רצונו לומר ותתנוול. וזה מוכרח מדבריו במה שסיים ומכאן התירו לבחורות לצאת בציץ של כסף או של זהב, שכל שראשה נשאר מגולה אין דרך לשלוף. עכ"ל. והנה בבחורות אין כאן חשש של איסור גילוי ראש שהרי היא מותרת בזה והיה ראוי לאסור שמא תשלוף, אלא ודאי אע"ג שמותרת בגילוי ראש, מ"מ היא מתנוולת דלא עשתה זה אלא להתייפות, ואם תגלה תתנוול, וא"כ גם בתחילת דבריו בנשואה לאו משום איסור גילוי ראש אלא משום ניוול בלבד.

אלא דלכאורה קשה ע"ז ממש"כ מרן סי' ש"ג סעיף ג', לא תצא אשה בחוטי צמר וכו' שמא תוליכם ד' אמות ברה"ר, ואם הן קלועות בשערה מותר. ויש מי שאוסר. והיא מחלוקת רש"י ותוס', דלדעת התוס' אם הן קלועות לא חיישינן שתסתור קליעתה כיון שיש בזה איסור לשתור קליעה כשם שאסור לעשות קליעה, וכמש"כ השו"ע (שם סעיף כ"ו), ורש"י סבירא ליה דיש לחוש שמא תרפם או תעשה ע"י גוי, עיין ב"ח ומג"א והגר"א. וא"כ הכא נמי, למה לא התירו משום שודאי לא תגלה ראשה ותעשה איסור, ומוכרח לתרץ דלהתיר קליעה יש בה טירחא ומעט עבודה ובינתיים תבוא לזכור ולהימנע, לא כן לאחוויי בלי שום טירחא לקחת מעל ראשה, זה נעשה בקל ובאה לשכוח האיסור, כמו שיכולה לשכוח שאסור לטלטל ברה"ר ד' אמות. עוד יש לחלק, דלאחוויי לאחרים

דנשים שחצניות וע"י תאוותה להראות לאחרים שוכחת הכל, לא כן בחוטי צמר דהחשש משום טבילה, אז היא עושה בישוב וזוכרת הכל.

אלא דאי קשיא לי הא קשיא לי, דבסיי ש"ג ס"ב פסק מרן ז"ל והוא דאינם תפורים בסבכה, דחיישינן דדילמא שלפא ומחויא ואתי לאתויי. אבל אם תפורים ליכא למיחש להכי ומותר, והוא משנה שלימה ריש פרק במה אשה יוצאה דף נ"ז ע"א.

והנה לפי מה שכתבתי למעלה, יש לומר שהטעם פשוט משום ניוול ולא משום איסור וכמו שדקדקנו מדברי המאירי דמוכרח לומר כן שהרי השווה נשואות לבתולות ע"ש. אמנם למור"ם שהביא דעת האור זרוע לאסור בבתולה כי אינה חוששת לגילוי ראשה, ואפי' תפורה בסבכה אסור דחיישינן שמא תסירם עם הסבכה ואייתי לאחוויי ע"ש, מוכח להדיא דבנשואות היינו טעמא משום שהיא אסורה לגלות ראשה ולא אתיא לאחוויי, ולפי' הדרא קושיא לדוכתא, ובפרט דרמ"א הוא מהמתירין פאה נכרית.

ונראה לי פשוט בס"ד לתרץ לדעת כל הגאונים המתירים, בהקדים להביא עוד דברי אור זרוע במקורו כמו שהביאו הרב מהר"מ הלוי שליט"א, וזה לשונו, ואם הוא מחובר בסבכה מותר כדפירש רש"י משום שאינה מגלה ראשה ברה"ר, א"כ בתולה שאינה חוששת על גילוי הראש אע"פ שמחובר לסבכה אסור לצאת בו. עכ"ל.

הנה בכל דבריו לא הזכיר לא איסור בנשואות ולא היתר בבתולות, וא"כ אפשר לפרש דבריו כך, בנשואה מותר שאינה מגלה ראשה, רצונו לומר משום ניוול, דייקא נמי שאמר כדפרש"י, והרי הוכחנו מדברי רש"י דטעמא הוי משום שהסבכה הוא נוי לה ומגניא ביה, לא כן הבתולה אינה חוששת לזה דאינה מתנוולת בגילוי הראש שהרי כל הימים היא מגולה, והיום הוסיפה הסבכה לתוספת ייפוי ונוי, וא"כ אף אם תתגלה ראשה לא איכפת לה ואינה חוששת לניוול, וגם לא תתנוול בזה כיון שרגילה בכך, ובזה חולקים המאירי עם האור זרוע ושוי"ע עם רמ"א, אם גם הבתולה חוששת כנשואה, ולכן מותר לה לצאת, ולדעת א"ז אינה חוששת לניוול ותבוא לאתויי כנ"ל והוא נכון.

והנה ידעתי בני ידעתי, כי יש מהאחרונים שפירשו בדברי מור"ם ז"ל דחילק בין בתולה לנשואה שהוא מטעם איסור גילוי ראש בנשואה, והנה מלבד שסברה זו אינה מוסכמת, והרי הוכחנו מדברי המאירי שפליג ע"ז, ולכן כתבה מור"ם בשם י"א, עוד זאת שאין הכרח לדבריהם ז"ל, ודברי מור"ם יתפרשו בפשיטות כמש"כ, בפרט שלשון הא"ז במקורו מסייע לזה שהביא ראיה מפירוש רש"י וכנ"ל. והאחרונים הט"ז והמג"א לא כתבו בזה, והגר"א ז"ל כתב וזה לשונו, וי"א וכו' עיין רש"י במתני ד"ה בזמן וכו'. ועוד כתב וז"ל, הסבכה וכו' רש"י. ע"כ. והנה בדבריו הקדושים הקצרים רמז דהחילוק הזה מובן גם מדברי רש"י ד"ה בזמן, שם כתב וז"ל, אבל תפורין ליכא למיחש לאחוויי, שאינה נוטלת הסבכה מראשה ברה"ר שתגלה כל שערה. ולא הוצרך להביא המקור מאור זרוע, שגם מדברי רש"י אפשר להבין כן. והנה רש"י כבר כתבנו להדיא דטעמו משום ניוול, וא"כ מה שיש לדקדק ממנו הוא דבבתולה אין ניוול. זה נראה כוונת הגר"א זיע"א. ואמנם

לענ"ד היה לו להביא יותר מאור זרוע שהוא מקור הדברים לרמ"א ז"ל. אבל רש"י דבריו סתומים וי"ל דדעתו כדעת המאירי דגם הבתולה חוששת משום ניוול. איך שיהיה הרווחנו מדברי הגר"א רווח גדול שהטעם משום ניוול וכדברי רש"י ז"ל.

וממילא לפי האמור לא נשאר שום הכרח לפרש בדברי המתנ"י דאיירי בפאה נכרית שתחת הסבכה. אלא איירי בפאה נכרית גלויה ועם כ"ז אסור לצאת בה לרה"ר, דחיישינן דילמא שלפא ומחויא ותשכח שהיא בריש גלי וכמו שנתבאר לעיל דאינה חוששת לגילוי ראש, וגם בחצר היה ראוי לאסור והתירו שלא תתגנה על בעלה.

ואף דלכאורה גם בפאה נכרית כיון דעשויה לנוי יש לומר דלא שלפא משום דמגניא, יש לומר דאין ניכר הנוי שלה היטב, דלמרבה היא נראית כאשה שיש לה שיער הרבה. לא כן הסבכה היא ניכרת ודמי לדברים המוזהבים שהוא תכשיט נוסף על ראשה, המקפדת עליו לישראל על ראשה. וראיה גמורה לזה מכיפה של צמר שגם היא מסתמא הוי תכשיט שהרי חששו דילמא מחויא ליה, ועם כל זה הטעם של המתירין רק משום שהיא חוששת שמא תסיר גם הסבכה שהיא לנוי. והשתא יש לדקדק דגם בלא סבכה ראוי להתיר דמסתמא לא שלפא משום דמגניא, אלא ודאי דאין זה נוי כ"כ ותבוא לשלוף ולאחוו, ותשכח איסור גילוי ראש, או לא מקפדת על רגעים. והוא הדין בפאה נכרית דכוותה לא חשיב נוי להקפיד עליו אלא סבכה. וכן מוכח מפרש"י שלא פירש תחת הסבכה אלא גבי כיפה של צמר ולא גבי פאה נכרית, ודו"ק.

ואם כנים דברי אוכל לתרץ למה לא תני פאה נכרית בהדי כבול דאין יוצאין בה לרה"ר. והתוס' תירצו דמילתא דפשיטא היא דאסור לצאת בה לרה"ר דודאי משלפא משום דמחכו עלה. ובאמת לא ידענא אמאי מחכו עלה, והכל לובשין אותה. וכן הקשה הרב מוהר"מ הלוי שליט"א יישר חיליה.

[אמר המעתיק: יתכן מאוד שלא היו לובשים אותה אלא נשים בודדות, ולא היתה מצויה, וגם הפאות בזמן ההוא לא נעשו ע"י אומן כמו בימינו, אלא כל אחת ואחת התקינה לעצמה, וממילא יתכן שלא עשתה היטב ויבואו לגחך עליה. ותוספות הרא"ש לשבת (סד.) כתב במפורש שאין זה ודאי שמחכו עלה, אלא לפעמים יתכן שמחכו עלה, וזה לשונו: "בשלמא זקנה בשל ילדה שבת הוא לה, פירש הרב ר' פורת דמשום הכי איצטריך לאשמועינן דאסור, דשבת הוא לה, דדומה לילדה ודרכה לצאת בו, מ"מ אסיר דזימנין דמחכו עלה ואתיא לאתויה, אבל ילדה בשל זקנה מה צריך לאשמועינן איסור בדבר זה דלעולם לא תצא בהן דגנאי הוא לה". עכ"ל.]

ולפי הנ"ל נראה לי פשוט כדברי התוס' דפשוט לאסור, אבל מטעם דילמא שלפא ומחויא ובתוך טרדתה לא תרגיש בראשה הגלוי כמו שלא מרגישה באיסור הוצאה. ורק בכבול שהיא כיפה של צמר שתחת הסבכה, הוצרכה המשנה להשמיענו איסורה משום שהיה עולה על הדעת להתיר כדברי ר"ש בן אלעזר דלא שלפא, שמא תשלוף הכל גם הסבכה שהיא משום נוי ומגניא בה. לזה השמיענו דרבנן ס"ל היפך זה, דיש לומר דתסיר מתחת לסבכה ותחוו ותשאיר הסבכה לנוי, לא כן

בפאה נכרית דאין סבכה נוספת עליה לנוי וכמו שנתבאר, אז לא מקפידה ותשלוף ותחוויו, ופשוט לאסור.

ולפי כל הנ"ל אתי שפיר דברי הרמב"ם בפירוש המשניות (שבת פרק ו' משנה ה') שכתב כדי שתתקשט בשיער דמשמע שהוא גלוי ויש בו משום נוי, ואין צריך לומר כמש"כ הר"מ הלוי שליט"א דחזר בו הרמב"ם בחיבורו פרק י"ט מהלכות שבת הלכה ז' שכתב כדי שתיראה בעלת שיער הרבה, שיש לפרשו בפשטות שתיראה שיש לה שיער הרבה וזהו נוי וקישוט בשבילה וכדבריו בפירוש המשניות ממש. ובזה יהיה שוה עם פשט דברי רש"י בסנהדרין (דף קיב.) שכתב פאה נכרית שעושין לנוי, ע"ש.

זהו הנראה לי ליישב דברי רבותינו גאוני עולם הראשונים כמלאכים שמימות שלטי הגבורים עד היום, והלכה זו נמשכת והולכת למעשה רב אצל האשכנזים דור אחר דור, ואי אפשר לכל רבותינו ז"ל שיטעו בדבר משנה ברור כזה שנשאר עלום ומכוסה, עד דורינו אגן איזובי קיר, ומה ידענו ולא ידעו, ולכן מה שהלצתי עליהם נראה לי עיקר. ובלאו הכי הדברים מוכרחים מכל מה שכתבנו.

וראיתי להרב מהר"מ הלוי שליט"א שם שהספרדיות לא נהגו לצאת בפאה נכרית לרשות הרבים בחוצה לארץ, מפני שתופסים עיקר כדעת האוסרים, ולכן המקילות מלבד האיסור שאין בזה חילוק בין אשכנזים לספרדים עוד זאת הרי הן פורצות גדר המנהג וכו' עכ"ל. ולענ"ד, מעולם לא היה בזה מנהג אצל הספרדים בחו"ל. לפי ידיעתי במרוקו ארץ מולדתי, לא עלה על דעת שום אחד מרבני הדור גדול או קטן לדבר בזה כלל, שהרי לא היתה נמצאת פאה נכרית אצלם, רק דרך לימוד המשנה היו קורין פאה, אבל לא ראו ולא שמעו מזה כלל **כדי לקבוע מנהג בזה לאסור או להתיר**, ורק כאשר באו הצרפתים למרוקו הביאוה עמם כי אפי"ן אין להם איסור גילוי הראש עשו אותה לנוי להתקשט וכמש"כ הרמב"ם, וכאשר הנשים נכנסו לבתי הספר הגבוהים שלהם ושכלם התפתח לאור הזמן, אז נחלקו הקהל לשתי סיעות, מהם שגילו ראשן לגמרי להיות מודרניות כנוצריות ולא חשו לאיסור גילוי הראש, והחרדיות החשובות שלא רצו לגלות לגמרי, עם כל זה כדי להתאים לרוח הזמן ובהיתר, כיסו ראשן בפאה נכרית, ובפרט שהתחילו לצאת לאירופה ושם ראו כל הנשים החרדיות ונשי הרבנים בכלל, לובשות פאה נכרית, ונספחו אל עדת האשכנזים הלובשים אותה ואין פוצה פה, עוף לא צווח, ואדרבה נעשה הדבר פשוט להתיר בשופי ומתפארים בזה שאין מגלות ראשן לגמרי ומצאו מקום לעשות בהיתר, ולא היה שום מנהג בזה כדי להצטרך לפרוץ גדר, ואדרבה לאידך גיסא, עד היום **רבני ודייני הספרדים ואבות בתי הדין בארץ ובחו"ל, כולם נשיהם יוצאות בפאה נכרית**, ורק מעט מזעיר מהאברכים הספרדים של היום, או מחמת עניים או מחמת תמימותם, קיימו "ויאמר לאוסרים ה' עמכם" ונמנעו מזה, ומובטחני שעוד זמן גם הם יפקחו עיניהם ודעתם ויחזרו ללבוש פאה נכרית.

ובפרט שיש איתנו הרבה פוסקים מגדולי הספרדים גם כן שהתירו, הלא הם משפטי עוזיאל וישכיל עבדי וכף החיים שכתב שכן הסכמת האחרונים להתיר כדברי הרמ"א. ובספר שדי חמד אסיפת דינים אות ד' כתב שיש לסמוך על ש"ג ורמ"א ולבוש כי הם עמודי הוראה ועיני כל העדה עליהם וכו' ע"כ, הבאתי כל דבריהם בספרי תבואות שמש שם. והיום ראיתי שגם הגאון בן ציון אבא

שאל שליט"א בספרו אור לציון (חלק או"ח סי' י"א) מתיר לכל הנשים לצאת בפאה נכרית לרה"ר. והליץ בעד ש"ג ורמ"א. **ודבריו ברורים שם להתיר**, ולא כמו שפירשו בהם איזה תלמידים שלא הבינו דבריו, ע"ש באורך.

ולכן נראה לי עיקר לדינא כמש"כ בספרי תבואות שמש שם, שהסומך על דעת המקילין כחו גדול ויש לו הרבה גדולים ספרדים ואשכנזים לסמוך עליהם. **ומצוה רבה לפרסם ההיתר** כדי למשוך נשי הדור החדש המגלות ראשן לגמרי שיבואו ללבוש פאה נכרית בהיתר. לא כן כאשר שומעים דעת האוסרים, אזי לדידהו שאין עולה על דעתם ללבוש מטפחת, אומרות כיון שכן הוא שהאיסור שווה, טוב להישאר חפשי בשיער גלוי לגמרי. לא כן בשמעם מדת ההיתר, אזי יבואו לבחור בטוב ולמאוס ברע.

וכבר מילתי אמורה שם בספרי שכל עיקר גילוי של שיער ממש אין בו עשה ולא תעשה. וכמש"כ הראש"ל שם בשם הפוסקים. ובפאה נכרית נחות דרגא דאף לאוסרים אין כאן כי אם איסור דרבנן וכמש"כ שם בספרי. וכן ראיתי להרב הפוסק מהר"ם הלוי שליט"א שכתב שם באור תורה בסוף דבר שאין כאן אלא איסור דרבנן והביא עוד ראיות לזה ע"ש באורך, וא"כ הו"ל מחלוקת הפוסקים בדרבנן וספק דרבנן להקל. ובפרט שמעשה רב דכולי עלמא נשים חסידות ורבניות ספרדיות ואשכנזיות לובשות זה ואין פוצה פה, ולכן אין להרעיש העולם ע"ז, ותורה אחת ומשפט אחד הוא לכל, והדבר ברור להלכה ולמעשה להתיר, וגם **מצוה וחובה על הנשים להתקשט לבעליהן** ולכל העולם בהיתר, ולא להתנוול ע"י מטפחת ויגרמו לבעליהן לתת עיניהם באחרות ח"ו, וכמה חששו חז"ל והתירו הרבה איסורין שלא תתגנה האשה על בעלה. זהו הנראה לי פשוט, וצור ישראל יעמידנו על האמת ואל יצל מפינו דבר אמת עד עולם אמן. החונה פה ירושלים תובב"א, בסיון המוכתר בכתר תורה, שנת שמח תשמ"ח רעים אהובים לפ"ק. ע"ה שלום משאש ס"ט.

ואמר המעתיק: ובענין שכתב מרן הרב זצ"ל שמצוה לאשה להתקשט בפאה ולא לגרום לבעל לתת עיניו באחרות, הרי הלכה פשוטה היא שאסור להתבונן בנשים, וידוע חומר הענין בספרים הקדושים, כי "עין רואה ולב חומד וכלי מעשה גומריין", ולכן מעלה גדולה היא לאשה המתקשטת לבעלה, כדי שתישא חן בעיניו ולא יתן עיניו בנשים אחרות, ובפרט בדור פרוץ זה. וכן מובא בגמ' במסכת שבת (כה:), "מאי ותזנח משלום נפשי, אמר רבי אבהו: זו הדלקת נר בשבת. נשיתי טובה... רבי אבא אמר: זו מטה מוצעת ואשה מקושטת לתלמידי חכמים".

ובספר אורחות חיים (חלק ב', הלכות כתובות) לרבי אהרן הכהן מלוניל (מהראשונים בתקופת הרשב"א), כתב על גמ' זו: "דרשו רז"ל על פסוק נשיתי טובה, "זו מטה נאה ואשה מקושטת לתלמיד חכם". פירוש, כדי שלא יתאוה לאחרת לפי שיצרו גדול משאר בני אדם, כמו שאמרו רז"ל כל הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו, לפי שיצר הרע מתגרה בו כל היום להחטיאו. נראה מזו שאסור לת"ח להניח לאשתו שתתנוול אפילו בימי אבלה, כדי שלא תתגנה בעיניו, שמא יכופנו יצרו להתאוות לאשה אחרת. דומיא לדההיא דאמרו רז"ל, אין הבוגרת רשאה לנוול עצמה וכו', וזו נמי אסורה כדי שלא תתגנה ותביא בעלה לידי מכשול תאוה. וכן בכל אשת איש, אלא צריך להשמר יותר לתלמיד חכם".

וכן כתב הגאון רבי אליעזר פאפו זצ"ל בספר "פלא יועץ" (בערך "יופי"), וזה לשונו: "כתיב שקר החן והבל היופי... אבל אם מוצא יופי ויראת ה' במקום אחד, בוודאי שיבחר ויקרב גם את היופי, שהרי אמרו (כתובות נט): "אין אשה אלא ליופי...". וראוי לכל אדם להשתדל לקחת לבניו נשים יפות, כדי שלא יתנו עיניהם באחרת. וכן מטעם זה ילביש את אשתו ויקנה לה תכשיטין ביותר ממה שיש לו, כדי שתמצא חן בעיניו ולא יתן עיניו באחרת".

וכן כתב בספר "דרושי רבי משה מאימראן" (דף ר"ל), להגאון המקובל רבי משה מאימראן זצ"ל, מחכמי מקנאס שבמרוקו, וזה לשונו: "בטח בה לב בעלה ושלל לא יחסר. בפרשת חוקת פירש רש"י שלל, ביזת מלבוש ותכשיטין. ויובן ע"פ מה שאמרו בפרק ג' דתענית, אבא חלקיה... כי מטא למתא נפקא דביתהו לאפיה כי מקשטא. ויהיב טעמא התם, כדי שלא ליתן עיניו באשה אחרת. ולכן אמר שאשת חיל זו, בטח בה לב בעלה, שהיו עיניו ולבו בה כל הימים, ולא עלתה על לבו אשה אחרת מעולם, אלא בטח בה לבו שלא היה מהרהר בזולתה, יען כי "שלל" שהם התכשיטין, "לא יחסר", אינו מחסר לה שום תכשיט וקישוט, וכיון דמקשטא לאפיה, לא יהיב דעתא אלא עליה".

וכן כתב בהגהות יעב"ץ למסכת יבמות (סג): הנדפסים בסוף המסכת, וזה לשונו: "אשה יפה אשרי בעלה, מספר ימיו כפליים. קמ"ל שלא ישא כעורה... כדי שלא יתן עיניו באשת חבירו. היינו דסמיך ליה "העלם עיניך מאשת חן פן תלכד במצודתה וכו', מאן דעבד הא עבד הא".

ובספר "אור החיים" על התורה, להגאון הקדוש רבי חיים בן עטר זצ"ל, בפרשת ויצא, עה"פ "ורחל היתה יפת תואר ויפת מראה", כתב לפרש זאת ע"פ הגמ' בשבת (כה): שתלמיד חכם צריך שתהיה לו אשה נאה כנגד יצר הרע, והתורה באה ללמד לאדם דעת לקחת אשה נאה. ולגבי התקשטות האשה מחוץ לביתה, ראה ביאור לדברים לקמן בדברי מרן הגר"ש משאש, ובהערה שם, ומה שהבאנו מספר "עוז והדר לבושה".

[סי' ט"ז] עוד בדין היתר פאה נכרית לנשים. ראיתי בירחון הנכבד אור תורה טבת תשמ"ט, מה שחזר בשניות הרב מהר"ם הלוי שליט"א, לקיים ולחזק דבריו וקושייתו הגדולה על הש"ג, דלמה לא התירה המשנה לאשה לצאת בפאה נכרית בשבת, והרי אין לחוש שתשלוף הפאה בשבת, דודאי לא תגלה שערותיה ותעבור על איסור פריעת ראש דאורייתא. והיא קושיה גדולה לדרדקי דבי רב, ואי אפשר לומר שנעלמה מגאוני עולם המתירין, ולכן קמתי להליץ על רבותינו הגדולים הראשונים ז"ל, והוכחתי מדברי רש"י ז"ל בדף ס"ה ע"א, דטעמא דר' שמעון בן אלעזר דמתיר לאשה לצאת בכבול לרה"ר בשבת, לא משום שהיא חוששת לגילוי ראש ולא שלפא ומחויא, אלא משום דמגניא, שהסבכה נוי הוא לה, ואם תשלוף ותחוו, אזי חוששת שיפול הכל, גם הכבול (הכיפה) וגם הסבכה ותתנוול. וטעם החולקים, והוא ר' אבהו בדף נ"ז, לאסור משום דילמא שלפא כיפה מתחת הסבכה בזהירות, ותישאר הסבכה לנוי וכמש"כ רש"י שם. ומשמע מזה דהטעם דלא שלפא הוא משום ניוול, אבל בשביל גילוי ראש לבד לא חששו, ע"ש כי הארכתני להכריח דברי.

והרב מהר"ם הלוי יצ"ו, דחה דברי בקש וכלאחר יד ובפשיטות עצומה, דאיך אני מביא ראייה מר"ש בן אלעזר, והלא אוקמוה בגמ' בדף ס"ה ע"א בשיטה, ואין הלכה כשיטה וכמש"כ הר"י בזה ע"ש. ואני רואה שלא העמיק עיונו בדברי, דמעולם לא אמרתי דהלכה כרשב"א שהוא עומד

בשיטה, אלא כדעת החולקים הסוברים דיכולה להוציא הכיפה מתחת הסבכה וכמש"כ רש"י להדיא בדף נ"ז, וממילא תישאר הסבכה לנוי. והכרחתי זה מדברי ר"ש בן אלעזר, דלמה הוצרך לנוי ולא מטעם גילוי ראש, והוא פשוט.

ומה שהוסיף כת"ר, דגם ר"ש בן אלעזר מודה לטעם זה של איסור גילוי ראש, ורק חייש לשמא תוציא מתחת הסבכה וכו', ומ"מ חשש גנאי שייך, שהכיפה נוי הוא לה ולא תסירנה מתחת הסבכה, עכ"ל. ע"ז אני אומר, שלא דקדק בדברי רש"י, שכתב שהסבכה נוי הוא לשיער ולא הכיפה, אלא בהיפך ממש, דלדעת ר"ש בן אלעזר כל שהוא תחת הסבכה חוששת שאם תבוא להסיר הכיפה, יפול לה הכל גם הכיפה וגם הסבכה שהיא לנוי ותתנוול. וכמש"כ להדיא ברש"י דף ס"ה דמגלי שיערה ומגניא בה שהסבכה נוי לשיער. ולדברי כת"ר הלא לא מתגלי שיערה, שהרי מוציאה הכיפה מתחת לסבכה. באופן שדברינו חיים וקיימים, שמדין גילוי הראש שוכחת לאיזה דקות, ומחויא ומחזרת, ובינתיים תביא ד' אמות ברה"ר.

וכבר הוכחתי מדברי המאירי בתשובתי הקודמת, שהשווה בתולות לנשואות, אע"ג דאין בהן דין גילוי ראש, והתירו להם לצאת בציץ של כסף שאין דרך לשלוף, והכרחנו שזה מטעם ניוול.

וכעת ראיתי עוד ברמב"ם (פרק י"ט הלכה ו'), שנתן טעם שלא תצא האשה בציץ ובלחיים וכו' שמא יפלו ותביאם בידה, וגם בהלכה ז' כתב, ולא בכבול וכו' ולא בפאה של שיער וכו', כל אלו אסורין לצאת בהן שמא יפלו ותביאם בידה או תחלוץ ותראה לחברותיה. ע"כ. הנה הרמב"ם הוסיף טעם אחר, שיתרץ קושיית כת"ר, דאע"פ שתיזהר היא שלא תחלוץ ותחוו, עכ"ז יש לחוש שמא יפלו מאליהם ותביאם בידה.

והנה גם כאן יש לדקדק כיצד תביאם ברה"ר, והלא היא נשארת גלוית ראש וצריכה ללובשם תכף, דאין לומר גם כאן שמא יפלו מתחת הסבכה ותישאר הסבכה. דבשלמא בחולצת בידה תזהר ותקפיד להוציאם מתחת הסבכה, אבל בנפילה אין זה בידה ויכול ליפול הכל בלי כוונה ותביאם ברה"ר, ומוכרח לומר דאינה נותנת דעתה ע"ז, ובינתיים שתחזור ללובשם תביאם ד' אמות ברה"ר. וא"כ גם בהיא שתחלוץ ותחוו אינה נותנת דעתה על גילוי ראש לפי שעה.

וכן מוכרח לומר, לדעת הגאון בעל התניא בשו"ע שלו (סי' ש"ג סעיף ט"ז) שכתב בזה הלשון, אבל לא תצא בפאה נכרית, דהיינו קליעת שיער תלוש שנותנת על שיערה כדי שתיראה בעלת שיער הרבה, שמא תחלצנה מעל ראשה להראותה, או שמא תיפול מעל ראשה ותביאנה בידה. עכ"ל. והביא דבריו הרב כף החיים (סי' ש"ג אות נ"ח), וציין ע"ז רבינו זלמן והוא מהגמ'. וידוע שהגאון ז"ל הוא ממתירי הפאה הנכרית וכמש"כ בשו"ע שלו סי' ע"ה, שכתב להדיא שאין בה פריעת ראש לגמרי כדברי הש"ג ומג"א ע"ש. וא"כ ודאי כוונתו בלא סבכה וכמו שמפרש הש"ג להדיא, ועם כל זה חשש שתחלוץ או יפלו, ובוודאי כוונתו שהכל בלי כוונה. וכמו שיפלו בלי שתכוון לגילוי הראש, ותביאם ד' אמות ברה"ר.

ושוב האיר ה' את עיני, ומצאתי את שאהבה נפשי, דברים מפורשים היטב בספר תשובה מאהבה (חלק א' ס"י מ"ח), שהוא אחד מן המחמירים בפאה נכרית, הביא דבריו בספר דת יהודית כהלכתה, (ע"ש בדף כ"ב וכ"ג והנמשך), לדחות דברי הבאר שבע, וכתב דפאה נכרית איירי במגולה לגמרי ע"ש. וכתב דזהו ההפרש בין בבא דרישא דחוטי שיער לבבא דסיפא דפאה נכרית, דבבא דרישא השערות תחת הסבכה ורדיד עליהן ולא חיישי בזה לשלפא ומחויא וכו' ויוצאת אף לרה"ר, ובבא דסיפא פאה נכרית היא עצמה הסבכה ובה תכסה כל שערותיה והיא עשויה לשאת באקראי, בזה יש לחוש שמא שלפא (ומזה ראייה לפאה נכרית דידן שהיא קבועה היטב בראש, דאין לחוש לשמא שלפא ומותרת גם בשבת, כנ"ל) אלא שחכמים הקילו בזה בחצר שלא תתגנה על בעלה, ע"ש שהאריך, אלא ששוב חזר לאסור מטעמים אחרים של מראית עין ושל דת יהודית וכיוצא.

גם בתוך דבריו שם בדף כ"ו, כתב להקל מדינא, כי לא גרע כיסוי זה ממש"כ באו"ח ס"י צ"א ס"ד, כובעים הקלועים מקש חשיבי כיסוי, ואע"ג דלענין פריעת ראש יש סמך מהתורה, היינו פרועה לגמרי, אבל לא בקלתה. ועוד, אי סלקא דעתך פאה נכרית דהיינו כיסוי משערות קלועות לא חשיבה כיסוי, הרי פריך בש"ס (כתובות דף עב.) ראשה פרוע דאורייתא היא, ומשני מדאורייתא קלתה שפיר דמי, ודת יהודית אפי' בקלתה, ולא משני פאה נכרית מדאורייתא שפיר דמי, ודת יהודית בפאה נכרית נמי אסירי. ומצאתי שכיוונתי בזה להגאון פרי מגדים על מג"א (ס"י ע"ה ס"ק א'), והוכיח מזה דפאה נכרית שרי לגמרי ואין בה משום דת יהודית, עכ"ל.

הרי דברים ברורים דאיירי בפאה נכרית מגולה לגמרי, וחששו דשלפא לה ותגלה ראשה ברה"ר לשעה קטנה בינתיים שתחזיר אותה וכמו שכתבתי ממש, אלא שחזר לאסור משום מראית עין ודת יהודית ומטעם מנהג ולקמן נדבר בזה.

גם בשו"ת מהר"ץ חיות ס"י נ"ג, הביא דבריו בספר דת יהודית כהלכתה הנ"ל (דף ל"ה והנמשך) שהוא גם כן מהמחמירים, כתב וזה לשונו, הנה ידע רום מעלתו כי זה מחלוקת ישנה. ועל דברי באר שבע כתב המג"א "דברים דחויים", והיינו כי כל הסוגיה מהפאה נכרית מיירי דוקא היכא דכל הראש מכוסה בפאה נכרית ואין על הראש שום סבכה או שאר דברים רק מגולה כולו, ובכה"ג מותר, דשיער עצמו כהאי גוונא אסור מהתורה כדאמרין בכתובות פרק המדיר ופרע את ראש האשה, ובזה ליכא מאן דפליג, אכן בשערות התלויות חוץ לצמתה לשיטת רמ"א ליכא איסור בשיער עצמו וכ"ש בפאה נכרית וכו'. ע"כ. ולסוף החמיר להלכה מטעם מנהג, עכ"פ הרי הוא סובר דאיירי במגולה בלי סבכה, ולא קשיא ליה קושיה הנגלית לדרדקי בי רב, דודאי יתרף לה כמש"כ.

ואמר המעתיק: זה לשון שו"ת מהר"ץ חיות ס"י נ"ג, "הנה הרב דרכי משה והרב המגן אברהם או"ח ס"י ע"ה התירו בפאה נכרית... ועיין עטרת זקנים שם שכתב כי דברי הרמ"א אמורים ע"פ הגהת שלטי גיבורים... והוסיף עוד דאפי' חתכה שיער של עצמה וחיברה אחר כך בראשה אין כאן משום פריעת ראש, והרב הלבוש חולק בזה דדוקא פאה מאשה אחרת מותר... והנה המג"א הביא גם כן דברי הבאר שבע והגאון הר"י קצנלנבוגן שאסרו, ובכל זאת חלק עליהם והתיר לכתחילה... ועיין ישועות יעקב שהחזיק גם כן דברי הש"ג והסיר השגת הרב הב"ש מעליו... ובכל זאת אע"ג דהרמ"א ומג"א הסכימו לדעת הש"ג להתיר בפאה נכרית, בכל זאת כיוון דנהגו העם לאסור... לא ערב לבי להתיר". עכ"ל.

וכמו כן דחה את דברי שו"ת תשובה מאהבה, שכתב לאסור משום שהפאה נעשית משערות מתים האסורים בהנאה: "ובשערות ידענו כי בארץ בריטניה העניות מגלחות שערותיהן ומוכרות לעשירים... והרופאים מזהירים שלא לקחת שערות מן המתים... וכאן גם כן יש ספק ספיקא", ומסיק "ובכל זאת כיון שכבר נהגו במדינתנו להיות נזהרים... רק חדשים לבקרים באו... ראוי להוכיחם ולהחזירן למנהגם הקודם, אכן אם יבין רו"מ כי לא ישמעו אליו אזי יעלים עיניו". עכ"ל. וא"כ אינו נמנה בין אוסרי הפאה, כי משתמע מדבריו שאין איסור מעיקר הדין בזה, אלא רק במקום שנהגו כולן שלא ללבוש מטפחת ובאה אחת ופרצה גדר, בזה ראוי להוכיח בדרכי נועם. וגם בפורצת גדר, אם יתכן שלא תשמע, מוטב שתהיה שוגגת ועדיף לא לדבר עמה כלל. וממילא יש לומר שהיום היה מתיר, אחר שהתפשט המנהג של לבישת הפאה בכל אתר ואתר.

גם בתשובת בית יצחק שמעלקיס (חלק או"ח סי' י"ד), שהוא ג"כ מהמחמירים, הביא דבריו בספר דת יהודית כהלכתה הנ"ל (דף נ"ב והנמשך), כתב וזה לשונו שם דף נ"ט, "הנה הארכתי בזה לעיקר הדין, והיוצא מזה **לדינא אין להוכיח לאסור פאה נכרית** מדינא דגמ'. וקצת ראייה יש להוכיח להיתר, אך אמנם יש לחוש לדברי האחרונים שיבואו לידי מכשול שיסרקו אותה בשבת ויבואו ג"כ לצאת בשערות ראשן" וכו'. עכ"ל. הרי בעיקר דינא התיר ולא קשיא ליה קושיית כת"ר, וגם הגאון באר שבע שהוא הראשון שדחה דברי הש"ג, והגאון בעל תשובת יעב"ץ שחזק דבריו, לא דחו בכח מחמת קושיית כת"ר הנגלית, אלא מחמת די"ל דאיירי תחת הסבכה, או איירי בחצר וכו', וגם מטעם דת יהודית. ומוכח דאותה קושייה אין בה ממש מעיקרא, דעביד איניש לשכות, ונשים שחצניות הן, ורוצות להראות לאחרות.

ומש"כ כת"ר שבחידושי הרשב"א והריטב"א לא פירשו בדברי ר"ש בן אלעזר מטעם נוי כפרש"י, אלא משום ששיער ראשה קירח, ואם תגלה הכיפה יתגלה מומה, ות"ק סבר דכיון דחברותיה יודעות שהיא קירחת ובשביל זה עשתה כיפה אינה חוששת לשלוף, ודמי לשן תותבת וצלוחית של פלייטון דפליגי תנאי בזה ע"ש. וגם בסבכה מוזהבת היינו משום שלא תשלוף משום איסור פריעת ראש. ע"כ דבריו. הנה ראיתי דברי הרשב"א במקורו באורך, ומפרש שהמחלוקת בין רבי ורבנן בשן תותבת וכובלת וכו' משום מום, דכל הני לא נפקת בהו אלא משום מום, וסברי רבנן כיון שמומה ניכר דכל הרואה אותה יוצאה בשן של זהב כבר הוא יודע שהשן שלה חסר, וכן כובלת וצלוחית, כבר יודעים שהיא בעלת ריח רע, וכיון שאינה יכולה להעלים מומה, אף היא אינה מקפדת ושלפא ומחויא, ורבי סבר שאע"פ כן לא שלפא כי היכי דלא תתגנה יותר בהראות מומה בעין, וכן הטעם בכיפה של צמר שאין אשה מקשטת עצמה באותה כיפה אלא אשה שהיא קירחת מפאת ראשה, והיינו דתני לה בהדי פאה נכרית (רצונו לומר שגם היא לובשין אותה מטעם זה), והיינו דשרי לה טפי כבול בחצר כדי שלא תתגנה על בעלה משאר תכשיטין, דכיפה של צמר צריכה לה טפי לסלק גנותה, עכ"ל.

המובן מדבריו ז"ל, דגם בכיפה של צמר ופאה נכרית, המחלוקת בין ר"ש בן אלעזר לחכמים היא, דלדעת חכמים חששו דכיון שיודעים אותה שהיא קירחת ובשביל זה לבשה פאה נכרית, גם היא אינה מקפדת ושלפא ומחויא, ור"ש בן אלעזר סבר דאע"פ שיודעים שהיא קירחת, עם כ"ז לא שלפא כי היכי שלא תתגנה בהראות מומה בעין, ע"ש היטב שזו כוונתו. והשתא לפי דברי כת"ר

תיקשי לכולם בין לרשב"א בין לחכמים, דהלא אף שהיא קירחת לא תוכל לשלוף ולגלות בשביל גילוי ראש, וגם לרשב"א לשלא תגלה מומה בעין, והלא יספיק טעם של איסור גילוי ראש, אלא ודאי כדאמרן, דבשביל איסור גילוי ראש שוכחת לפי שעה קטנה ותחזיר אח"כ. וכמו ששוכחת גם איסור טלטול ד' אמות ברה"ר.

גם ראיתי דברי הריטב"א דף ס"ה, שהביא הרשב"א בקיצור, וסיים ולפ"ז כי קאמרי כלל אמר ר"ש בן אלעזר כל שהוא למטה מן הסבכה יוצאין בו, היינו משום שאין אשה נותנת דבר תחת הסבכה אלא מפני מום שבראשה. ע"כ. רצונו לומר ולא שלפא ומחויא דמתגלה מומה בעין, ע"ש.

ולפי פירושם ז"ל לא צריכין תו למש"כ רש"י בטעם החולקים דלמא שלפא ומחויא מתחת הסבכה, אלא חיישינן דלמא הכל ולא חיישא שתיראה קירחת שכבר יודעים אותה וכמש"כ הרשב"א להדיא, ולדעת ר"ש בן אלעזר כל שתחת הסבכה הוא משום מום ולא תגלה מומה בעין. ומוכח להדיא דלכ"ע לא חיישא משום גילוי ראש, וא"כ לאו ק"ו הוא דאם אפי" יש בה מום שהיא קירחת חוששין שתגלה ולא אכפת לה במום (לדעת חכמים), כ"ש כשאין בה מום דיש לחוש שתגלה להראות ואפי" תישאר ראשה גלויה, כך נראה לי.

ובכל אופן, רבותינו הראשונים כמלאכים, שלטי הגבורים וסיעתיה, כך הבינו בפירושא דשמעתא, דפאה נכרית היא גלויה ואסרו לצאת בה לרה"ר שמא תשלוף ותחווי, ובינתיים על איזה דקות תשכח שראשה גלויה או לא תקפיד על זמן מועט הרבה של ד' אמות ברה"ר וכמו שכתבתי בתשובתי הקודמת, וכמו שהבינו גאוני עולם בעל תשובה מאהבה ומהר"ץ חיות ובית יצחק ובאר שבע והרב יעב"ץ ועוד.

עתה נבוא לדברי רש"י בדף ס' שהביא כת"ר, גבי מחט שכורכת עליו את השיער שאין לחוש שתשלוף המחט ברה"ר, וכתב רש"י משום דשיער באשה ערוה לא מחויא, ע"כ. ולענ"ד מלבד מה שביררתי למעלה בדעת רש"י ז"ל, עוד זאת דבריו הנ"ל שהביא כת"ר אינם מובנים, הן לגבי בירית הן לגבי מחט, דכיון דאמר דלאו תכשיט הם אלא תשמיש ולא הוי משאוי, א"כ למה הוצרך עוד לטעמא דכיון דלצניעותא הם לא שלפא ומחויא, והלא אפי" לא יהיו לצניעותא לא משלפא כיון שאינם תכשיט. וכן ראיתי למהרש"א (דף סג.) גבי בירית שם שרש"י פירש ג"כ כמו שכתב כאן, שהבירית איזה תכשיט, וסיים ומשלף ואחוווי ליכא למיחש, דלא מגליא לשוקא, וכתב מהרש"א שיש לגמגם בפירוש הקונטרס כיון דפירש דבירית לאו דנוי וכו' לא אצטריך לטעמא דלא מגליא שוקא, דהא בלאו הכי כיון שאינו לנוי ולתכשיט ודאי דלא שייך למיחש ביה למישלף ולאחוווי, עכ"ל, וגמגום הנזכר יעבור גם על דברי רש"י הנ"ל בדף ס' ממש, וכמו שכתבתי.

ועיין להתוס' שם שהקשו על רש"י דהא כבלים אין יוצאין בהם בשבת דחיישינן דילמא משלפא להו משום דהוו תכשיט אע"ג דלצניעותא עבידא כמו בירית דהכל ענין אחד אלא שבירית באחת וכלים בשתיים וכו', ונראה לר"י דהכי פירושו, ותהוי כבירית שיוצאין בה לפי שהיא טהורה משום שאינה תכשיט דאינה נוי לאשה, כיון שאינה כי אם באחת והוי כטבעות הכלים וכו', הכי נמי האי מחט שהיא טהורה לפי שאינה אלא כטבעת הכלים תשתרי דאינה תכשיט וכו' ע"כ.

המוֹבֵן מדבריהם, דאם יהיה תכשיט ככבלים אע"ג דהוי לצניעותא חיישינן לשלפא ומחויא, וזה ברור. ועיין להתוס' (דף סג: ד"ה ותהוי כבירית), שדבריהם נראים סותרים למש"כ כאן, שכתבו וז"ל, לכן נראה לי דאפשר ליטלן בלי גילוי שוקיים, והחילוק הוא דבירית לא הוי תכשיט וכבלים הוי תכשיט, משמע דאם אי אפשר בלא גילוי שוקיים היה מותר לצאת אפי' בכבלים, והוא היפך דבריהם כאן, וצריך לומר דשם פירשו אליבא דרש"י דאמר משום צניעותא לא מגליא לשוקא ולא חיישא לאחוויי וכמש"כ בריש דבריהם ע"ש שהביאו פרש"י, דשקלי וטרי אליביה. והקשו א"כ גם בכבלים אע"ג דהן תכשיט למה לא יוצאין, והלא ודאי לא שלפא מטעם צניעותא, לזה פירש דלדעת רש"י גופיה צריך לומר דבין בבירית ובין בכבלים אפשר ליטלן בלי גילוי שוקיים, אלא דבירית לא הוי תכשיט ולא חיישינן לאחוויי, ובכבלים הוי תכשיט וחיישינן לאחוויי וליכא טעמא דצניעותא, כך נ"ל מוכרח ליישב דבריהם. וכן נראה כל סגנון דבריהם, שהוא אליבא דרש"י ז"ל, ע"ש.

גם בכל האחרונים משמע דרש"י ותוס' פליגי בזה. עיין ט"ז (סי' ק"ז) שכתב בפירוש לדברי התוס' וזה לשונו, אבל אם היה תכשיט אסור דילמא שלפא ולא סבירא ליה כרש"י דכיון דהויא לצניעותא לא חיישינן דלמא שלפא ומחויא. והתוס' הוכיחו דאפי' עבידא לצניעותא מכל מקום חיישינן דלמא שלפא, אלא הטעם בבירית דיוצאין בה דאינו תכשיט לנוי ולא הוי אלא כטבעת הכלים ולא הוי ליה למיגזר דלמא שלפא וכו' עכ"ל. ע"ש דבריו בביאור רחב, ודחה דברי הב"ח שסבר היפך, וכתב שתקפה עליו משנתו. ועיין ג"כ מחצית השקל סי' ק"ז וז"ל, והתוס' הקשו על פרש"י דכיון דעבידא לצניעותא לא חיישינן דלמא שלפא ומחויא. והתוס' הוכיחו דאפי' עבידא לצניעותא מ"מ חיישינן דלמא שלפא, אלא הטעם בבירית דיוצאין בה דאינו תכשיט לנוי כי אם כטבעות הכלים ולא הוי ליה למיגזר דלמא שלפא וכו' עכ"ל.

ומש"כ ה"ט"ז בהמשך דבריו לפרש עוד לדעת הסמ"ג שם, דגם התוס' יודו דאם הוא נגלה תיכף ומיד אין לחוש לאחוויי משום צניעותא, ודוקא בכבלים שאינם נגלים תיכף ומיד יש לחוש שתחויי לאחרים, ע"כ, איני מבין, שדברי התוס' מפורשים, דאם הוא תכשיט חיישינן לאחוויי אפי' יש בו משום צניעותא. ונראה לי דלא כתב כן אלא לדעת הסמ"ג כדי לתרץ קושיית הבית יוסף ע"ש. וכ"כ המג"א בשם הסמ"ג והתרומה, דס"ל כמש"כ התוס' דאע"ג דהוי לצניעותא גזרינן דלמא מחויא ע"ש.

ולך נא ראה גם בספר צמח צדק מליובאוויטש, במסכת שבת פרק ו' משנה א' דף פ"ג אות ב', שכתב להדיא בשם הרב פנ"י (לא ידעתי מי הוא, דבספר פני יהושע לא מצאתי, ואפשר שהוא פני יוסף או פני יצחק וכיוצא) שפירש בו, דהתוס' חולקים על רש"י שאם היא תכשיט חיישינן דלמא שלפא וכו', אלא הכא היינו טעמא דסבירא ליה דהאי מחט אינו תכשיט ומשום הכי הוא דלא חיישינן דלמא שלפא ומחויא. וכן ביאר ה"ט"ז. ועוד האריך בשיטה זו לבאר זה. ושם בדף פ"ד חזר על מסקנת הדברים וז"ל, קיצור, והתוס' חולקים על רש"י בב' דברים, דבמה שחשוב תכשיט חיישינן דלמא שלפא אף דעשוי לצניעותא וכמו שנתבאר לעיל סעיף א' וכו' ע"ש. ושם בעמוד ב', כתב בקיצור שגם בחידושי הרמב"ן הרשב"א מבואר כן. ע"ש. וכן הוא באמת בחידושי רשב"א דף נ"ט ע"ב ד"ה ותהוי כבירית, הביא פרש"י ותשתרי נמי לצאת בה הואיל ולצניעותא עבידא. ובתוס' וכתב

פירשו דהכי קאמר, ותהוי כבירית שהיא טהורה, משום שאינה תכשיט אלא כטבעת הכלים וכו', הכא נמי (במחט) שאינה אלא כטבעת הכלים תשתרי דאינו תכשיט ע"ש. מובן מדבריו בדעת התוס' דאם הוא תכשיט חיישינן לשלפא אף דהוי לצניעותא.

וכדי שלא להניח דברי רש"י ז"ל, שיהיו סותרים זה את זה, עם מה שהעליתי למעלה גבי פאה נכרית, שהוא מודה דלולי טעמא דנוי חיישינן דלמא שלפא, וכאן כותב דלא תשלוף משום טעמא דצניעותא. נראה לי לתרץ כמש"כ בתשובתי הקודמת גבי קליעת שערות, שיש בה מעט עבודה וטרחה לסתור הקליעה ובינתיים תזכור איסור שבת ותימנע, לא כן לאחוויה אין טרחה לקחת מעל ראשה ושוכחת. וגם כאן גבי מחט שהשיער כרוך עליה, צריך מעט זמן וטרחה להוציאה, וע"י כן תבוא לזכור איסור גילוי הראש ותימנע. כך נ"ל ליישב דברי רש"י ז"ל.

באופן שאל ה' ויאר לנו. וסברתנו שאמרנו לא נפלאה היא ולא רחוקה, והרי כמעט כל הפוסקים אפי' המחמירים בפאה נכרית מטעמים אחרים, סוברים דאפי' במילי דצניעותא חיישינן שמא תשלוף ותחוו, וה' יזכנו ויאיר עינינו תמיד לכוון אל האמת, ואפי' יהיה זה מחלוקת הפוסקים הלא גדולי עולם הש"ג וסיעתיה יסברו כן, ובלאו הכי כבר כתבתי בתבואות שמש חלק אה"ע סי' קל"ח בשם הראש"ל הגר"ע יוסף שליט"א, שהביא שם הרבה אחרונים שהאריכו ליישב קושיית הבי"ש מעל שלה"ג, ע"ש בספר יביע אומר חלק ד' סי' ג'. וכל הני פוסקים המה ראו וידעו דברי הש"ס בשבת בפאה נכרית ועיינו בהם, ולא קשיא להו קושיית כת"ר הגלויה לעין כל, ומוכח דמפרשי כמו שכתבתי.

ועתה אשובה ואראה בטעם הפוסקים המחמירים בזה, והם שלושה טעמים: דת יהודית, מנהג, ומראית עין. ואעבור עליהם בסקירה אחת, שהיום אין לחוש לשום אחד מהם, וכדלהלן.

דת יהודית. לך נא ראה לגאון עוזינו מופת הדור, הראש"ל הגר"ע יוסף שליט"א בספר יביע אומר חלק ד' אה"ע סי' ג', בענין הרדיד שכתב הרמב"ם שדת יהודית היא אשה היוצאת לשוק ואין עליה רדיד ככל הנשים אע"פ ששערה מכוסה במטפחת. ע"ש. וכ"כ מרן ז"ל בסי' קט"ו סעיף ד'. וע"ז כתב הראש"ל שהיום פשט המנהג שהנשים יראות ה' יוצאות במטפחת או בכובע בלבד בלי צעיף ובלי רדיד ואין פוצה פה ומצפצף. ועל כרחין דדוקא עצם כיסוי הראש שהוא דאורייתא הוא מחוייב המציאות לעולם ולא ישתנה בשום זמן, אבל מנהג בנות ישראל שנהגו לצניעות, כל שהמנהג בכל העיר להקל, אזלי בתר מנהגא. ודמי למש"כ המהר"ם אלשקר ע"ש. ובודאי שהנהגות היתר בדבר אין מזניחין אותן ויש להן על מה שיסמוכו, ואכמ"ל. והכי נמי במה בנהגו הנשים לצאת במטפחת או בכובע בלי צעיף ובלי רדיד, כיון שהכל נהגו כן, בכהאי גוונא אתי **מנהג ומבטל מנהג.** וכן מתבאר מדברי הרב אליהו קלאצקין אב"ד לובלין בספר דברים אחדים עמ' ל"ב, ורק בגילוי הראש ממש הרעיש על המיקל בדבר אף במקום שנהגו היתר הואיל ומדאורייתא הוי ואין מקום להתיר כלל. ע"ש. ומדברי הרמב"ם נראה דאף במטפחת שמכסה ראשה היטב יש משום דת יהודית וכמש"כ ג"כ בשו"ת באר שבע, ועיין בתשובת חת"ס חלק או"ח סי' ל"ו, ואע"פ כן בזה הזמן נהגו היתר בדבר, ועל כרחך היינו טעמא דאתי מנהג ומבטל מנהג.

ואמר המעתיק: וכן כתב הגאון המקובל רבי יהודה שיינפלד שליט"א, בספר אוסרי לגפן (חלק ט' דף קע"ה ואילך): "לא גרעה פאה מבתולה... נתבאר ע"פ הירושלמי והזוה"ק דהעיקר שיש בנשואה ענין סגולי, וזה לא שייך בפאה. ואפי' לדרישה וסיעתו (הרמב"ם והב"י) ולפי מה שפירשנו בדעתם שיש סברא בנשואה, יש לומר דהני מילי כשהשיער מגולה באופן משונה, מה שאין כן כשכך המנהג ואין משהו היוצא מהרגילות, גם הם מודים. ואף שלשיער עצמו לא תועיל סברא זו, דהא דת משה לא תלוי במנהג, מכל מקום הפאה לכ"ע הוי רק בגדר דת יהודית, דכן מועיל המנהג".

גם כתב הרה"ג הראש"ל שם, דאף שנהגו הבתולות אז שלא לילך פרועות ראש בשערות סתורות, כדעת המג"א, כיון שאינו אלא משום צניעות בעלמא, אתי מנהג ומבטל מנהג. ולא עדיף ממה שנאמר בדת יהודית. עכ"ל. ואף ששוב מצא הראש"ל שליט"א גם לדעת הרמב"ם כפי' מש"כ הבי"ח דאיירי הרמב"ם במטפחת שהיא שקופה ושערה ניכר עדיין, מכל מקום שאר פוסקים הבינו בדברי הרמב"ם דאיירי במטפחת שלימה, והם הבאר שבע והחת"ס. וכן לגבי הבתולות הסותרות שערן, צ"ל דמנהג מבטל מנהג והוא הדין לנדון דידן.

וכן נראה מדקדוק לשון הרמב"ם, שכתב "אע"פ שמכוסה במטפחת כיון שאין עליה רדיד תצא בלא כתובה", משמע דעיקר דת יהודית הוא הרדיד, דאם לא כן היה לו לחלק במטפחת ולומר אע"פ שמכוסה במטפחת כיון שהיא נקובה ושערה ניכר הוי דת יהודית [אבל מטפחת שאינה נקובה ומכוסה היטב דינה שמוותרת]. גם לשון מכוסה במטפחת, מוכח שמכוסה כולה, דאי בשקופה ושערה ניכר לא יאמר עליה שהיא מכוסה, שהרי ניכר שערה.

ואמר המעתיק: ועוד יש להוכיח בפשטות שנקט הרמב"ם לשון "אע"פ", ואם מדובר במטפחת נקובה או שקופה, מה רבותא איכא, והרי מדינא היא אסורה ואינה כיסוי כלל. וברוב המקומות שהרמב"ם דיבר על מטפחת, כוונתו היתה למטפחת אטומה ולא מנוקבת. וכן מוכח מהרמב"ם בפירוש המשניות מסכת ברכות פרק ח: "ומפה, המטפחת". ובמסכת שבת פרק ג: "וסודר, שם המטפחת, רבים – סודרין". ושם פרק טז: "ומטפחת לנגב בה את הידים בעת הנטילה". ושם פרק יז: "פקק החלוק, המטפחת שתולין על החלונות כדי לכסותם". ושם פרק כ: "ומסננין, מעבירין את היין דרך מטפחת". ובמסכת כתובות פרק ז: "אמרו ראשה פרוע, ואפילו היתה מטפחת על ראשה". ובמסכת סנהדרין פרק ז: "וסודרין קשה בתוך הרכה, שעוטף סודר קשה וחזק בתוך מטפחת רכה". וכל זה משמע מטפחת אטומה כפשוטו ולא סבכה מנוקבת.

וכן מוכח ממה ששינה הרמב"ם קלתה במטפחת, לומר שאע"פ שמכוסה לגמרי אסורה כיון שאין עליה רדיד. וכן נראה לי עוד להוכיח מדברי הרמב"ם בהלכות אישות פרק י"ג (הלכה י"א), מקום שדרכן שלא תצא אשה בכיפה שעל ראשה בלבד עד שיהיה עליה רדיד החופה את כל גופה כמו טלית, נותן לה בכלל הכסות רדיד הפחות שבכל הרדידן וכו'. ע"כ. משמע דמקום שאין דרכן לצאת ברדיד, לא יתן לה. וקשה, דכיצד תצא בכיפה נקובה ששערה נראה ממנה. והלא זה אסור מדינא ולא תלוי במנהגא, כיון ששערה נראה מתוכה. אלא על כרחך דאיירי בכיפה שהיא כמטפחת ויותר, שאינה שקופה, ומכסה הראש, ואע"פ כן אם רגילין לתת עליה רדיד חובתו לתת. וא"כ גם דבריו שם במטפחת איירי ג"כ במכסה היטב את כל הראש ועם כ"ז בלא רדיד הוי דת יהודית.

ואמר המעתיק: וכדברי מרן הרב זצ"ל, מוכח גם מדברי הרמב"ם בפירוש המשניות למסכת גיטין פרק ח', שפירש: "קלתה – כלי שהנשים מקבצות בו מה שהן טוות", ומשמע שפירוש "קלתה" לשיטתו הוא כרש"י במסכת כתובות (דף עב:): שכתב וזה לשונו, "קלתה – סל שיש לו מלמטה בית קבול להולמו בראשו ובית קיבול מלמעלה לתת בו פלך ופשתן", וכמו כן הובא בשטה מקובצת שם בשם רש"י במהדורה קמא, וזה לשונו: "קלתה – סל שמנחת את פלכה בו, ומניחתו על ראשה כשהיא פרועת ראש. אפילו קלתה נמי לא – משום צניעות, דאי אפשר שלא יראו שערותיה בין הנסרים". ומאידך ברמב"ם בהלכות אישות פרק כ"ד כתב "יוצאה לשוק או למבוי מפולש וראשה פרוע ואין עליה רדיד ככל הנשים, אע"פ ששערה מכוסה במטפחת", וכתב דוקא מטפחת ולא קלתה, וראה לעיל בהערה הקודמת מהי "מטפחת" לדעת הרמב"ם, ופשוט שאין זה קלתה, ובא להוסיף חומרא שאפי' מטפחת המכסה הכל לא סגי עד שיהיה עליה רדיד.

וכן מוכח מדברי הטור בהלכות כתובות סימן קט"ו, שכתב וזה לשונו: "ואיזו היא דת יהודית, יוצאת וראשה פרוע, אפי' אין פרוע לגמרי אלא קלתה בראשה, כיון שאינה מכוסה בצעיף תצא. כתב הרמב"ם, אע"פ שמכוסה במטפחת, כיון שאין עליה רדיד ככל הנשים תצא בלא כתובה". ומשמע מדברי הטור שהרמב"ם בא להוסיף חומרא על מש"כ בגמ', לפי מנהג מקומו וזמנו, והוסיף שאפי' מכוסה במטפחת אטומה, אם אין עליה רדיד ככל הנשים תצא בלא כתובה, כיון ששינתה ממנהג כל הנשים.

ואי אפשר לחלק בין כיפה שהזכיר הרמב"ם בפרק י"ג, למטפחת שהוזכרה בפרק כ"ד, ולומר שכיפה היינו כיסוי אטום, ומטפחת היינו כיסוי מחורר או שקוף. שאם נאמר כך, יהיה קשה מדוע הצריך הרמב"ם בפרק כ"ד מטפחת ועליה רדיד, הרי יכולה לכסות ראשה בכיפה ותו לא כמו בפרק י"ג שמשמע שיש מקומות שנהגו בכיפה לבד, וא"כ היה צ"ל שתלבש כיפה לבדה. ומדוע כאן משמע שצריך כיפה ורדיד, וכאן מטפחת ורדיד. אלא מוכרח לומר שהיינו הך, וגם כיפה וגם מטפחת הם כיסוי טוב, וצריך עליהם רדיד לפי מנהג המקום.

ואם נבוא לחלק כך, יקשה עוד, מדוע הצריך הרמב"ם רדיד החופה את כל גופה במקום שנהגו לכסות בכיפה, ועל מה ראו הנשים בזמנו לנהוג כך, ומאין יצא המנהג הזה, והרי גם כיפה הוא כיסוי מספיק ודי בזה, כי היא מטפחת אטומה. ועוד, שאם דת יהודית מחייבת ללבוש רדיד על הכיפה לשיטת הרמב"ם, מדוע לא חייב הרמב"ם את כולם ללכת ברדיד, ותלה זאת במנהג המקומות (כנ"ל). אלא פשוט שכיפה ומטפחת היינו הך, וכמו שכיפה איירי בכיסוי אטום, כך גם מטפחת, וכל ענין הרדיד תלוי במנהג המקום, וכשלא נהגו ליכא דת יהודית.

ובלא הכי חילוק זה לא יתכן לפי מש"כ הרמב"ם בהלכות סוטה (פ"ג ה"ה): "והיא עומדת ביניהן בלא רדיד ובלא מטפחת, אלא בבגדיה וכופח (היינו כיפה, וכן הוא בכמה דפוסים ישנים) שעל ראשה כמו שהאשה בתוך ביתה". ומזה משמע שכיפה היא כיסוי פחות ממטפחת, ההיפך מהחילוק הנ"ל. וכן הרמב"ם בפירוש המשניות מסכת כלים פרק כ"ח, כתב וזה לשונו: "כפח, מטפחת שהנשים לופפות על ראשן". ומשמע שכיפה ומטפחת היינו הך].

ועוד ראייה ברורה, ממש"כ "רדיד החופה את כל גופה כמו טלית", מוכח דקפידת הרדיד היא בשביל כל הגוף, אף שיהיה הראש מכוסה היטב, ואפי' בב' מטפחות, עם כ"ז לא יועיל, דצריך רדיד

לכסות כל הגוף, וזה ברור. ועיין להגאון חקל יצחק סי' פ"א, הביא דבריו בספר דת יהודית כהלכתה (דף ר"ד), שהכריח בדעת הרמב"ם ששינה קלתה במטפחת משום דברי הירושלמי פרק המדיר הלכה ו', שנקט קפליטין דהיינו מטפחת כמש"כ הפני משה ע"ש. ועכ"ז כשהמנהג נשתנה, מנהג מבטל מנהג וכמש"כ הראש"ל שליט"א. וכל דבריו הם קילורין לעיניים בנדון דידן, כי הוא הדין לנד"ד, דעם הזמן נשתנה המנהג, ובמקום המטפחת והכובע חזרו ללבוש פאה נכרית, וכיון שדת יהודית הוא מנהג צניעות שנהגו בנות ישראל וכמש"כ מרן בסי' קט"ו, א"כ תינח בזמן שמנהג צניעות זה קיים, אבל כיון שנתבטל המנהג, יהיה מטעם שיהיה, ולא נשאר לו זכר כלל, ודאי פשוט וברור דלא נשאר ע"ז שם דת יהודית כלל.

ולענ"ד אני רואה במנהג זה [של לבישת פאה נכרית] דבר חשוב ביותר, **ומעלה גדולה נמצאה בו**, לפי מש"כ הפוסקים החולקים על מהר"ם אלשקר על מה שהתיר גילוי שערות חוץ לצמתן, כמש"כ הצמח צדק הנ"ל, שצעק הרבה על זה באה"ע סי' קל"ט ובחידושי לברכות פ"ג, והאריך לסתור דברי מהר"ם אלשקר, גם מהר"ץ חיות סי' כ"ג כתב שמהר"ם אלשקר הפריז על המדה. ע"ש. וכן בספר וישב יוסף סי' א' החמיר בזה. והנה באלו הנשים הלובשות מטפחת, אי אפשר לומר "ונקה", כי המטפחת בורחת מן הראש, וגם מי שלובשות כובע נשאר הרבה שיער חוץ לצמתן, **ועיני ראו נשי הרבנים קרוב לשליש ראשן מגולה, וכסהו והתגלה**. ואף שיש פוסקים שהתירו וסמכו על מהר"ם אלשקר, מ"מ הלא ההיתר שלו ג"כ מטעם מנהג שנתחדש וכמש"כ הראש"ל שליט"א. ולדעת האוסרים יש מהם אומרים שזה בכלל פריעת ראש ממש ויש בזה איסורא דאורייתא. ועיין בספר דת והלכה (דף י"ח והנמשך) שהאריך בזה בשם הפוסקים להחמיר ובכללם החזו"א זצ"ל.

ולפ"ז כיון שגם לאלו צריך להתיר מטעם מנהג חדש שנהגו להקל וכמש"כ הראש"ל שליט"א, א"כ טוב שנקח מנהג זה שיש בו כיסוי הראש לגמרי בלי להניח שום שיער יוצאת חוץ וכו', משתלבש מטפחת או כובע ותלך אחר מנהג שיש בו מחלוקת. ולדעת צד אחד יש בו משום פריעת ראש דאורייתא שנגלה שיער מגופה ממש.

ולכן הדבר פשוט מכל מה שכתבנו, שאין בזה משום דת יהודית כלל, מידי דהוי ארדיד, ואגילוי שיער חוץ לצמתן, שיש לזה יסוד ובסיס מגאוני עולם הפוסקים המפורסמים שאנו סומכים עליהם בכל הדינים. וגם מדברי הפוסקים המחמירים עצמם וכמו שהוכחתי.

ואמר המעתיק: מרן הרב זצ"ל העיר על הסתירה לכאורה בשו"ת יביע אומר בענין "דת יהודית", ואמרתי אענה אף אני חלקי, ואציגה נא עוד סתירות לכאורה בדברי הראשון לציון הגאון רבי עובדיה יוסף זצ"ל, שהוקשו לי אחר העיון בדבריו הקדושים שם, כאשר מאותם הטעמים שאסר פאה נכרית, התיר בענין אחר, והוא פלא. וכל זה אחר המחילה רבה מכבוד תורתו ומעלתו, ונשיקת עפר רגליו, כי תורה היא וללמוד אני צריך, ולא באתי אלא להציע את הדברים לפני המעיינים. וזה החלי בעזר צורי וגואלי.

א. בטעם "בחוקותיהם לא תלכו": בשו"ת יביע אומר (חלק ה' אה"ע סי' ה') בענין פאה נכרית כתב הרב בזה הלשון, "ויותר היה לו להוסיף טעם כעיקר ע"פ מ"ש הרמב"ם (ריש פרק י"א מהלכות עכו"ם), אין הולכין בחקות העכו"ם ואין מדמין להן לא במלבוש ולא בשיער כיו"ב, שנאמר ולא תלכו בחקות הגוי וכו'.

שעיקר המנהג של פאה נכרית יצא ע"פ הגוים באופנות המתחדשות חדשים לבקרים, שרשם מעמלק, בודאי שיש בזה ובחוקותיהם לא תלכו". עכ"ל.

ומאידך בענין היתר גילוח במכונה כתב הרב בשו"ת יביע אומר (חלק ט' יו"ד סי' י') וזה לשונו, "ומש"כ עוד דאיכא משום בחוקותיהם לא תלכו, אמנם גם בשו"ת אמרי אש (יו"ד ס"ס נ"ה) כתב כן, אך המעיין היטב בבית יוסף (סי' קע"ח) יראה דלא חיישינן להכי. וכבר כתב בספר משנת חכמים, שאין איסור ובחוקותיהם לא תלכו נוהג אלא כשהוא מתכוון להתדמות אליהם, ולא דמי לפסיק רישיה שאסור אפי' בדבר שאינו מתכוון, דהכא מעיקרא לא נאסר כלל אלא באופן שכוונתו להתדמות אליהם. וכן העליתי בשו"ת יביע אומר חלק ג' (יו"ד סי' כ"ה אות ה'). והבאתי ראיה מדברי הב"ח (ס"ס קע"ח) שכתב, דהוא טעמא שהותר לישראל הקרוב למלכות ללבוש כמלבושיהם כו', אע"פ שאיסור זה הוא מן התורה, משום שלא נאסר מן התורה אלא כשעושה כן להדמות להם, וכלשון הספרי, שלא תאמר הואיל והם יוצאים בארגמן, אף אני אצא בארגמן, אבל מי שאינו עושה כדי להדמות להם, אלא שעושה כדי שלא יהיה לו גנאי אם לא ידמה להם, דבר זה לא אסרה תורה". עכ"ל.

ובהמשך הוסיף הרב שם, והוא העיקר, "ועוד י"ל ע"פ מש"כ בשו"ת בית שער (יו"ד סי' רל"ו), דלא שייך איסור ובחוקותיהם לא תלכו, אלא בדבר שעושים משום אמונתם ועבודתם, הא לאו הכי אין בו משום ובחוקותיהם לא תלכו. ע"ש. ועוד שהיום רוב ישראל כמעט מגלחים זקנם במספריים כעין תער, הלכך אין לחוש לאיסור זה כלל. וכ"כ בתשובות החדשות של החתם סופר (יו"ד סי' ל"ו), שאף שמראש מקדם שהורגלו האומות באירופה לגלח זקנם, המסיר שערותיו נראה כמי שמתדמה להם במלבושיהם, שיש בו איסור משום ובחוקותיהם לא תלכו, כל זה היה מאז ומעולם, אך עתה בעוונותינו הרבים קלקלתינו תקנתינו, שכבר הורגלו רובא דרובא מישראל שבמדינתנו לגלח הזקן וא"כ אין כאן משום ובחוקותיהם לא תלכו". עכ"ל.

וזה סותר לכאורה את דברי הרב בענין פאה נכרית שאסורה משום בחוקותיהם לא תלכו, כי כל הטעמים שכתב לגבי גילוח שייכים בפאה, ויותר מכך, כי היום רוב החרדיות הצעירות לובשות פאה, וחלק גדול מהם היו גם אמותיהן לובשות פאה מדורי דורות (לפחות עד לדורו של הש"ג, שכתב "סמך לנשים היוצאות"), ומה שייך בזה כיום מנהג גויים, וברור שאין כוונתן להידמות לגויים, אלא לקיים מצוות כיסוי הראש באופן שמכסה את כל השערות, ומאידך משמש גם כתכשיט המיפה את האשה. וכמו כן, אין עושים זאת משום אמונתם ועבודתם של הגויים. וכמו כן שייך בפאה מש"כ בשם החת"ס, שקלקלתן היא תקנתן, וכ"ש הכא שמלכתחילה רצו לקיים מצוות כיסוי הראש. וגילוח גרע הרבה יותר, שאין בכך שום מצוה ואדרבה ע"פ הסוד מקלקל הרבה כשמגלח את זקנו, וגם יש בעיות הלכתיות קשות ברוב מכונות הגילוח, כמובא באריכות בספר "פאת זקנך".

ועוד והוא העיקר, שרוב נשי הגויים כיום (וכן נשי דידן שאינן שומרות תורה ומצוות) לא לובשות פאה כלל, זולת מי שנשרו שערותיה ל"ע, או לשם תחפושת ומשחק וכדו' למי שדרוש לה, ואפי' אחת מאלף אינה הולכת בפאה בדרך קבע על שערותיה, כי הדבר מכביד ומחמם ומה לה ולצרה הזו. וגם זקנה מעדיפה לצבוע שערותיה ולא לצאת בשערות ילדה (כמשנה בשבת סד:): וללכת בפאה, וא"כ מה שייך מנהג גויים

הכא, כשהגויים אינם נוהגים בזה כלל. וגם הפרוצות שבנשי הגויים אינן לובשות פאה באורח קבע כנשים החרדיות, ופשוט. ולכן פאה נכרית הפכה לסמל הנשים החרדיות.

ואם באנו לאסור פאה מטעם זה, הרי יש לאסור גם את כל סגנון הלבוש הנהוג היום, חצאיות וחולצות וכו', שכל זה הונהג ע"י אופנת הגויים, ולחזור ללבוש שנהגו אמותינו ללבוש בימי קדם, וכמש"כ מרן הגאון רבי שלום משאש לעיל: "גם צורת המלבושים של היום נשתנו, ואע"פ שמותרים ע"פ הדין, יש בהם גירוי יצר שמייפים האשה מאד. האם נאסור להם?"

ב. בטעם "פריצות והרהורי עבירה": בשו"ת יביע אומר (חלק ה' שם) בענין פאה נכרית כתב הרב בזה הלשון, "הואיל והפאה מחוברת יפה לשערותיה אסור לצאת בה לרה"ר, כי לא ינקו מהרהור עבירה המסתכלים בה בעוברת בראש כל חוצות". עכ"ל. וכן הביא עוד שם מדברי האוסרים משום פריצות והרהורי עבירה, ראה שם באריכות, ועיקר טעמו של הגאון רבי עובדיה יוסף זצ"ל לאסור פאה הוא משום פריצות והרהורי עבירה, כמש"כ מרן הגר"ש משאש.

ומאידך מצינו בשו"ת יביע אומר חלק ו' (או"ח סי' י"ג), לגבי היתר אמירת דבר שבקדושה כנגד שיער נשים נשואות שאין דרכן לכסות ראשן, שכתב הרב בהיפך וזה לשונו: "לכאורה נראה שמכיון שנשים אלה רגילות לצאת לרשות הרבים בגילוי ראש, ודרכן בכך, אין בזה משום הרהור, כדי לאסור לומר כנגדן דברים שבקדושה, וכעין מ"ש ראבי"ה (סי' ע"ו) דהני מילי בדבר שאין רגילות להגלות, אבל בתולה הרגילה בגילוי שיער לא חיישינן דליכא הרהור בכה"ג. וכן בקולה לרגיל בו. וכ"ה בהגמ"י (ספ"ג מה' ק"ש). ובמרדכי (פ"ג דברכות סי' פ'). וכן פסק הרא"ש והטוש"ע לגבי שיער בתולות". עכ"ל.

ואח"כ כתב הרב עוד שם וז"ל, "יש לחלק בין גילוי שוק באשה שלא הותר מעולם גם לבתולות פנויות, לשיער שהותר בבתולות פנויות, וא"כ י"ל דלא שכיח הרהור כ"כ בזה". ובהמשך כתב עוד, "ואמרת להביא קצת סמך נוסף להנ"ל, ממש"ש הלבוש בסוף או"ח (מנהגים אות ל"ו), שאע"פ שכתב בספר חסידים שבכל מקום שאנשים ונשים רואים זא"ז בסעודת נישואין, אין לברך שהשמחה במעונו, לפי שאין שמחה לפני הקב"ה כשיש הרהורי עבירה, מ"מ אין נזהרין עכשיו בזה, וה"ט משום שעכשיו מורגלות הנשים הרבה בין האנשים, ואין כאן הרהורי עבירה כ"כ, דדמיין באפן כקאקי חיורי מרוב הרגלן בינינו וכיון דדשו דשו. עכ"ל".

"ומכבר הבאתי סיוע לזה ממש"כ בספר לקט יושר (יו"ד עמ' ל"ז) בשם הגאון מהרא"י בעל תרומת הדשן וז"ל, עוד אמר שמותר לילך אחר אשת חבר או אחר אמו, משום דבזמן הזה אין מוזהרים כ"כ מלילך אחר אשה. ע"כ. ונראה טעמו כמ"ש הלבוש, שבזה"ז מרוב הרגלן בינינו דמיין באפן כקאקי חיורי. וכיו"ב כתב בספר מחצית השקל על אה"ע (סי' כ"א), ע"ש. גם הגאון חיד"א בשו"ת יוסף אומץ (סימן מ"ז) הביא דברי הלבוש הנ"ל. וכ"כ בס' חינוך וחסידא (דף קטז). להסתמך ע"ד הלבוש הנ"ל. וכן בספר טהרת המים (מערכת ב' אות י"ח) הביא דברי הלבוש וכתב שאף בעיר ואם בישראל שאלוניקי לא נהגו לחוש לזה ע"ש".

"וכ"כ בשו"ת מנחם משיב ח"ב (סי' כ', עמוד ק') שגם באשכנז לא חששו לזה. ע"ש. ועיין בספר דרך פקודיך (מל"ת ל"ה) שהעיר על מה שאין נזהרים כ"כ במה שציוו חז"ל אל תרבה שיחה עם האשה, ובעירובין (נג):

כששאל ר' יוסי הגלילי לברוריה באיזו דרך נלך ללוד, ענתה לו: גלילי שוטה, לא כך אמרו חכמים אל תרבה שיחה עם האשה, היה לו לומר באיזו ללוד. ולא מצינו לת"ח יראי ה' שישקלו בפלס דבריהם שלא להרבות שיחה עם האשה, ונראה לי ע"פ מש"כ הלבוש, שבזה"ו שהנשים מורגלות בינינו אין כאן הרהורי עבירה כ"כ, דדמיין באפן כי קאקי חיורי".

"והכי נמי לענין זה, ודוקא בזמנם שלא היו רואים אשה בחוץ שכל כבודה בת מלך פנימה, ובראיית אשה מיד באים לידי הרהור במחשבה שבלב, משא"כ עתה שהנשים עוסקות במשא ומתן, ומורגלות בינינו, ואין האדם מתפעל בראייתן ובשיחתן לבוא לידי הרהור, ומ"ש באשתו אמרו הוא משום גזירה וגדר לנשים אחרות, משא"כ בזה"ז. עכת"ד. ושור"ר כיו"ב לידידנו הגרא"י ולדינברג שליט"א בשו"ת ציץ אליעזר חלק ט' (סי' נ') שפירש בסו"ד מ"ש הלקט יושר הנ"ל עפ"ד הלבוש. והסכים עמו הגרש"ז אורבך שליט"א, ע"ש. ומעתה י"ל שגם לענין ק"ש כנגד נשים שהורגלו לצאת לרה"ר בגילוי הראש, וכל אדם העובר ברה"ר יראה כהנה וכהנה, ואין הרהור מצוי כ"כ בזה מרוב הרגלן בינינו, אין בזה משום שיער באשה ערוה אע"פ שעושות כן שלא ברצון חכמים, דלגבי דידן הו"ל כבתולות שרגילות בכך. ושור"ר הלום להגאון מהר"ר משה פיינשטיין שליט"א בשו"ת אגרות משה (או"ח ס"ס ל"ט, בד"ה ולכן) שכתב, וכבר הורה זקן הגאון ערוך השלחן שבזה"ז מותר לברך ולהתפלל כנגד שיער נשים הרגילות לצאת פרועות ראש. ע"ש".

ואח"כ כתב הרב עוד, "והן עתה ראיתי להרה"ג ר"א פלאגי' בספר וימהר אברהם (מערכת ש' אות תקכ"ח) שכתב, לכאורה בעירות שדרכן שהשערות מבחוץ וכל אפי"א שוין לא יתגרה היצה"ר דכיון דדש דש, כמו רגל באשה במקום שהולכות בגלוי והורגלו בכך דלא חיישינן, אך לפי טעם המדרש תלפיות ששיער באשה ערוה משום דתמן שערא בישא דעשו דאיהו איש שיער נראה שהשיער מצד עצמו מעורר יצה"ר וטומאה, וא"כ אינו מעלה ארוכה ומרפא. וברור שאפי" בפאה נכרית אסור וכו'. ע"ש. ואינו מוכרח להעמיד יסוד על דרך דרשות וסודות כאלה, וכעין מ"ש החת"ס (ס"ס נ"א) שהמערב דברי קבלה עם הלכות פסוקות יש בו משום זורע כלאים פן תקדש המלאה הזרע וכו', ע"ש. ועיין מש"כ עליו המנחת אלעזר ח"ב (סי' ע"ח). ובמש"כ בשו"ת שבט הלוי (או"ח סי' ב') להסביר היטב כוונת החת"ס, ע"ש. ובאמת שיש לנו סמוכין דקשוט להקל כסברת הרבנים בן איש חי וערוך השלחן וסיעתם, ע"פ מש"כ לעיל שכיון שהרי"ף והרמב"ם ס"ל להקל בכלל בדין שיער אשה לגבי ק"ש, אפי" דרכה לכסותו, ומצאנו להם חברים רבים ועצומים מגדולי הפוסקים, וגם מרן בב"י תפס מעיקר הדין כסברתם, אלא שבשו"ע חזר ואסר כדעת החולקים בשיער שדרכה לכסותו". ע"כ לשון הרב שם.

מכל אריכות דברי קודשו בזה מוכח בבירור מעל לכל ספק שיש לחלק בין שיער לשאר איברים, ושיער היום אין בו פריצות כלל, וממילא פאה נכרית שדשו בה רבים ורוב הנשים החרדיות הצעירות הולכות בפאה נכרית (ונוסף לכך רוב נשי העולם שאינן מכסות ראשן כלל, וכן כל הרוקות), אין בה שום חשש להרהורי עבירה ואין בה פריצות, מקל וחומר שאפי" שיער עצמה אין בו פריצות מחמת ההרגל, וכנ"ל בדבריו באריכות שהמצב היום אינו כמו שהיה בעבר, דכל כבודה בת מלך פנימה. ואם האשה בעודה פנויה הלכה בשערות פרועות כנהוג היום, ולאחר הנישואין לבשה פאה, מה נשתנה כעת שיהיה פריצות ויגרום הרהורי עבירה (וכמש"כ מרן הגאון רבי שלום משאש לעיל). ונמצא שדבריו של הרב כאן, סותרים לכאורה את דבריו ביבי"א חלק ה' הנ"ל, שפאה נכרית מביאה לידי הרהור עבירה.

וכל זה הבאתי לרווחא דמילתא, להראות דאפי' שיער עצמה לא גורם הרהור לשיטת הרב זצ"ל, אבל לגבי פאה יש לנו רמ"א מפורש בסי' ע"ה ס"ב, שמותר לקרות ק"ש כנגד פאה נכרית, וגם הרב זצ"ל שסמך על דברי היעב"ץ וחסל"א שהם שיטה יחידאה להעמיד דברי הרמ"א רק לגבי ק"ש, נגד רוב האחרונים, מסכים שעכ"פ מותר לקרות ק"ש כנגד פאה נכרית. והטעם לכך הוא מפני שפאה נכרית אינה גורמת הרהורי עבירה, כי כל דבר הגורם הרהור אסור לקרוא ק"ש כנגדו, כדמשמע בראשונים ברכות כ"ד, ובב"י סי' ע"ה. ואם פאה אינה פריצות ואינה גורמת הרהור, ולכן מותר לקרוא ק"ש כנגדה, מדוע תיאסר ללבישה ברשות הרבים מחמת הרהור.

וזאת מלבד מה שיש להקשות, שהרי כתב הרב בשו"ת יביע אומר (חלק ד' אה"ע סי' ג') להתיר לאשה גרושה ואלמנה לכסות ראשה בפאה נכרית ברה"ר, וזה לשונו שם: "נראה שיש מקום להתיר לאלמנה וגרושה ללכת עם פאה נכרית ברה"ר, כי הנה ידועים דברי הש"ג סוף פרק במה אשה (סד): שנראה לו להתיר לנשים לצאת בפאה נכרית וכדמוכח ממתני'... וכן כתב הרמ"א בדרכי משה או"ח ככל דברי הש"ג הנ"ל בשמו, ע"ש. והמשנ"ב שם (ס"ק ט"ו) כתב בשם הפמ"ג, שבמדינות שהנשים יוצאות בפאה נכרית מגולה יש להם לסמוך על השו"ע... [ומסיק] עכ"פ כאן שגם בנשואות יש מקילים גם ברה"ר, בגרושה או אלמנה מיהא יש להקל, ובפרט במקום צורך גדול שהדבר נוגע לעבודתה ופרנסתה". עכ"ל. ואם פאה נכרית גורמת להרהורי עבירה, מהיכי תיתי להתיר לגרושות ואלמנות לכסות ראשן בדבר הגורם הרהור, לצורך עבודה או פרנסה (שהרי גם לצורך שידוך אין היתר לאשה ללכת בפריצות). ומוכח שפאה נכרית לדעת הרב זצ"ל אינה דבר הגורם הרהור, וסותר לכאורה לדבריו הנ"ל.

ג. בטעם "מראית העין": בשו"ת יביע אומר (חלק ה' שם) בענין פאה נכרית כתב הרב בזה הלשון, "ומכיון שאין שום היכר בין פאות אלו לשערות הטבעיות, הא ודאי שיש לחשוש בהן משום מראית העין, שיחשבו אותן לפרוצות ההולכות בגילוי שערות ראשן ברה"ר". עכ"ל.

ומאידך בשו"ת יביע אומר (חלק ט' יו"ד סי' י" הנ"ל) בענין היתר גילוח במכונה, כתב הרב וזה לשונו: "ואף שכתב הריטב"א שמדת חסידים להיזהר מפני חשד הרואים, נראה שבזה הזמן שהרבה מגלחים זקנים במכונה ומפורסם דבר ההיתר, אפי' טעם החשד שכתב הריטב"א אינו שייך כל כך, שכל שהדבר מפורסם שיש דרך היתר, לא שייך בו איסור משום מראית העין, וכמש"כ כיו"ב רבינו האי גאון, והובא להלכה בטור ובשו"ע או"ח (סי' רמ"ג), שאפי' מרחץ או תנור, אם השכירו שנה אחר שנה ונתפרסם הדבר שאין דרכו לשכור פועלים אלא משכירו לאחרים, או שהיה מנהג המקום להשכירו, מותר להשכירו לגוי, שאין מקום לחשד ולמראית העין. ע"כ. וכ"כ כיו"ב בשו"ת חשב האפוד (ח"א סי' כ'), לענין אכילת לחם עם ממרח מרגרינה ועליו בשר או נקניק, שמותר, ואין לחוש בזה משום מראית העין, שיחשבו שהיא חמאה, כי היום מצוי ממרח מרגרינה כמו חמאה, והרואה לא יחשוד שהיא חמאה. ע"ש. וכיו"ב כתב בשו"ת יגל יעקב (חלק יו"ד סי' כ"ג). ע"ש. ואף דלאידך גיסא אחסור דרי ורבים מעמי הארץ מתגלחים בתער, מ"מ טעם חשד דבנד"ד דאינו מפורש בש"ס אלא מתורת חסידות, דיו להדחות בטעם כל דהוא, וכמו שכתבנו". עכ"ל.

ובהמשך הוסיף הרב שם, "עוד כתב לאסור משום מראית העין... אולם לכאורה באנו להפרי חדש (או"ח סי' תס"א ד"ה עוד), דלא חיישינן לגזור איסור משום מראית העין מדעתינו. וכבר הבאנו לעיל דברי הריטב"א (מכות ב.), שכתב "מדת חסידים שלא לגלח במספריים כעין תער מפני חשד הרואים, וכן ראוי לעשות". הרי

שלא אסר הדבר בהחלט משום מראית העין, אלא ממדת חסידות, אלמא דלא גזרינן גזירות משום מראית העין אחר חתימת הש"ס, ובפרט בזמן הזה שנפוץ המנהג של גילוח הזקן במספריים כעין תער גם אצל יראי שמים, ולא נשאר מקום כל כך לחשד".

"ועיין עוד בפרי חדש (יו"ד סי' פ"ז ס"ק ז'), דהיכא דאיתמר בש"ס למיחש משום מראית העין, איתמר, והיכא דלא איתמר לא איתמר, שאין לנו לחדש גזירות מדעתינו. ע"ש... ועיין להגר"ח פלאג' בשו"ת חיים ושלוש (דף מד.) שכתב שאין לנו לבדות חומרות מלבנו, מה שלא נמצא בש"ס ובראשונים, ודיינו במה שכבר נמצא כתוב ומפורש בש"ס ופוסקים לאסור, והבו דלא להוסיף עלה והיכא דאיתמר איתמר, והיכא דלא איתמר לא איתמר. ע"ש. וכן העלה בשו"ת אגרות משה (פיינשטיין, בחלק אה"ע סי' י"ב, ד"ה וכעין ראייה), דליכא בהכי משום מראית העין... ומלבד זה כבר כתבנו לעיל בראש דברינו, שכל שנתפרסם ברבים דבר ההיתר לא חיישינן למראית העין, כמש"כ הטור ושו"ע (או"ח סי' רמ"ג סעיף א'), ואין לגזור בשביל אלה שאינם יודעים לחלק בין תער למכונה, דזה אינו, דלא חיישינן לגזור בשביל כל שוגה ופתי בדברים המפורסמים בש"ס ופוסקים". עכ"ל הרב שם.

וזה סותר למש"כ הרב לאסור פאה נכרית משום מראית העין, כי כל הטעמים שכתב הרב בהיתר גילוח שאין לחשוש בו למראית העין, כולם שייכים בפאה: הדבר מפורסם שיש דרך היתר, ורוב הנשים החרדיות הצעירות הולכות בפאה, וממילא הרואה אשה חרדית הלבושה בצניעות, אע"פ שלא יכול להבחין שלובשת פאה, הרי הוא תולה מן הסתם שלובשת פאה, כי ב"ה אין בנמצא אשה חרדית שהולכת בגילוי ראש. וכן איסור מראית עין בפאה אינו מפורש לא בש"ס ולא בראשונים, ואדרבה לגבי גילוח מצינו שכתב הריטב"א "וכן ראוי לעשות". וגם מדובר בזה באיסור דאורייתא (שלא כמו בפאה, שלרוב ככל האחרונים האוסרים מדובר באיסור דרבנן). וכן שייך בזה מש"כ שם שאין לגזור היום גזירות מדעתנו, וכמש"כ הגר"מ פיינשטיין בענין מראית העין בפאה נכרית, והרב זצ"ל הביאו כראיה לענין גילוח.

ואדרבה, יש מעלה לפאה על המגלח במכונה, כי המגלח במכונה לא ניכר כלל אם גילח בתער או במכונה, ובפרט במכונות הגילוח הקיימים היום, ובקושי ניתן להבחין בזה ע"י התבוננות מקרוב ממש. וכן בענין מרגרינה עם נקניק שהביא הרב, אין ניכר כלל בין חמאה למרגרינה, ואילו אשה ההולכת בפאה, ניכר שהיא פאה, כי שערות הפאה מבריקות יותר משיער טבעי, וכן רוב תסרוקות הפאה דומות, וכן הפאה גבוהה מעט משיער הראש, כי היא מונחת על השיער. וגם מי שאינו מכיר את האשה, אינו יודע שהיא אשת איש החייבת בכיסוי ראש, ויכול לחשוב שהיא רווקה המותרת בגילוי ראש ואינה עושה איסור.

ד. בטעם "מנהג ודת יהודית" – הערת מרן הגר"ש לעיל: בשו"ת יביע אומר (חלק ה' שם) בענין פאה נכרית כתב הרב וזה לשונו, "וכבר כתב בספר שבילי דוד (או"ח סי' ב' ס"ק ב'), שאף למ"ש הרמ"א בדרכי משה (סי' ש"ג) בשם הש"ג להתיר לצאת בפאה נכרית, היינו במקום שלא נהגו הנשים להזהר בזה, משא"כ במקום שלא נהגו להקל, ודאי דהוי בכלל דת יהודית. ע"ש. וא"כ בודאי שבמקומותינו אלה שהמנהג היה לאסור, ואלו המקילות ראש נהגו כן שלא ברצון חכמים, מנהג כזה אותיות גהנם, ומצוה לבטלו... וידוע שכל מנהג שלא נתייחד ע"פ ותיקין אין בו שום ממש... המנהג הזה ידוע לנו שנוסד ע"פ איזה נשים ההולכות ע"פ האופנה החדשה" וכו' עכ"ל.

ודברי הרב סותרים לכאורה את מה שכתב בשו"ת יביע אומר (חלק ד' סי' ג') לגבי גילוי שיער הבתולות וכיסוי ראש הנשים הנשואות במטפחת, וזה לשונו שם: "ועינא דשפיר חזי להמג"א (סי' ע"ה ס"ק ג') שהקשה על מש"כ השו"ע שם, שמותר לקרות ק"ש כנגד שיער בתולות שדרכן לילך בפרוע ראש, שהרי באה"ע (סי' כא ס"ב) איתא שאפי' פנויות לא תלכנה פרועי ראש, ודוחק לומר דפנויות דהתם היינו אלמנות דא"כ הו"ל לפרש. אלא י"ל דהתם מיירי כשסותרת קליעות שערוותיה והולכת בשוק שזהו אסור אפי' בפנויה, וכן פרש"י בפר' נשא בפסוק ופרע את ראש האשה". עכ"ל.

ואח"כ כתב הרב לדחות את דברי המג"א מכח המנהג היום, וזה לשונו: "וכ"כ המחצית השקל באו"ח שם שהמנהג שהבתולות יוצאות לרה"ר בשערות סתורות מקליעתן. וכ"כ המגן גיבורים. וכן ראיתי להישועות יעקב באה"ע (סי' כ"א), שכתב להוכיח במישור מדעת השטמ"ק שאין חילוק בין סתורות לקלועות, ושאל שהמג"א כתב לאסור בסתורות, העולם נהגו להקל ויש להן ע"מ שיסמוכו. ע"ש. ופוק חזי מאי עמא דבר, שאפי' אצל החרדים לדבר ה' הבתולות הולכות בפרוע ראש ובשערות סתורות. ולכאורה י"ל שאף המג"א יודה להקל במקום שנהגו היתר בדבר, דהא בכתובות (דף עב.) אמרינן העוברת על דת יהודית יוצאת בלי כתובה, כגון היוצאת לשוק וראשה פרוע. ופריך, הא דאורייתא היא (ואמאי לא קרי לה דת משה. רש"י), ומשני דאורייתא קלתה שפיר דמי (היינו סל שיש לו בית קיבול מלמטה להולמו בראש וכו'. רש"י), דת יהודית אפילו קלתה נמי אסור. וכ"כ הרמב"ם בפרק כ"ד מהלכות אישות (הלכה י"א והי"ב), שהעוברת על דת משה היא היוצאה בשוק ושערה גלוי, והעוברת על דת יהודית היא שיוצאת לשוק וראשה פרוע ואין עליה רדיד ככל הנשים אע"פ ששערה מכוסה במטפחת. ע"ש. וכ"כ מרן השו"ע (סי' קט"ז סעיף ד'). והנה היום פשט המנהג שהנשים יראות ה' יוצאות במטפחת או בכובע בלבד בלי צעיף או רדיד, ואין פוצה פה ומצפצף. ועל כרחק דדוקא עצם כיסוי הראש שהוא דאורייתא הוא מחוייב המציאות לעולם ולא ישתנה בשום זמן, אבל מנהג בנות ישראל שנהגו לצניעות כל שהמנהג בכל העיר להקל אזלינן בתר מנהגא. ודמי למ"ש מהר"ם אלשקר (סי' ל"ה) להתיר במקום שנהגו הנשים לצאת בשערות שחוץ לצמתן. ע"ש. ואף שהצמח צדק מליובאוויטש בתשובה (חלק אה"ע סי' קל"ט) ובחידושי הש"ס (פ"ג דברכות) האריך לחלוק על המהר"ם אלשקר, ע"ש, מ"מ רבו האחרונים שסמכו ע"ד המהר"ם אלשקר, ובודאי שהנשים הנהוגות היתר בדבר אין מזניחין אותן ויש להן ע"מ שיסמוכו. ואכמ"ל. והכי נמי במה שנהגו הנשים לצאת במטפחת או בכובע בלי שום צעיף או רדיד, כיון שהכל נהגו כן, בכהאי גוונא אתי מנהג ומבטל מנהג". עכ"ל.

הרי לך שלגבי רדיד המפורש ברמב"ם שו"ע ופוסקים (עד האחרונים שמהם מביאים בדרך כלל ראייה לאסור הפאה, כהב"ש ויעב"ץ וסיעתם) שצריכה אשה נשואה ללבוש משום דת יהודית, ושערות סתורות בבתולות, שהביאור הפשוט בדברי הרמב"ם ושו"ע הוא שגם בתולה צריכה לכסות ראשה, או לילך לפחות בשערות קלועות, וכמש"כ המג"א, כתב הרב זצ"ל שאתי מנהג ומבטל מנהג, כיון שכל ענין דת יהודית אינו אלא דבר התלוי במנהג. ולא אמרינן על המנהג החדש "מנהג אותיות גהינם", אע"פ שמן הסתם גם מנהג זה לא נתייסד ע"פ ותיקין, אלא הנשים עצמן הלכו אחר האופנה החדשה שהיתה אז והורידו את הרדיד שהיה מוסיף להם צניעות רבה, וגם הרווקות פרעו שערן והלכו בזה אחר האופנה החדשה ולא רצו להישאר בשערות קלועות או מכוסות, אף שהדבר מוסיף צניעות רבה, ופשוט. ותחת להתיר את המנהג, היה צורך להוכיח את הרווקות שפרצו גדר והחלו לגלות שערן בתסרוקות שונות ומשונות, ולהוכיח את אלו הנשים ההולכות ללא רדיד עליהן. ועם כל זה התירו הפוסקים את המנהג, ואמרו שאתי מנהג ומבטל מנהג. ונעשה היום מנהג פשוט שרווקה הולכת בגילוי ראש ונשואה הולכת בלי רדיד, ואין פוצה פה. והוא הדין בענין

הפאה, שנשים חרדיות רבות נוהגות לכסות ראשן בפאה נכרית ונעשה הדבר היתר גמור כמו שיער הבתולות, ויש לומר שאתי מנהג ומבטל מנהג, ולהתיר הפאה כמו שהתירו מטפחת וכובע ללא רדיד, כיון שאין בזה דת יהודית. וראה עוד בדברי הגר"ב זילבר, שלא שייך לומר "מנהג" היכן שלא היתה הפאה מצויה כלל, ואין בזה מנהג עדות אלא מנהג מקומות.

וראה גם מש"כ בשו"ת יביע אומר חלק ז' (יו"ד סי' כ"א), בתשובה לאחד הרבנים שפסק כדעת השו"ע נגד המנהג, וזה לשונו: "היה לו לעשות כל טעדי לתרץ וליישב המנהג, וכמש"כ הגר"ח פלאג'י בספר משא חיים (מנהגים מערכת ת' אות רנ"ח) בשם המהר"ם פדואה (סי' ע"ח), שאפי' מנהג שנראה תמוה יש לנו לבקש כל טעדי ללמד זכות לקיימו, וכה עשו כל קדמונינו כשמצאו איזה מנהג תמוה וכו', ושכן כתבו הרב פרח מטה אהרן (ח"א סי' כ"א) והרב משאת משה ח"א (חלק יו"ד סי' טו"ב), וכ"כ השדי חמד (מערכת מנהג כלל ל"ז), בד"ה אם המנהג הוא תמוה, בשם מהרשד"ם (יו"ד סי' קצ"ג) ועוד".

ה. בטעם שעיקר האיסור דאורייתא: בשו"ת יביע אומר (חלק ד' אה"ע סי' ג') בענין פאה נכרית כתב הרב בזה הלשון, "ובאמת שבעיקר הדין נראה שהעיקר לאסור לצאת בפאה נכרית... ומכל שכן דהוי איסור תורה. ואף למש"כ הגרש"ק בשנות חיים שם שהוא איסור דרבנן, מכל מקום עיקר האיסור לצאת בפאה נכרית לרה"ר הוי מהתורה". עכ"ל.

ומאידך כתב הרב בשו"ת יחיה דעת (חלק ד' סי' נ"ב בהערה), וזה לשונו: "כתב בשו"ת משאת משה (חלק או"ח סוף סי' א') שהרדב"ז יחיד הוא לגבי כולו רבוותא, דסבירא להו דבספק פלוגתא דרבוותא בדרבנן אזלינן לקולא". עכ"ל. והאריך שם להביא פוסקים הסוברים שגם כשנחלקו הפוסקים בדברים האסורים מדרבנן, אמרינן על זה ספק דרבנן לקולא. וכן כתב בנו הגאון רבי יצחק יוסף שליט"א בספר "עין יצחק" (כללי ההוראה, חלק ב' עמ' רט"ו), וזה לשונו שם: "אמרינן ספק דרבנן לקולא גם במחלוקת הפוסקים במידי דרבנן". ובהערות שם הביא פוסקים רבים הסוברים כן, וחולקים על הרדב"ז שהוא שיטה יחידאה להחמיר בזה. ובשו"ת יביע אומר (חלק ד' יו"ד סי' ח') הוסיף הרב וכתב, "ספיקא דרבנן לקולא אמרינן גם כשיש לו עיקר מן התורה. וכמש"כ המשנה למלך פ"ד מהלכות בכורות". עכ"ל, ע"ש באורך. וכן כתב מר בריה דרבינא בספר עין יצחק (שם עמ' ר"ח), "ספק דרבנן לקולא אמרינן גם בדבר שיש לו עיקר מן התורה". עכ"ל, והאריך שם בראיות מהפוסקים. ושם (עמ' רכ"ב) הגדיל וכתב בזה הלשון, "במידי דרבנן אזלינן להקל גם כנגד רוב הפוסקים". עכ"ל.

ולפ"ז נמצא שגם אם תאמר שפאה נכרית היא ספק דרבנן שיש לו עיקר מהתורה, וגם אם תאמר שרוב הפוסקים אוסרים, עדיין יש לומר בזה ספק דרבנן לקולא, וללכת אחר הפוסקים המקילים (ובפרט שלדעת רוב הפוסקים מדובר רק בספק דרבנן, וגם יש כמאה ושלושים פוסקים מתירים). וזה סותר לכאורה לדברי הרב בשו"ת יביע אומר (חלק ד' שם), שיש להחמיר בפאה נכרית אע"פ שהיא איסור דרבנן, משום שעיקר האיסור מהתורה.

ו. בטעם החשש לחרם: בשו"ת יביע אומר (חלק ה' שם) בענין פאה נכרית הביא הרב מדברי שו"ת לחמי תודה, וכתב שם "וזה מכבר יצא אאמו"ר הגאון (בעל ההפלאה) בצירוף חברי בית דינו בחרם על הנשים

הלובשות פאה נכרית", עכ"ל. וכן הביא בעוד מקומות. ומשמע שדעתו היא שיש לחוש גם היום לחרם של בעל ההפלאה, על אף שפשט המנהג בימינו, ויש פוסקים רבים שאינם סוברים כמותו.

ומאידך בשו"ת יבי"א חלק ד' (אה"ע סי' ג'), כתב הרב בזה הלשון: "אף שהצמח צדק מליובאוויטש בתשובה (חלק אה"ע סי' קל"ט) ובחידושי הש"ס (פ"ג דברכות) האריך לחלוק על המהר"ם אלשקר, ע"ש, מ"מ רבו האחרונים שסמכו ע"ד המהר"ם אלשקר, ובודאי שהנשים הנוהגות היתר בדבר אין מזניחין אותן ויש להן ע"מ שיסמוכו", עכ"ל.

וזאת אע"פ שיש חרם בדבר, שהחרימו את הנשים ההולכות במטפחת שע"י זה מתגלות מעט השערות, ראה מש"כ בזה הגר"מ שטרנבוך בשו"ת דת והלכה בשם שדי חמד (והובא החרם במלואו בספר משא חיים להגר"ח פלאגי, מנהגים מע' נ' אות ק"נ) וזה לשונו: "בשנת תר"כ בעיר גדולה סלוניקי ראו רבני העיר ובראשם הרב הגדול מהר"א קובה שהתחילו ללבוש איזה לבוש, וע"י זה באו לגלות חלק מהשערות, וגזרו בחרם גמור בגזירת נח"ש, ובאו על החתום כל החכמים ורבנים וטובי העיר שלא לשנות כלל לא בענין המלבושים ולא בגילוי שיער ואפי' קצת חוץ לצמתן, ואשר יעשה בזדון ולבבו פונה היום באמרו כי אין איסור בזה הרי הוא מופרש ומובדל מעדת ישראל וכו', ולא יאבה ה' סלוח לו" וכו'. עכ"ל.

ומוכח שהיו הנשים לובשות רדיד (הנקרא כיום "שאל") על ראשן המכסה היטב את שערותיהן, וכשבאו ללבוש מטפחת המגלה שערות כמו שמצוי היום, החרימו הרבנים את הלובשות מטפחת, ואפי' את אלו שיוצאות שערות בודדות חוץ לצמתן, כנ"ל. וכן הביא בספר לחמי תודה גופיה, בשם אביו בעל ההפלאה על מסכת כתובות, דאיכא בגילוי שערות מכשלה גדולה, ושזה כמה שנים שיצא הכרוז מפי אביו הגאון הנ"ל בצירוף שני בתי דין בחרם על זה וכו' (לחמי תודה ד, ב). והובאו דבריו בספר ברוך את אברהם פרשת בחוקותי, ובספר שדי חמד, ומוכח מהשדי חמד דכוונת ה"לחמי תודה" היא על גילוי מקצת שערות (שהרי גילוי שערות לגמרי, דאורייתא הוא). והנה כאן לא חש הרב זצ"ל לחרם, למרות שבענין זה הוכפל החרם בכמה מקומות, וסותר לכאורה את מש"כ הרב ביביע אומר הנ"ל, כי הוא הדין לפאה. ואדרבה, יש לומר שבפאה אין חרם זה שייך כיום, אלא רק באותו מקום ובאותו הזמן שהיה פריצת גדר, אבל גילוי מקצת שערות שנאסר במפורש בגמ' ובחז"ל וע"י רוב ככל הפוסקים (כמו שהביא בספר "כבודה בת מלך" באריכות, ראה שם עמ' ל"ט), יש מקום לומר שהחרם עומד בעינו.

וראה עוד מש"כ הגר"מ שטרנבוך שליט"א בשו"ת דת והלכה שם: "פוק חזי לזקיני, גאון ישראל בעל ההפלאה רבי פנחס הלוי זצ"ל, שיצא בכרוז בצירוף שני הבתי דינים בחרם ממש על לבישת נשים בפאה נכרית, וכמבואר בספר "לחמי תודה", אבל מוסיף קל וחומר גילוי שערות עצמן, אשר חז"ל אמרו שיער באשה ערוה, דאלו שאסרו פאה נכרית ק"ו בן בנו של ק"ו שאסרו כל גילוי שיער ממש ח"ו, וזוהי הלכתא רבתא שראוי לן להזהיר עלה טובא".

ז. בדחיית היתר הרמ"א ע"פ דברי היעב"ץ, שהתיר רק לענין ק"ש: בשו"ת יביע אומר (חלק ה' שם) בענין פאה נכרית, הביא הרב את דברי היעב"ץ בספר מור וקציעה, וכתב שם "לא התיר הרמ"א אלא לבעלה, דכיון דשריא בביתה הוה ליה אורחה בהכי ולא מטריד, אבל לגבי אחריני אסור משום פריצותא. תדע דהא לא מייתי לה הרמ"א באה"ע (סי' כ"א) לגבי איסור פריעת ראש ברה"ר, אלא לגבי קריאת שמע". עכ"ל.

ודברי הרב סותרים את דבריו בריש התשובה ההיא (חלק ה' שם), וזה לשונו שם: "אע"פ שכתב הרמב"ם (בפרק כ"א מהלכות איסורי ביאה הלכה י"ז), לא יהלכו בנות ישראל פרועי ראש בשוק, אחת פנויה ואחת אשת איש, וכן פסק הטוש"ע אה"ע (סי' כ"א סעיף ב'), כבר פירשו הפרישה והב"ח והח"מ והב"ש, שפירוש פנויה בכאן היינו אלמנה או גרושה, אבל בתולה מותרת ללכת בפרוע ראש, וכמ"ש ראבי"ה (בפ"ג דברכות סי' ע"ו), שמותר לקרות קריאת שמע נגד בתולה שרגילה בגילוי שיער, ואין בזה משום שיער באשה ערוה. וכ"כ בארחות חיים (הלכות קריאת שמע אות ל"ו) בשם ר"ת, שמעשים בכל יום לקרות קריאת שמע כנגד שיער הבתולות. וכן הוא במאירי (ברכות כ"ד) ובמרדכי והרא"ש שם. עכ"ל שו"ת יביע אומר שם. וזה לשון הרא"ש בברכות שהזכיר שם: "אבל בתולות שדרכן לילך פרועות מותר לקרות כנגדן". וגם המאירי והמרדכי שם דיברו בענין קריאת שמע.

ויש להקשות, כיצד הביא הרב ראייה להיתר הליכת הבתולות פרועות ראש ברה"ר, ממה שכתבו הראשונים שמותר לקרוא ק"ש כנגדה. שהרי גם זה היה ניתן לדחות בנקל, ולומר כביאור היעב"ץ הנ"ל, שהראשונים שהתירו דיברו רק לגבי קריאת שמע, שמותר לקרוא כנגד שיער הבתולות, כיון שנהגו ללכת בביתן בגילוי ראש, וזהו פירוש דבריהם "שדרכן לילך פרועות ראש", אבל ברשות הרבים אסורות ללכת בגילוי ראש, וממילא אין ראייה כלל מדברי הראשונים הנ"ל. ואם היינו מפרשים כך בדבריהם, היה אתי שפיר גם לשון הגמ' בכתובות (עב). "אזהרה לבנות ישראל" ללא חילוק בין בתולה לנשואה, ולשון השו"ע והרמב"ם "אחת פנויה ואחת אשת איש" (וראה ביאור הגר"א על השו"ע אה"ע כ"א: "מדקאמר לבנות ישראל ולא קאמר לאשה", וראה בב"ח שם, "מדלא קאמר אזהרה לאשת איש, אלא סתמא אזהרה לבנות ישראל, אלמא דאחת פנויה ואחת אשת איש באזהרה"), ולא היה צריך לדחוק בדבריהם ולפרש שפנויה היינו גרושה ואלמנה.

ועם זאת רואים אנו שהרב פירש בדברי הראשונים שכוונתם להתיר גם יציאה לרה"ר ולא רק לענין ק"ש, דלא כהבנת היעב"ץ, וכן כתבו רוב הפוסקים. ומכאן נלמד שאין מקום לדחוק בדברי הרמ"א, ובפרט שהמקור שציין לדבריו הוא שלטי גיבורים, והש"ג דיבר ביציאה לרה"ר ולא בק"ש, וכן הרמ"א עצמו ציין שם לסי' ש"ג, שכתב בהדיא להתיר יציאה לרה"ר בפאה נכרית. ויש כמה וכמה קושיות על ביאור היעב"ץ בדברי הרמ"א, שלא יתכן כלל לפרש כך.

(ובענין הבתולות שמותרות לפרוע ראשן, לכאורה אשתמיטתיה רש"י במסכ' סנהדרין (נח:), וזה לשונו: "משתפרע ראשה בשוק – שהיו רגילות אף הנכריות הנשואות שלא לצאת בראש פרוע". ומשמע שכיסוי הראש היה ענין לנשואות ולא לבתולות, וע"ז כותב רש"י שלא רק היהודיות הנשואות כיסו ראשן אלא אף הנכריות הנשואות. ומכאן שפיר יש להביא ראייה שהבתולות אינן צריכות לכסות ראשן, ולא מכל הנ"ל שאפשר לדחות דאיירי רק בק"ש ובביתן (והגר"ע שליט"א הביאו שם בסוף דבר, והסתייע ממנו לענין אחר).

וכמו כן, אשתמיטתיה דברי ה"אור זרוע" בהלכות שבת (סי' פ"ד), וזה לשונו: "ואם הוא מחובר לשבכה מותר כדפירש"י משום שאינה מגלה ראשה ברה"ר א"כ בתולה שאינה חוששת על גילוי הראש אע"פ שמחובר לשבכה אסור לצאת בו". ומוכח מדבריו שהבתולות לא חששו לגלות ראשן ברה"ר, כיון שהיו רגילות בזה).

ודברי הרב בענין פאה סותרים לכאורה גם את דבריו בשו"ת יביע אומר חלק ו' (או"ח סי' י"ג), שהביא את מהר"ם אלשקר שהתיר לגלות שיער חוץ לצמתה, וזה לשונו שם: "ששערה על כתיפה, דהיינו שמניח קצת מסוף השערות, שאין איסור בגילוי קצת שער כזה, וכמ"ש כיו"ב מהר"ם אלשקר (סי' ל"ה) שאין איסור במה שנהגו לגלות שערן חוץ לצמתן, והביא ראיות לדבר". עכ"ל. ובשו"ת יביע אומר חלק ד' (אה"ע סי' ג') כתב גם להביא ראיה להתיר לאשה ללבוש מטפחת בלא רדיד עליה, ע"פ דברי מהר"ם אלשקר הנ"ל, וזה לשונו: "ודמי למ"ש מהר"ם אלשקר להתיר במקום שנהגו הנשים לצאת בשערות שחוץ לצמתן".

והנה יש מהפוסקים שכתבו כי מהר"ם אלשקר דיבר רק בגילוי שיער חוץ לצמתה בתוך ביתה ולא ברשות הרבים, ודייקן זאת מלשונו "בואו ונצווה על אלו האוסרים אותו שער לאשה בתוך ביתה". אולם גם אם נסכים שדברי מהר"ם אלשקר היו ברשות הרבים, וכמו שמשמע בפשטות ממהלך דבריו, הרי כל ראיותיו הם מהראשונים שדיברו על ק"ש מול שיער שחוץ לצמתה, ומכאן למד גם לענין היתר יציאה לרה"ר, וזה לשון מהר"ם אלשקר (סי' ל"ה): "וכתב הרשב"א ז"ל בחדושו בברכות, זה לשונו: והא דאמר רבי יצחק טפח באשה ערוה ואוקימנא באשתו לקריאת שמע... אבל פניה ידיה ורגליה וקול דיבורה שאינו זמר ושערה חוץ לצמתה שאינו מתכסה אין חוששין להם, מפני שהוא רגיל בהם ולא טריד... וכן נמי כתב בעל אורחות חיים: אבל פניה ידיה ורגליה ושערה מחוץ לצמתה שאינו מתכסה אין חוששין להם מפני שהוא רגיל בהן. וכן שמעתי שכתב בעל המכת"ס". עכ"ל. ואע"פ שכל הראשונים הנ"ל דברו על קריאת שמע, בכל זאת הסיק מהר"ם אלשקר מדבריהם שמותר לנשים אלה לגלות שיער זה ברשות הרבים, וכן הוא גם בפסק הרמ"א בסי' ע"ה לגבי קריאת שמע כנגד שיער שחוץ לצמתה, שהאחרונים (מג"א ומשנ"ב ועוד רבים) הבינו מכך שהוא הדין להתיר לגלות שיער זה ברה"ר במקום שנהגו, למרות שדיבר רק לענין ק"ש. ומשמע בבירור שכל מה שהתיר הרמ"א לקרוא ק"ש כנגדו, מותר גם לגלותו ברשות הרבים, שכל סיבת ההיתר בק"ש היא משום שאין שיער זה גורם הרהור, כיון שתמיד הוא גלוי. וכל זה סותר לכאורה את שיטת הרב זצ"ל, שהרמ"א התיר פאה רק לענין ק"ש.

ואגב אעיר עוד שבשו"ת יביע אומר (חלק ד' אה"ע סימן ג') הביא הרב את הרמ"א בדרכי משה כמתיר פאה, והסתייע ממנו להיתר הפאה לאלמנה וגרושה.

ח. האם חיישינן ללשון של "עתידים ליתן את הדין": בשו"ת יביע אומר (חלק ה' שם) הביא הרב את הפוסקים האוסרים, ואח"כ כתב וזה לשונו: "ומכללם הגאון בעל עצי ארזים שצווה ככרוכיא על זה, וכתב שהמורים היתר בזה עתידים ליתן את הדין". עכ"ל. וכתב זאת בשנית במילואים שם, וכן בשו"ת יביע אומר חלק ט' (או"ח סי' ק"ה אות ו'). ומשמע מדבריו שיש מקום בהלכה להתחשב בלשון חריפה זו.

ומאידך בספר הליכות עולם (חלק א' פרשת לך לך הלכה ה') כתב הרב וזה לשונו: "מנהג הספרדים ועדות המזרח ללבוש טלית קטן תחת הבגדים, ואף הציציות מכוסות תחת הבגדים, ומנהג זה יסודתו בהררי קודש. וכן יש לנהוג לדעת רבותינו המקובלים, ואף תלמידי הישיבות טוב ונכון שלא ישנו ממנהג אבותיהם". ובהערות הביא הרב פוסקים המסייעים לדבריו, ואח"כ כתב שם: "ומכאן תשובה למש"כ במשנה ברורה (סי' ח' ס"ק כ"ו), אותם אנשים המשימים הציצית בתוך המכנסיים שלהם, לא די שהם מעלימים עיניהם ממה שנאמר וראיתם אותו וזכרתם את כל מצוות ה', עוד מבזים הם את מצוות השי"ת, ועתידים הם ליתן את

הדין על כך". והנה שם לא התחשב הרב זצ"ל בלשונו החריפה של הגאון בעל "משנה ברורה", ולא פסק כמותו. וכן בשו"ת יביע אומר חלק ז' (יו"ד סי' כ"ב), כתב הרב וזה לשונו: "השולחן גבוה הפריז על המדה, לומר שהמוהלים ופורעים בציפורן עתידים ליתן את הדין, ולא שביק מר חיי לכל בריה". עכ"ל. ולא התחשב בדעתו, אלא אדרבה כתב שהפריז על המדה. וראה מעין זה גם בשו"ת יביע אומר חלק ח' (או"ח סי' מ"ב אות ג'). ומוכח מדבריו, שאם יש פוסקים לסמוך עליהם, לא מתחשבים בלשונות חריפים מעין אלה, ואין מקום לזה בהלכה, דלא כמש"כ בענין פאה. וצ"ע.

ומכל מקום יש להעיר כי הראשון לציון, הגאון רבי עובדיה יוסף זצ"ל, מלבד מה שהתיר פאה לגרושות ואלמנות וכנ"ל, התיר פאה לגם נשואות במקרים מסוימים: כשהאשה אינה מוצאת חן בעיני בעלה עם מטפחת, או כשהיא נמצאת בלחץ הסביבה והיא בעצבות מזה, או כשמדובר בחזרת בתשובה המסכימה לכסות עם פאה. ומזה תבין שלא היה איסורו איסור גמור. והובאו דבריו בספר "מעין אומר" (שו"ת בקצרה, מפי השואל ששימש אצלו), וכן בקיצור שולחן ערוך "הרב עובדיה" (עמ' תרל"ט):

לשאלת השואל, "זוג צעיר, נשואים שנה וחצי, וסיפרה האשה שלובשת מטפחת, אך אפה ארוך, ולא מוצאת חן בעיני בעלה, וללבוש פאה בעלה לא מוכן כי פוסק כרבינו [הגר"ע יוסף, לאסור פאה], ענה הרב זצ"ל: "יכולה ללבוש פאה".

לשאלת השואל, "בחור משיבת חזון עובדיה" שנשא אשה, ואשתו הולכת כבר שנתיים עם מטפחת, כעת קשה לה והיא בדיכאון מזה. גרים בעיר בני ברק, ויש גם לחץ של המשפחה", ענה הרב זצ"ל: "שתלבש פאה. הרי היא בדיכאון, שלא תשתגע".

לשאלת השואל, "בקהילה אחת בחו"ל בה כל הנשים ללא כיסוי ראש, התחזקה אשה אחת והחלה ללכת עם פאה. ואמר לה רב הקהילה, שאם לא תשים מטפחת, כבר עדיף לא כלום. ענה הרב זצ"ל: "ודאי שפאה עדיף מגילוי ראש".

לשאלת השואל, "חוזרת בתשובה שהיתה הולכת עם פאה, כעת הולכת עם מטפחת. האם מותר לה לתת את הפאות שלה לאחותה החילונית ללבוש?" ענה הרב זצ"ל: "מותר".

כמו כן התיר לבחור ישיבה להתחתן עם בחורה המתעתדת ללבוש פאה, כאשר הבחור הסכים לכך רק אם יתיר לו הגר"ע יוסף בכתב ידו. וכתב לו הגר"ע שמתיר לו להתחתן עמה, ולוקח עליו את האחריות ללבישת הפאה. זה שמעתי מבעל המעשה, ולא אבה לפרסם הכת"ו.

מראית עין. גם משום מראית העין ליכא, כי מאות ואלפי נשים לובשות פאה, וגם החילוניות עצמן הרבה מהן לובשות אותה לקישוט ולנוי, ואיזה מראית עין יש בדבר שעושין כל הנשים. וזה לשון התשורת שי סי' תק"ע, (הביא דבריו בספר דת יהודית כהלכתה דף ס'), "וכיון דאסור פאה משום פריצות, אף דמשום מראית העין ליכא אם כל נשי העיר כך כיון דיודעות, מ"מ משום פריצות יש שעוברת על דת יהודית". עכ"ל. הרי דאין בזה משום מראית עין.

וכ"כ להדיא בספר דת והלכה דף ט"ו, וזה לשונו, וק"ו בן בנו של ק"ו כעת שרבו הנשים בפאות נכריות, הלא במראית העין לא יתלה כלל ששערותיה פרועות רק ידמה שיש לה פאה נכרית וכו', שרבו כ"כ הפאות נכריות היום שיש לתלות בהן. ע"כ. ומש"כ התשורת שי לאסור משום פריצות ודת יהודית כבר השבתי די הצורך כנ"ל.

מנהג. הנה כבר כתבתי למעלה דאין בזה משום מנהג, דאתי מנהג ומבטל מנהג וכמש"כ הראש"ל. ועיין בספרי תבואות שמש חלק אה"ע סי' קל"ח, שהבאתי דברי הרבה פוסקים הסוברים כן, והוא מילתא דמיסתברא וכנ"ל.

ובהיותי בזה, אשיב על מה שכת"ר דחה דברי במה שכתבתי שלא היה מנהג במרוקו לאסור או להתיר, כי לא היתה מעולם אצלם פאה נכרית כדי לאוסרה או להתירה, והשיב ע"ז שדבר זה אינו צריך חכמה לחשוב, כי אין זו חכמה מדעית. ע"כ. והנה מלבד שאין זו תשובה על מה שלא היה מנהג כלל, עוד זאת כת"ר מתעלם ממצב הקהילות במרוקו ובשאר מדינות קודם בוא אליהם הצרפתים... הנשים לא ידעו ולא למדו אפי' צורת האותיות, כי כולם נישאו כשהן קטנות בנות שמונה ועשר, ונכנסות תחת עול הבעל והוריו, וכמה משפחות בחדר אחד אב ובניו נשואים, ועליהן אמרו אין חכמה לאשה אלא בפלך, וגם הפלך לא ידעו, רק לבשל ולתקן הבית, ושאר דעניותא רדיף בתרייהו [פירושו: שר העניות רודף אחריהם. ועל זה יאות להמליץ את דברי המשנה בנדרים (פ"ט מ"י), "בכה ר' ישמעאל ואמר, בנות ישראל נאות הן, אלא שהעניות מנוולתן"], והגלות והעוני נצמדו יחדיו, תמיד קול פחדים, אין להאריך בדבר הידוע, ורוח החופש לא הגיע אליהן כלל, ואני זוכר בימי חרפי זה ששים שנה ויותר, שכל הנשים היה להן כתר קטן עשוי מקרטון ומכוסה בבגד על ראשן, ותחתיו יוצאין איזה חוטין שחורים דקין על מצחן באלכסון מכאן ומכאן עד אחורי האזניים ומפשילין אותן לאחוריהן, והיה זה ג"כ להן לתכשיט, ואגב מכסין שערות מן הצד שלפני האזניים, והיה להם רדיד גדול שמכסה ראשן ורוב גופן וגם הכתר בכלל. אחרי זה התחילו להוריד הרדיד מעל ראשן, ונשאר רק על כתפיהן וגופן. ושוב הסירו את הכתר ולבשו מטפחות מרוקמות על ראשן, ונשאר מעט שערן גלוי על מצחן ובצדדין, ושוב הסירו גם הרדיד לגמרי ונשאר כן זמן רב עד שבאו הצרפתים, והריחו ריח החופש, ויצאו מהגלות, וגם מסווה הבושה לא נשאר כ"כ, ואז פרצו גדר לגמרי והתחילו לגלות ראשן לגמרי כמו הנוצרות. וחשובות שבהן, כדי לעשות בהיתר ויהיו לרוח הזמן, לבשו פאה נכרית ממה שהביאו הנוצרים עמהם להתייפות, ומעט מעט השתרבב המנהג אצל החשובות לצאת בפאה נכרית, ואשה מתקנאת מחברתה, ועוף לא צווח, צפור לא צפצף מן הרבנים להוכיח ע"ז, כי מלבד שוודאי ידעו שיש להן על מי לסמוך, הם הפוסקים האדירים אשר בית ישראל נשען עליהם, גם ידעו שפשט המנהג למעשה אצל האשכנזים ללבוש אותה באין פוצה פה ומצפצף, ובוודאי לאו קטלי קני באגמא נינהו, ומזה נתפשט המנהג להתיר.

וכת"ר מביא מספר תשובה מאהבה שבמקום שלא נתפשט המנהג להתיר כבר קבלנו דעות האוסרים. ומה ראייה מזה למקומותינו שכבר נתפשט המנהג להתיר. גם הביא מדברי הרב בירך את אברהם, שאמר אם הימצא תימצא אחת בעיר בטלה במיעוטה, ומה ראייה היא זו לזמנינו דלא אחת ולא שתים ולא מאה ולא אלף, כולן לובשות פאה נכרית ונעשה מנהג פשוט בעולם, וגם אצל

האשכנזים קודם שהתפשט המנהג, היה מנהגם ודאי ללבוש מטפחת או כובע, וא"כ פשט המנהג להתיר.

והנה ראיתי לכת"ר שנפגע ממה שכתבתי שהתלמידים בתמימותם אמרו לאוסרים ה' עמכם, וחשב שאני משפיל בזה ערך התלמידים, ובשביל זה בא לכלל כעס ושפך חרון אפו על כל הרבנים והדיינים הספרדים של זמנינו המתירין שכולם הלכו שולל בעוונותינו הרבים אחר מחשבת האשכנזים, וחושבים שגדולים שלהם יודעים מה שעושים, ומאמינים בהם באמונה שלימה, והם התמימים, וכלום אין זו תמימות, שהפקח אשר עיניו בראשו לראות שרוב הפוסקים אוסרים, והמנהג פשט אצל האשכנזים שלא ברצון חכמיהם, בלי ספק שיעמוד על המשמר ויאסור איסור לאשתו ולכל השואלים אותו. וגם במרוקו הנשים התפעלו מן נשים אשכנזיות וכו'. עכ"ל. ועוד תמה עלי שמביא ראיה מחכמי הזמן להכריע להקל בדבר שגדולי עולם אשר קטנם עבה ממתנינו אסרו, ואף שיש מתירין, רוב הפוסקים אוסרים. ע"כ דבריו. באופן שלפי דעתו כל הרבנים והדיינים שלנו הם עמי ארצות, וגם הרבנים אינם יודעים מה עושים, (ורק הוא יודע), **דברים שאסור לשמעם וכ"ש לאמרם**. ואי אפשר וגם אסור להתעלם מלהשיב על חסרון כבוד התורה כזה, שכל השומע תצלנה אזניו.

וקודם אשיב על דבריו אחת לאחת, מה ששייך לענין הלכה, ואומר כי מה שכתב איך נכריע בדבר שגדולי עולם אשר קטנם עבה ממתנינו אסרו, אין זה כלום. וכבר אמרתי לעיל שמנהג הרדיד שהיה בימי הרמב"ם שפסק שהיוצאת בלי רדיד תצא בלא כתובה, אח"כ נתבטל כליל, אע"פ שהרמב"ם קטנו עבה ממתנינו. אלא הדבר תלוי בהמוני עם, הם המבטלים המנהג מעט מעט, ומתחילה צועקים עליהם רבני הזמן ולא נענים, ומעט מעט הולך ומתבטל. וגם הרמב"ם עצמו כתב, מקום "שנהגו" ללבוש רדיד חייב לתת לה וכו'.

גם בענין שיער היוצא חוץ לצמתן, מתחילה היה אסור בימי הקדמונים אשר קטנם עבה ממתנינו, ובודאי צעקו עליו, ובא מהר"ם אלשקר ז"ל ומצא מקום להתיר מחמת המנהג שנהגו ולא נשאר בזה משום דת יהודית וצניעות. ואף שגם אח"כ צעקו ע"ז וסותרו דבריו כמש"כ בספר צמח צדק להגאון הגדול מליובוויטש זצ"ל, אשר קטנו עבה ממתנינו, עכ"ז כולם צעקו ולא נענו, עד שנעשה מנהג פשוט, וגם נשי הרבנים והדיינים שערן יוצא חוץ לצמתן, ולא גינה אותן אדם מעולם מפני שהן הולכין אחר המקילין, וכמש"כ כל זה גאון הדור רבינו עובדיה יוסף שליט"א, הבאתי דבריו למעלה באורך.

ומזה נלמד לפאה נכרית דכוותן, שתחילה צעקו ע"ז רבני האשכנזים במקומותיהם זה רבות בשנים כשהתחילה אצלם פאה נכרית, ולא נענו, ולא עשו כרצון חכמיהם כמש"כ כת"ר, וכמו שהיה בענין הרדיד ושיער היוצא, עד שנעשה מנהג פשוט. וכמו כן היה אצל הספרדים בבוא הפאה למרוקו, אלא שכאן היה הענין קל יותר כיון שענין זה קדם אצל האשכנזים. נמצא שמי שקובע המנהג הם המון העם שהם המתחילים לשנות ענין הצניעות ועושין באופן אחר ממה שהיה רק שיהיה בהיתר, והרבנים אשר קטנם עבה ממתנינו הם הממליצים על המנהג החדש ומוצאים לו צד היתר ע"פ הדין כמו שעשה מהר"ם אלשקר ושאר הרבנים המתירים בענין הפאה, שהליצו בעד הדור שאין בה

משום דת יהודית ולא מנהג ולא מראית העין. וכמש"כ הראש"ל שליט"א בספרו לענין רדיד ושיער שחוץ לצמתן, ע"ש באורך.

ומש"כ שאע"פ שיש מתירין רוב הפוסקים אוסרים, גם זה אינו, דמלבד מה שכתבתי דרוב הפוסקים המחמירים היינו משום דת יהודית ומראית העין וכו' וזה היה קודם התפשטות המנהג בכל העולם. וכמו שכתבו בדבריהם 'אם תימצא אחת בעיר בטלה במיעוטה'. לא כן היום שכולם פרצו גדר ונעשה מנהג פשוט, **וגם המחמירין יחזרו בהם להתיר**, ונמצא רוב הפוסקים לצד ההיתר. עוד זאת בדבר דרבנן, אף במיעוט כנגד הרוב שפיר עבדינן לקיימו, ועל זה לא שמעתי תשובה עד עתה.

ומזה תראה שכל מה שהרעיש העולם וחירף וגידף בכל רבני ודייני הזמן לומר עליהם שהלכו שולל בעוונותינו הרבים אחרי האשכנזים, והקטין אותם בעיניו כקליפת השום, הנך רואה דלפי האמור צריך הוא לבקש מחילה וסליחה מכל הרבנים של הדור אשכנזים וספרדים הגדולים ממנו שקטנם עבה ממתנו, ששפך עליהם סוללה בדברי שפלות, ושהם לא פקחים כלל, ושהפקח הוא שילך אחר רוב הפוסקים, ע"ש. והרואה יראה דטעות גדולה טעה בזה, דהפקח האמיתי הוא מי שיודע לעיין ויעמיק בדברי הפוסקים ויראה מאיזה טעם אסרו, ובהבטל הטעם יבטל האיסור, ובפרט שיראה לפניו גאוני עולם האדירים אשר קטנם עבה ממתנינו, שאנו הולכים אחריהם בכל הדינים, התירו בשופי ויש למנהג על מה לסמוך.

זהו הפקח הגדול למצוא כחא דהיתרא לקיים ולחזק מנהג ישראל קדושים. וזהו שאמרתי שהתלמידים הם תמימים, והרע בעיניו על זה, וזה גרם לו לכתוב כל מה שכתב, ובאמת אין בזה שום דופי ח"ו, ונתכוונתי לומר שעדיין לא הגיעו להכריע בענייני הלכה, וכל מה שאומרים להם קדוש. ואמרתי שבעוד זמן יפקחו עיניהם להעמיק ולדעת האמת לאסוקי שמעתתא וכו' ויבואו גם להתיר, ויעמיקו לראות **שכל טעמי האוסרים פג טעמם ונס ליחס**. גם אותם חכמים שהגיעו למרוקו שאמר עליהם שאינם יודעים מה עושים, הם רבנים גאונים עצומים וחסידים ואנשי מעשה וקטנם עבה ממתנינו ומדקדקים בקלה כבחמורה ונשיהם כיוצא בהם ויותר מהם. ואילו ידעו שיש שמץ איסור בזה, לא היו עושין כלל, והם ידעו דברי כל הגאוני המתירים, ובפרט הגאון הגדול חסיד וקדוש בעל התניא הנודע בבקיאותו וחריפותו והתיר בשופי, ועליו סמכו אותם האשכנזים אנשי חב"ד, וגם אנו מביאים ראיה הרבה פעמים מהשו"ע של בעל התניא, ודבריו דברי אלהים חיים, והסומך עליו קדוש יאמר לו. ואני הצעיר אף שדעתי ברורה להתיר, איני מזלזל בסוברים לאסור, ואין אף אחד שיכול לומר קבלו דעתי, ואפ"י יאמר מי ישמע לו. אמנם כל עיקר דברינו לקיים המנהג שנתפשט, שיש לו באמת כל צדדי ההיתר בשופי.

ואני אומר לשבחו ולזכותו של כת"ר שליט"א, שהוא מקודש רק לתורה ולתעודה ולא נגה עליו אור שכל הזמן החדש, ולא טעם מעץ הדעת הגשמי, ובשביל זה מדבר בסגנון זה. אמנם איזי וחביבי, הלא הפוסק צריך לשים עצמו בתוך כללות הקהל, וירד משה מן ההר אל העם. ואני הצעיר חייתי בתוכם וידעתי את מכאובם, ולפי רוח הזמן הנושבת בעולם וכו' הנותנת לנשים החירות להתייפות ולהתקשט, וגם נשים החסידות יש בהם רוח החיה הזאת, **ואי אפשר לעצור בעדן ולהניחם בשפל**

המדרגה כלפי חברותיהן. רק הן עושין מאמץ להיות כל עניניהן ע"פ ההלכה, וראוי לפוסקי הדור להליץ בעד דור שלם, זולת אם נוגעים באיסורא דאורייתא אזי אין מקום להליץ, משא"כ בנד"ד בדרבנן. ובסליחות באלול אומרים "קרנות הוד יוצאות מתחת כסא הכבוד ומכריזות ואומרות אשריכם מלמדי זכות על בני" ולא לקטרג עליהם ולהשפיל כבודם עד עפר, ואיסור גמור הוא, ה' ימחול לו.

וסהדי במרומים שהוכרתי לכתוב את כל זה, כדי שלא להיות בכלל שומע חרפת ת"ח ואינו משיב, וכ"ש חרפת כל הרבנים והדיינים שלנו ספרדים ואשכנזים, וטובה תוכחת מגולה היוצאת מאהבת התורה ללא שום פניה ח"ו, ועד בשחק. וכבר ידוע מעשה דר' אלעזר ב"ר שמעון, פעם אחת ראתה אשתו רחש יוצא מתוך אזנו, חלשה דעתה. נראה לה בחלום ואמר לה הטעם, שפעם אחת שמע בזלזול ת"ח ולא מחה כראוי ע"ש. וראוי לכת"ר לבקש מהם מחילה וסליחה.

ומה שתמה כת"ר על מה שכתבתי בסוף דברי שהדבר ברור להתיר, וגם מצוה וחובה על הנשים להתקשט לבעליהן ולכל העולם בהיתר. וחז"ל התירו כמה איסורים כדי שלא תתגנה אשה על בעלה. ע"כ. וע"ז תמה כיצד אני מצוה לנשים להתקשט לכל העולם, וזה איסור גמור, ובודאי סכין המהירות פלטו, ולבעליהן זה ודאי מצוה, אבל הקישוט לבעל הוא בבית, לא בשוק וכו', עכ"ל.

ברוך ה' אין כאן סכין, ולא מהירות, ולא פליטה, אלא **בכוונה גדולה**. והמידה האחת המיוחדת שיש בי, שחנן אותי ה' יתברך בחסדו הגדול, היא שאין אני נבהל להשיב, ואיני ממחר להוציא שום פסק דין מתחת ידי עד שאני מניחו ומתבונן בו וחוזר עליו הרבה פעמים, ומזה יצא לי הרבה פעמים להגיה ולשנות הרבה דברים, ואני שמח בזה. ולא כמו אחרים שמשיבים מהר על אתר, מה שבא לדעתם בהשקפה ראשונה, ומזה יוצא להם מאמר חז"ל פרי המהירות חרטה, וגם כבודו נתפס בזה כעת.

והאמת היא שבזה לא הוצרכתי למקורות, בדבר הפשוט והניכר לכל העולם, שכל הנשים שבעולם וגם אשת כת"ר בכלל, כאשר רוצים לצאת לשוק, אז מתלבשות יפה בבגדי כבוד כדי שיתראו בכלל נשים נכבדות ויקרות, ובבית אין לובשין אותן, שהם יקרים. וגם בבית מטפלים בבנים ובבישול ובכל צרכי הבית, ויתלכלכו להם. גם מעולם לא יצאו לשוק בבגדי בית, שבזה הן מורידין את כבודן ואת כבוד בעליהן, ובודאי שצעוק יצעק הבעל על אשתו אם יראה אותה מנוולת בשוק לפני חברותיה, **ותתגנה בעיניו, אף אם תלבש בגדי כבוד בבית**, כי הבעלים מקפידים על השוק יותר מהבית, ופוק חזי מאי עמא דבר, אין צריך להאריך בזה. וגם הבעלים בבית מסירים בגדי כבוד של השוק ולובשים בגדים פשוטים שיוכלו ללכלכן וכיוצא, וגם שיהיו בני חורין מעט מכובדם של בגדי השוק, וזה שייך גם בנשים, ובפרט שע"פ רוב ולפי רוח היום, יוצאים יחד לשוק בעל ואשתו בבת אחת, ויתבייש לראות אשתו מנוולת כמו ערבית, בתוך נשים אירופאיות מלובשות ומקושטות כראוי לרוח הזמן ובהיתר. ורוב האנשים בדעה זו.

וכעת חיפשתי ומצאתי מה שנשאר בזכרוני מימי חרפי, והוא בפרק המדיר (דף סה.), דביתהו דר' יוסף בריה דרב מנשיא אתאי לקמיה דרב יוסף, אמרה ליה פסוק לי מזוני, פסק לה, פסוק לי

חמרא, פסק לה, פסוק לי שיראי, אמר לה שיראי למה (רצונו לומר שהיא אלמנה ואין לה בעל להתקשט לו), אמרה ליה לך ולחברך ולחברורך. ע"כ. ופרש"י לחברך, **שלא אתבזה על הבריות מכבודי הראשון, לא בפניך ולא בפני חבריך.** ע"כ. ואין לומר שכוונתה כדי שיקפצו עליה זביני, ולא בנשואה שאינה צריכה לזה. חדא, שדברי רש"י אין מורין כן, אלא כדי שלא אתבזה על הבריות מכבודי הראשון, שהיתה אשת חבר, ויש לה כבוד של בעלה, וצריכה לישראל תחת כבודו ולא תתנוול. ועוד, שאילו הטעם היה בשביל שתינשא, בודאי שאין נכסי המת משועבדים לתת לה בגדי יקר כדי שתינשא לאחר, וברור הדבר כמו שכתבתי.

וכן מצינו במשנה שם דף ס"ד ע"ב, המשרה את אשתו ע"י שלישי לא יפחות לה וכו', וכלים של נ' זוז וכו', ובמכובד הכל לפי כבודו, ע"כ. הרי דאפי' בנותן לה מזונות בבית האפוטרופוס כמש"כ רש"י, צריך לתת לה לפי כבודו, ובודאי כדי שתתקשט לפני אחרים ולא תתנוול, ע"ש. ועיין בספר וישב יוסף חלק יו"ד סי' ב' דף י"ג ע"ג וזה לשונו, ואדרבה ראויה לקשט את עצמה ופסקו לה חכמים למי שמשרה את אשתו ע"י שליח שיתן לה ג"כ לקשט את עצמה כל מין קישוט המותר לה וכו' עכ"ל.

ועוד חיפשתי ומצאתי ראיה ברורה ממש"כ מר"ן באה"ע סי' ע' סעיף ה', מי שהלך בעלה למדינת הים פוסקין לאשתו מזונות, אבל אין נותנין לה במה להתקשט, ע"כ. והוא מדברי הרמב"ם פרק י"ג מהלכות אישות הלכה ז', ושם כתב הטעם, שהרי אין לה בעל להתקשט לו, ע"כ. והנה כנגד זה מצינו להרמב"ם שסיים דבריו וז"ל, אבל אם נשתטה בעלה או נתחרש פוסקין לה תכשיט, ע"כ. ושם בחלקת מחוקק (ס"ק י"ח) נתן טעם לחילוק שביניהם וזה לשונו, אין נותנין במה להתקשט, אע"פ שכסות ומזון דין אחד להם, וכשם שפוסקין לה מזון כך פוסקין לה כסות, אבל תכשיטין אין פוסקין. וכתב הרמב"ם הטעם שהרי אין לה בעל להתקשט לו וכשיבוא הבעל תתקשט. אבל חרש ושוטה פוסקין לאשתו אפי' תכשיט, כי **אינה מחוייבת להיות לעולם בלי תכשיט.** ע"כ. וכ"כ הבית שמואל (ס"ק ט"ו). והט"ז כתב בס"ק ו' וזה לשונו, אבל אין נותנין לה במה להתקשט, כיון שאין בעלה בכאן אינה צריכה להתקשט, והאי קישוט פרש"י אבקת רוכל שהנשים רגילות בו, אבל בנשתטה פוסקין לאשתו תכשיט **ואע"ג דאין כאן בעל הראוי להתקשט לפניו,** מכל מקום אין דומה למי שהלך בעלה למדינת הים שלפני זה, דשם יצא לדעת ולא הניח מזונות, ממילא לא ניחא ליה. אלא שהב"ד נותנין לה מכח תנאי ב"ד, ואין בכלל תנאי אלא מזונות ולא קישוט. משא"כ בנשתטה שנותנין לה, דהוי כמי שיצא שלא לדעת ואמרינן מסתמא ניחא ליה אי הוי בר דעת, על כן גם בקישוט אמרינן כן. וכה"ג מחלק הש"ס לענין מזון בנותיו. עכ"ל.

מדבריהם דרבנן, יש ללמוד לנד"ד, אם לתירוץ הח"מ והב"ש, הרי כתבו דאשת חרש אינה יכולה להישאר כל ימיה בלא תכשיט, משמע שתוכל להתקשט אפי' אין לה בעל, רק שיהיה בהיתר, ומזה אני אומר דגם אותו אחד שהלך למדינת הים, איירי שהלך לזמן ויודעים בו שחוזר אח"כ, דייקא נמי בדברי הח"מ, וכשיבוא הבעל תתקשט, אבל אם ברח ולא ברור לן שיחזור, ודאי דפוסקים לה תכשיט אפי' שלא בפניו מטעם הנ"ל. גם לטעם הט"ז, הרי כתב הטעם שאין פוסקין משום דגלי דעתיה דלא ניחא ליה מדלא צויה, ומוכח דאי ניחא ליה וכגון שקודם שילך הניח לה גם במה

להתקשט, פשיטא דמותר לה להתקשט, דודאי אין אסור לה להתקשט. ואין להתקשט ולומר דנותנין לה להתקשט בבית ולא בשוק, דלשון ניחא ליה שלא תתנוול, הוא אצל הבריות בשוק.

ואמר המעתיק: וידידי הרב יואל שילה שליט"א הוסיף על הדברים, שמבואר כאן שכאשר מניעת התכשיט לאשה הוא רק באופן זמני, עד שבעלה יחזור ממדינת הים – אין רשות לקחת מממונו ללא רשותו, שהרי מאחר ולא השאיר לה מימון לזה – כנראה שאיננו מעוניין שהיא תתקשט בהעדרו, אולם אם מניעת התכשיט היא באופן קבוע שהרי בעלה השתטה – מממנים מרכושו את תכשיטיה 'כי אינה מחוייבת להיות לעולם בלא תכשיט'. וכל הנידון כאן הוא האם בית דין רשאים לקחת מממונו שלא ברשותו כדי לממן את תכשיטיה, אולם ברור שאם בעלה גילה דעתו שמעוניין לממן את תכשיטיה – מותר לה להתקשט למרות שהוא במדינת הים, וכ"ש שרשאית להתקשט כאשר הוא בקרבת מקום.

והנה כל מה שכתוב בפוסקים בזה, הוא לענין לחייב הבעל ליתן לה או לא, אבל אין כתוב בהרמב"ם והשו"ע שאסור לאשה להתקשט בשוק שלא בפני בעלה, ומוכח דמדינא מותר, ורק שקלי וטרי הפוסקים אם פוסקין תכשיטין לאשה שלא בפני בעלה, כגון שהלך למדינת הים, אבל כשהוא בעיר תתקשט גם בשוק, וזהו בכלל שלא תתגנה בפני בעלה, וזהו ממש ענין דביתהו דרב יוסף דאמרה לו לך ולחברך ולחברוך.

ומלבד כל זה, אעיקרא דמילתא, פאה נכרית היום אינה נחשבת מן התכשיטים היתרים, אלא מלבוש וכיסוי הראש שחובת כל אדם לתת לאשתו, והכל מודים דפוסקין לה ולא בא לידי תכשיט, ונותנין לה פחות שבהם כמש"כ מר"ן גבי הרדיד, והכל לפי כבוד הבעל.

ואמר המעתיק: וכדבריו כתב הגאון רבי גבריאל ציננער שליט"א, וזה לשונו: "עוד מקובל מגדולי ישראל טעם על שלא רצו להחמיר כל כך בזה [ולאסור לבישת פאה], מפני שלא תתגנה על בעלה. ובפרט בדורותינו אלה ראו ענין זה נחוץ למאוד, שדרכו לצאת חוצות לפרנסתו".

וכדבריהם מפורש בגמ' תענית כ"ג, והנני מעתיק כאן את לשון תרגום "מהדורת שוטנשטיין", למען ירוץ הקורא: "אבא חלקיה היה נכדו של חוני המעגל וכו'. פעם אחת היה העולם זקוק לגשם, שלחו החכמים זוג חכמים אליו לומר לו לבקש רחמי שמים שיבואו גשמים. הלכו לביתו, אך לא מצאו אותו שם. הלכו לשדה לחפש אותו, ומצאוהו שהיה עורך בשדה וכו'. כשהגיע לעיר, יצאה אשתו לקראתו כשהיא מקושטת בתכשיטים". ע"כ. והלכו כך עד שהגיעו לביתו וכו'. ובהמשך מובא בגמ': "אמרו לו החכמים לאבא חלקיה, אנו יודעים שהגשם בא מחמת תפילת הרב, כלומר: מכירים אנו בגדולתך ואין אנו מהרהרים אחרך. אלא שבכל זאת אנו מבקשים שיסביר לנו הרב את פשר הדברים האלה הנראים לנו תמוהים... מאיזה טעם, כאשר הרב הגיע לעיר, יצאה אשתו לקראתו כשהיא מקושטת בתכשיטים? אמר להם אבא חלקיה: כדי שלא אתן עיני אלא בה, ולא באשה אחרת". ע"כ.

והנראה בפשטות בביאור הדברים, שהחכמים תמהו: מדוע יצאה אשתו לקראתו עד פתח העיר כשהיא מקושטת, והלא היא מכשילה בזה את עין הרואה, והיה לה להתקשט רק בביתה לעיני בעלה ולא לעיניהם (ובספר "בן יהוידע" כתב: "החכמים שידעו בה לא הסתכלו בה ח"ו, אלא כך נזדמנה ראייתה לנגדם בעל

כרחם, וכאשר אמרו בגמ' על רבן גמליאל כשראה ריבה אחת ובירך על ראייתה". וענה להם אבא חלקיה, שהעיר אינה כמו השדה, כי בעיר מצויות נשים, ויש חשש שיתן עיניו באשה אחרת, ועל כן באה אשתו הצדקת כשהיא מקושטת, ללוותו בהליכתו ברחובה של עיר, כדי שלא יתן עיניו באחרות עד שיגיע לביתו. ואע"פ שגם אחרים יכולים לראותה מקושטת ויהרהרו אחריה, הרי זו חובתם שלא להסתכל בה, והיא יצאה ידי חובתה כשאינה לובשת בגד אדום וכו', ואינה יוצאת דופן בין הנשים.

ובספר "דקדוקי חברים" למסכת תענית (נדפס בשנת תקע"ג), כתב וזה לשונו: "מן התימה על חסידי עליון הללו כי למה לא ראו לחוש למה שהזכרנו, על שיצאה אשתו מפתח ביתה לקראתו עד מבוא העיר כשהיא מקושטת בתכשיטין כמ"ש רש"י, כי לכאורה זר מעשיה, ולא זו הדרך לבנות ישראל הכשרות... כי מכל מקום היתה ראויה לחוש פן אחרים יתלו עיניהם בה, וקא עברה אלפני עור בקום עשה, דאם מידי עבירה יצאו, מידי הרהור לא יצאו". עכ"ל. אולם תמיהתו היא תמיהתם של אותם החכמים, ותשובתו של אבא חלקיה עונה על כך במישרין.

וכמש"כ מרן הגר"ש משאש לעיל: "לא אסרו חכמים לאשה שתתייפה כל מה שתוכל, רק שיהיה בהיתר, ועל האנשים לשמור עצמם שלא יביטו בהם. ואם באנו לזה, הלא כמה נשים יפיפיות שאפי' יכסו ראשן במטפחת וביצעיף, הלא רק מחמת רוב יופיין יש גירוי יצה"ר, האם נאסור עליהם לצאת לשוק, או נאמר להם לכסות פניהם כגויים כדי שלא יביטו בהם אנשים? וגם ישנם היום הלובשים איזה כובעים או מטפחות על ראשן יוצאים מן הכלל ובחרים בזה יותר משערותיהן, ויש בזה גירוי יותר מהשיער, האם נאסור להם? גם צורת המלבושים של היום נשתנו, ואע"פ שמותרים ע"פ הדין, יש בהם גירוי יצר שמייפים האשה מאד, האם נאסור להם? אלא ודאי כל מה שהוא מותר ע"פ הדין, בין אם תכסה בכגד, או בשיער, העיקר הוא שלא יהיה מגופה, הוי ליה מלבוש על ראשה, ואין לנו להיכנס אם הוא מייפה אותה או לא, דזהו ענין הגברים שחובתם שלא להביט, ואפי' תהיה מכוסה בכובע אין ראוי להביט".

וכדבריו כתב הגאון רבי בנימין זילבר זצ"ל, חבר מועצת גדולי התורה, בשו"ת אז נדברו (חלק י"ד סי' מ"ז), וזה לשונו: "אשה מותרת לצאת בבגדי צבעונין, אף שמדינא אסור להסתכל בבגדי צבעונין של אשה, אפי' בתלויות בכותל... וכן ביו"ט משמחה בבגדי צבעונין, ולא אמרו שצריכה להתלבש בחוץ בבגדים שחורים. וכל הפרק במה אשה יוצאת המדובר באיסור יציאה בשבת בתכשיטין, משמע דבחול שרי ולא חוששין להסתכלות, דלאו ברשיעי עסקינן שמסתכלים בכוונה על נשים". עכ"ל.

ושם בסי' מ"ח כתב עוד: "ומה שמעכ"ק שליט"א כותב פשיטא שגורם הרהורים רעים שאסור מן התורה "ולא תתורו" וכו', הלוא גם בגדי צבעונין של אשה גורם הרהורים ואסור להסתכל גם כשתולין בחוץ, והלא אין לך דבר שגורם הרהורים יותר מיופי האשה שע"ז נאמר בעיקר ולא תתורו, וגם אסור משום "ונשמרת" כמבואר בע"ז (דף כ') באשת איש אפי' מכוערת, ואפי' הכי נשים יוצאות בגילוי פנים".

ובחלק י' (סי' כ"ח) כתב עוד: "בימינו שנשים יוצאות מקושטות, ואין הבדל אם היא מקושטת בפאה נכרית צנועה או אם היא מקושטת גם בכובע ובמטפחת, כלומר שני קישוטין ביחד, השאלה של פאה נכרית שייכת להלכות אה"ע ולא לצניעות, כי הלוא אנו נמצאים על הארץ, ולכל הפחות ברגל אחת אנו עומדים על הארץ ומרגישים היטב מה מושך להסתכל, אם פאה נכרית צנועה או הכובע והמטפחת, ובפרט מטפחת

אדומה או רב גוונים, וכובע מקושט, ומי יכול היום להתפאר שמקיים מאמר חז"ל, לא ניתנו תכשיטין לאשה להתקשט אלא בפני בעלה".

וכן כתב הרה"ג הרב שמעון חיררי שליט"א בשו"ת "אשמח בהשם" יו"ד סימן כ"ג, וזה לשונו: "בנותן טעם למה יעקב בחר דוקא ברחל היפה... מאחר שבעיני יעקב היה הדבר כמו ציצית, צריך להיות נאה. ולכן בחר בה, שהיא היתה יפת תואר ויפת מראה... הגמרא בתענית (כ"ג) באבא חלקיה בן בנו של חוני המעגל... כאשר הגיע לעיר יצאה אשתו לפניו מקושטת... לשאלת החכמים מדוע יצאה לקראתו מקושטת, אמר להם כדי שלא אתן עיני באחרת. ואם כן הכא נמי דכוותה, כאשר יש לו לאדם אשה נאה, לא יתן עינו באחרת. וכל שכן בקדושים אשר בארץ המה, כי הגדול מחבירו יצרו גדול הימנו..."

אלא שבאמת עצם דברי הגמרא לא ברורים כפי הצורך, דהנפש היפה שואלת להיכן יצאה לקראתו, האם הכוונה על יד פתח ביתה, ואם כן מאי נפקא מינה, מה דהוה הוה, כי כבר כעת נכנס לביתו, ומהו החשש יש בזה "כדי שלא יתן עיניו באשה אחרת", ועוד לשון הגמ' דקאמר "כי מטא למתא נפקא דביתהו לאפיה" משמע מיד בכניסתו לעיר, ואם כן יקשה איך לא חשו שיתקלו בה ח"ו אחרים, וכמו שראוה הני זוגא דרבנן...

ומיהו עיין בספרי הקטן "ישמח אב" (פרשת חיי שרה עמ' רל"ג) שהבאתי שם דברי הגמ' במגילה (יד). שרה זו יסכה, ולמה נקראת שמה יסכה... שהכל סוכין ביופיה. והקשה בילקוט דברי חכמים, האם זה שבח וכבוד שהכל סוכין ביופיה? ומוטב היה לשתוק מזה. ותירץ שזהו החידוש, שהכל סוכין ביופיה ואין מזיק לשום בריה, בלי הרהור חטא כלל. ע"כ. ואם כן יש לומר שגם הצדקת הזאת שעלתה על בעלה (שהענן התחיל מצידה קודם), קים להו שראייתה אינה מזקת... ונראה שזהו שבחה של אותה צדקת שהרואה אותה שורה עליו רוח קדושה וטהרה...

הראה לי ידידי וחביבי משה אזולאי נרו יאיר, מש"כ הרשב"א "מטה מוצעת ואשה מקושטת לת"ח פירוש מקושטת מלשון קשוט עצמך, כלומר מתוקנת והגונה במעשיה"..." וכבר הבאתי לעיל שאשתו של אבא חלקיה היתה יוצאת מקושטת, האם שם גם כן אפשר לפרש נאה במעשיה? וכבר הבאתי פירוש הרש"י שפירש מקושטת במלבושים, והגאון [רבי יוסף חיים בעל "בן איש חי"] פירש מקושטת בפנים. ושם נא ענין וראה מה שהבאתי בספרי הקטן "ישמח אב" (עמ' קל"א מהמדרש רבה מה, ד) שלדעת רבי עזריה בשם רבי יוחנן בר פפא, הטעם שהיו האמהות עקרות, כדי שיהיו מתרפקות על בעליהן בנויין, שישארו ביופיין ולא יהיו מכווערות ע"י הלידה. ורב הונא ורבי אבון בשם רבי מאיר אומרים כדי שיהנו בעליהן מהן, שכל זמן שהאשה מקבלת עוברין היא מתכערת, ע"ש באורדך. עכ"ל.

וכן כתב הגאון רבי יהודה שיינפלד שליט"א, בספר "אוסרי לגפן" (חלק ט' עמ' קע"ה ואילך): "אי אפשר לאסור להתנאות ברה"ר, דכך טבע האשה מבריאת העולם (עכ"פ מאז שאכלה מעץ הדעת), ובזמן חז"ל יצאו בתכשיטין לרה"ר בימות החול, ורק בשבת אסרו שמא תשלוף להראות לחברתה, ומבואר שהתכשיטין היו להתנאות לפני חברותיה ולא רק בפני בעלה, ומפורש בחז"ל שמשמחים אותה ברגל בבגדי צבעונין, ועיין כתובות (סה). רש"י ד"ה לך ולחברך ולחברוךך, "שלא אתבזה על הבריות", הרי שכך דרך

האשה מאז ומתמיד, צא ובדוק אצל הנשים הצנועות ביותר, שלובשות בגדים נאים יותר מבעליהן שלובשים חליפה שחורה פשוטה". עכ"ל.

והיתר יציאה לרה"ר בתכשיטין, מפורש במסכת שבת, וראה בתוס' שם (דף סד: ד"ה רבי ענני), וזה לשונו: "ואנו שאין לנו רשות הרבים גמור... הרי היא כחצר שאינה מעורבת ומותרות נשים שלנו להתקשט בטבעות ובתכשיטים". וברא"ש שם: "הלכך מותר להתקשט בחצר וכן נמי ברשות הרבים שאין רחב ט"ו אמה". ובשו"ע או"ח (סי' ש"ג סעיף י"ח): "והאידנא, נשי דידן נהגו לצאת בכל תכשיטין". וברמ"א שם: "עכשו שכיחי תכשיטין, ויוצאים בהם אף בחול". והביאוהו כל האחרונים.

וכן כתב בספר "עוז והדר לבושה", שהסכימו עליו גדולי הדור: "אני מודעת לכתר בת מלך המעטר את ראשי, ולאחריות הבאה אתו. כיום אני לוקחת בחשבון ונוהרת מאד להיראות במיטבי ולגרום הנאה לכל מי שפוגש אותי, בפרט לבעלי" (עמ' 6).

ועוד כתב: "נשים צריכות להתלבש בצורה נעימה ובטוב טעם... ההלכה מכירה בהחלט בצורך הקיים אצל נשים להתלבש בצורה נעימה ובטוב טעם, ואף מעודדת אותן לכך" (עמ' 9).

ועוד כתב: "גם אשה או נערה הלובשת בגדים צנועים מדי, בצורה שתפגין את צניעותה בפני כל, מנצלת את בגדיה הצנועים להשגת מטרה שהיא היפך הצניעות... לפיכך, אין ללבוש חצאית המגיעה כמעט עד הרצפה, ללבוש בגדים קודרים מדי, לפסוע בפסיעות מעודנות מדי, וכו', כי כאמור הפגנת יתר של צניעות היא בעצמה חוסר צניעות" (עמ' 46).

ועוד כתב: "מותר לה להיראות נאה בצאתה מביתה, וכך עליה לנהוג, משום שהקב"ה העניק לנשים חן, כדי שתיראנה נחמדות תמיד" (עמ' 105).

ועוד כתב: "אשה נשואה... עליה להתלבש בצורה נעימה ונאה, באופן המשקף את שמחתה ואצילותה... כיון שכיסוי הראש ממלא תפקיד כה חשוב, מתאים שסגנונו ישקף את עדינותה הפנימית ורגישויותיה של בת ישראל. לפיכך, עליו להיות פריט לבוש המוסיף חן ואצילות למעמדה המלכותי של האשה היהודיה" (עמ' 226).

ועוד כתב: "במקום לגלוש לקיצוניות זו או אחרת, עליה להקפיד על תסרוקת נעימה למראה, היוצרת רושם מכובד ואפילו נאה. בת ישראל שייכת הרי למשפחת המלוכה, והופעתה צריכה להעיד על כך" (עמ' 252).

ועוד כתב: "ראוי שנשים ובנות תקפדנה על הופעה נאה ונעימה" (עמ' 298).

ועוד כתב: "עיקר הגוף צריך להיות לבוש בצורה נאה ומלאת חן" (עמ' 319).

ועוד כתב: "שמלה נאה מסווה את הגוף עצמו, במקום להציגו לראווה, כי תשומת הלב מתמקדת בחן הבגד עצמו, ולא ביופי הלובשת. כאשר אבימלך שחרר את שרה מארמונו, לאחר שטעה בחושבו כי היא פנויה

לנישואין, הוא נתן לה "כסות עינים". המדרש מסביר כי מדובר היה בבגד יפה. מדוע נתן אבימלך לשרה בגד שכזה? אמר רבי יוחנן עשה לה כסות שיהיו מביטים בה (בכסות) ולא בנויה (ביופייה של שרה). מאמר חז"ל זה מעביר מסר חשוב ביותר. שמלה יפה מסיטה את תשומת הלב מהגוף עצמו. לפיכך, טוב וראוי לשמלה שתהא פרחונית ומקושטת בכל צורה שהיא, בתנאי שהיא לא בולטת במיוחד ביופיה ואינה מושכת תשומת לב מופרזת" (עמ' 319).

ועוד כתב: "יש נשים המתלבשות בבגדים קודרים וחדגוניים, וכמעט שאינן מקדישות מחשבה להופעתן. ביניהן יש אפילו כאלה, הנוהגות כך מתוך רגש מוטעה של צניעות וענווה. לדוגמא, לא איכפת להן כיצד נראית הפאה שעל ראשן, והן יוצאות מביתן חבושות פאה לא מסורקת ומוזנחת. בנוסף לכך, הן לובשות שמלות חסרות צורה וצבע, משוללות כל חן. סגנון לבוש כזה גורם תחושת אי נוחות לרוב הנשים, היודעות להעריך טעם טוב ולבוש אסתטי, ולכל הפחות מצפות מאשה שתקפיד על הופעה נאה ונעימה. התלבשות בבגדים קודרים ועלובים אינה מעשה מצער ובלתי חברותי בלבד, בנוסף לכך יש כמה סיבות חיוביות ביותר מדוע נשים ובנות צריכות להקפיד תמיד על הופעה נאה ולבוש נעים לעין... תכשיטים הינם חלק טבעי מלבושה של האשה, בתנאי שהם נעימים ועדינים. מותר אפילו לענווד תכשיטים במקומות ציבוריים... למעשה אנו מוצאים בחז"ל שאפילו נשים חשובות ביותר, כאשתו של רבי עקיבא, ענדו תכשיטים" (עמ' 398).

ועוד כתב: "המדרש (ויקרא רבה יג, ד. וכן מובא בתוספות חגיגה ט ע"ב) מביא משל מיוחד מאוד: "יאי עניותא לברתיה דיעקב כערקתא סומקתא לסוסיא חירא" כלומר, נאה מיעוט [תכשיטים] לבת ישראל, כמו סרט אדום הקשור סביב צוארו של סוס לבן. נראה כי כוונת חז"ל היא: סוס לבן נחשב לבריה אצילית ביותר. חבל לקשט חיה כזו במידה מופרזת, המסתירה ומסווה את יופיו הטבעי של הסוס. ברם, סרט אדום הקשור סביב צוארו של סוס לבן הינו קישוט מתאים ואף ראוי לשבת. חוט זה הוא פריט קטן, המבליט את מראהו האצילי של הסוס הלבן ואת יופיו, שהרי הצבע הלבן נראה יפה במיוחד בתוספת מעט צבע אדום המנוגד לו. כך לגבי השימוש במיעוט תכשיטים במקום הפרזה והגזמה. חינה של בת ישראל וענוותנותה אינם מוסתרים כאשר היא עונדת לגופה תכשיטים בטוב טעם – נהפוך הוא, התכשיטים תורמים לחן, לאצילות ולמראה הטוב בהם התברכו בנות עמנו במידה גדושה" (עמ' 401).

ועוד כתב: "כבר הוסבר במקום אחר כי האשה והנערה צריכה להתלבש בבגדים נאים ולהתקשט בתכשיטים מתאימים, כדי להקרין תדמית נאה ומלאת חן יהודי" (עמ' 405).

ועוד כתב: "השימוש הנכון באיפור משפר את הופעת האשה ויוצר תדמית בריאה, מאושרת ונעימה לעין" (עמ' 406).

ועוד כתב: "כך צריכה להיות גישתה של האשה, עליה להופיע בין אנשים במראה נאה ומלא חן" (עמ' 413).

ואם בשאר מלבושים ותכשיטים כך, קל וחומר בפאה, שהיא פחותה מתכשיט, שהרי כיום רוב נשות העולם יוצאות בשערותיהן בכל מיני תסרוקות, וכל הרווקות הולכות בגילוי ראש, וגם בין הנשים הנשואות פשט

המנהג לילך בפאה, וממילא אין אדם בא לידי הרהור מראיית שיער, וכמש"כ בשו"ת יביע אומר (חלק ו' סי' י"ג): "לכאורה נראה שמכיון שנשים אלה רגילות לצאת לרשות הרבים בגילוי ראש, ודרכן בכך, אין בזה משום הרהור... יש לחלק בין גילוי שוק באשה שלא הותר מעולם גם לבתולות פנויות, לשיער שהותר גם בבתולות פנויות, וא"כ יש לומר שלא שכח הרהור כ"כ בזה". עכ"ל (וראה עוד מה שהבאנו לעיל מדבריו). והגאון רבי יוסף משאש זצ"ל, רבה של חיפה, כתב בספרו אוצר המכתבים (חלק ג' סי' אלף תתפ"ד): "וכל אדם מבשרו יחזה, שרואה נשים עוברות לפניו יום ויום בראש מגולה, ואינו שם לבו להן ומהרהר. והמהרהר, לא מחמת שיער גלוי מהרהר". עכ"ל.

ועל זה הדרך כתב בשו"ת מהר"ם אלשקר (סי' ל"ה) לגבי גילוי שיער האשה היוצא חוץ לצמתה, שאין לאסרו משום שגורם להרהור, וזה לשונו: "דבר שדרכו להיות מגולה דלבו גם ביה מותר, ואפי' לק"ש, כדפרישית, וכן כתבו המפרשים ז"ל, וכן כתב ראבי"ה ז"ל, כל אלו שהזכרנו לערוה דוקא בדבר שאין רגילות להגלות, אבל בתולה הרגילה בגילוי השער לא חיישנן דליכא הרהור, וכן הסכים בעל המרדכי והרא"ש ז"ל והכל כפי המנהגות והמקומות...

ואלא מעתה לפי דרכם שיער גבות עיניה נמי היה להם לאסור, דשיער קרייה רחמנא נמי, דכתיב יגלח את כל שערו את ראשו ואת זקנו ואת גבות עיניו וגו', וכל שכן פניה ידיה ורגליה דהוה להו נמי למיסרן, ומאי שנא אותו שיער, ואי משום דדרכן להיות מגולין, האי נמי דרכו להיות מגולה. ואי לא איירו אלא באשת איש ובמסתכל ומתכוין ליהנות, אטו באשת איש וברשיעי עסקינן? ובבירור אמרו זכרונם לברכה, דאפילו באצבע קטנה אסור להסתכל, ואפילו בבגדי צבעונין שלה נמי אסור, וכל שכן בשערה, דת"ר ונשמרת מכל דבר רע שלא יסתכל אדם באשה נאה ואפילו פנויה, באשת איש ואפילו מכוערת, ולא בבגדי צבע של אשה וכו', ואמר רב יהודה אמר שמואל ואפי' שטוחין ומונחין על גבי הכותל. אלא שדברים אלו בטלין הם, דלית בהו מששא כלל.

וכמה לא חלי ולא מרגיש האי גברא דקאמר לה להאי מילתא, דכיון שנהגו לגלותו מימי עולם ומשנים קדמוניות ברוב תפוצות הגולה שתחת יד ישמעאל ואין בידו למחות, איך עלה בלבו לאוסרו? ואף אם היה אסור, דאפילו באיסורא דאורייתא אמרינן הנח להם לישראל מוטב שיהו שוגגין ואל יהו מזידין, כדאסיקנא בביצה פרק המביא... והשתא אם בדאורייתא ובדרבנן אמרינן הנח להם, כל שכן בדבר המותר שנהגו בו היתר, שכל המוכיחן בזה לא בדעת ידבר, ונמצא מכשילן ח"ו, ועתיד ליתן את הדין... ובכמה וכמה דברים הקילו רבותינו ז"ל כדי שלא תתגנה האשה על בעלה. ואין צורך באורך". עכ"ל.

וכעת בהיותי עוד מחפש בספרים, נוסף על מה שכתבתי דאף לדעת האוסרים פאה נכרית אינו אלא איסור דרבנן, ראיתי חידוש אחד, שיש מן הפוסקים שחושבים גילוי שערות גמור של הנשים לאיסור דרבנן דוקא. כן ראיתי בספר וישב יוסף, להרה"ג יוסף נסים בורלא זצ"ל, שכתב כן הרבה פעמים בתשובתו חלק יו"ד סי' ב'. ואזכיר קצת מלשונו שם בדף ע"ב ע"ג, וזה לשונו, אזהרה שמענו מתנא דבי ר' ישמעאל דלא יצאו בפריעת ראש ואפי' דאין איסורא מדאורייתא, ואף אי רגילי, אין זה דרך צניעות. ותנינן שתצא בלא כתובה משום דת יהודית. ע"כ. ובדף י"ג ע"ג כתב וז"ל, אבל גילוי שיער אשה דאיסורייהו לאו משום דהן החמירו על עצמן אלא איסורייהו מדרבנן ואסמכוה אקרא דמראך נאוה וכו' ע"כ. ובריש עמ' ד' כתב וזה לשונו, אלא איסורייהו מאזהרת תנא דבי ר'

ישמעאל וכו' וסוף כל סוף יש סמך מן התורה, וכו' ע"כ. ושם בסוף העמ' כתב וז"ל, אלא מתקנה ואזהרה מתנא דבי ר' ישמעאל הנזכר בסוף המדיר, וא"כ חזר הדבר שהוא תקנת חז"ל. הא ודאי משום סייג וגדר נגעו בה. ע"כ. ובדף י"ד ע"א כתב וז"ל, והאמת כי לא כן הדבר אלא איסורייהו דרבנן ויש לו סמך מדאורייתא ומשום סייג עשו. ע"כ.

עוד שם בעמ' ב', במה שתמה עליו השואל על מה שאמר שהוא איסור דאורייתא, וזה לשונו, ודבריו אינם אלא מן המתמיהין, דפעם הראה עצמו כמנוצח במה שהוכחתי דפריעת ראש לאו דאורייתא אלא אסמכתא בעלמא, ופעם נראה מדבריו כמחליט בדעתו דפריעת ראש איסורו מדאורייתא דוקא, אך בלתי שום סיוע וראיה לדבריו רק בדברים בעלמא, וגם לא הראה לנו שום סתירה לדברי אשר הוכחתי שאין איסורו מדאורייתא. ע"כ. וע"ז השיב המחבר וזה לשונו, השתוממתי על המראה וראיתי כי תואנה הוא מבקש לסתור דברי וכו'. ותהילות לאל הכל כתוב על ספר ומראש ועד סוף לא ימצא בכל דברי שכתבתי דפריעת ראש איסורו דאורייתא, כי אם בזאת היתה אמרתי כי פריעת ראש רמוז בדאורייתא, ופעם אחת כתבתי דאיסורו מקרא דפרע את ראש האשה, דרצוני לומר רמוז בקרא דופרע וכו', זהו אשר כתבתי, ולא ידעתי היכן מצא בדברי דפריעת ראש איסורו מדאורייתא בהחלט, אין זה כי אם סברת הראש ואין זה מדרכי הלימוד הלומדים להוציא הדין לאורה. ועיין בספר באר שבע דאיסור פריעת ראש הוי מדאורייתא מקרא, ע"ש באורך, ועליו תיפול קושייתו. עכ"ל.

ואני הצעיר נפלאה דעת ממני להבין מאין הוציא זה שזהו רק רמז ואסמכתא ולא איסור דאורייתא בהחלט, וכמו שנראה מהרמב"ם דפריעת ראש לגמרי הויא עוברת על דת משה שהיא מהתורה, ובקלתה עוברת על דת יהודית. וכן משמע להדיא מהש"ס כתובות (דף עב.), פריעת ראש דאורייתא היא. ומשני דאורייתא קלתה שפיר דמי, דת יהודית קלתה נמי אסור. והנה פסק דינו של השואל לא עלה על ספר המחבר, אמנם מתוך דברי המחבר אתה למד את טעמו עיין שם בדף י"א ע"ג וזה לשונו, ומכאן אתה למד דכל מש"כ הרב הפוסק יצ"ו לומר דליכא איסורא לא בתורה ולא בדברי סופרים מדלא הזכירוה הפוסקים לא במצוות עשה ולא במצוות לא תעשה, קחנו מדבריו וכו', לענ"ד נראה דהגם דלא הוזכר וכו' סוף כל סוף אפי' לשיטתו רמוז בדאורייתא ומקרא דופרע את ראש האשה אזהרה שמענו לבנות ישראל שלא תצאנה פרועות ראש וכו'. ע"ש.

ואני תמה על דברי שניהם ז"ל, דאף שאין בו עשה ולא תעשה, עכ"ז אסור מדאורייתא עכ"פ משום אזהרה דברי ר' ישמעאל, וכתמיהת הש"ס בכח, דאורייתא היא, ואם היא אסמכתא אינה דאורייתא, ואף שאין בה עשה ולא תעשה, הוי כחצי שיעור שאסור מהתורה אע"ג דאין בו עשה ולא תעשה. וכן כתב הראש"ל בספר יביע אומר חלק ד' (אה"ע סי' ג'). והבאתי דבריו בספרי תבואות שמש חלק אה"ע (סי' קל"ח), ע"ש. והביא ראיה מתוס' שבועות (דף כג.): גבי חצי שיעור, אע"ג דאסור מהתורה, כיון דליכא אפי' עשה אלא איסור בעלמא לא חשיב מושבע ועומד מהר סיני. ע"ש.

אמנם נראה ליישב דבריהם דמצאנו להם חברים בענין אחר כיוצא בזה, והוא בש"ס גטין (דף נט.) אלו דברים אמרו מפני דברי שלום, כהן קורא ראשון ואחריו לוי וכו'. ושם בע"ב, אמר ליה אביי

לרב יוסף, מפני דברי שלום, דאורייתא היא (וקדשתו, לכל דבר שבקדושה), אלא אמר אביי לכדמר, הבוצע פושט ידו תחילה, ואם רצה לחלוק כבוד לרבו וכו', הרשות בידו. ואמר מר עלה לא שנא אלא בסעודה, אבל בביהכ"נ לא, דאתו לאינצויי. ע"כ. פשט הדברים, דהתורה נתנה לו רשות "וקדשתו" לפתוח ראשון וכו', אבל יחלוק כבוד וכו' אם ירצה, ומדרבנן אינו יכול לחלוק מפני דרכי שלום. וכ"כ רש"י להדיא וזה לשונו, והיינו דקתני מתני' כהן קורא ראשון כמו שכתוב בתורה, ואינו רשאי לחלוק כבוד מפני דרכי שלום. ע"כ. ואך בתוס' חולין (דף פז.) ד"ה וחייבו וכו' כתבו דאחד שעמד במקום חבירו וכו' ואפי' עמד במקום כהן, דהא דדרשינן בנדרים (דף סב.) וקדשתו לכל דבר שבקדושה לפתוח ראשון ולברך, אסמכתא בעלמא היא. ע"ש. גם הרא"ש שם כתב כן דאסמכתא בעלמא היא ע"ש. וכ"כ הטור ביו"ד סי' כ"ח, וכ"כ המרדכי בפרק כיסוי הדם סי' תרנ"ו ע"ש. א"כ יש לומר בקל וחומר, אם שם שכתוב להדיא וקדשתו לכל דבר שבקדושה, והרמב"ם והרבה פוסקים מנו אותה במנין המצוות, גם רש"י ועוד פוסקים אחרים סוברים שהוא דאורייתא וכנ"ל, ועכ"ז התוס' והרא"ש והמרדכי סוברים דהוי אסמכתא, ק"ו להא דופרע את ראש האשה דאין בזה מחלוקת ולכ"ע אין בה עשה ולא תעשה, דיפרשו שהיא אסמכתא. ויהיה זה סייעתא להרב וישב יוסף, השואל והמשיב, ויש לי אריכות דברים בפרט זה במקום אחר, ולא באתי אלא להורות שגם בגילוי ראש דאשת איש עצמה, מצינו לסוברים שהיא מדרבנן, ואף שההלכה אינה כן ובכל הפוסקים קראוה דת משה שהיא מן התורה, עכ"ז נוסף ממנה הרבה חולשת איסורא דפאה נכרית, והדרן למילתין, דכיון דאיכא מחלוקת הפוסקים, וטעמי האוסרים פג טעמם, יש לומר ברווח גדול ספק דרבנן להקל, ובפרט דהמנהג פשוט להקל, והכל לובשים אותה, ומנהג מבטל מנהג.

ואמר המעתיק: ובענין גילוי הראש, ראה עוד מש"כ בזה הראשון לציון הגר"ע יוסף זצ"ל, בשו"ת יחוה דעת (חלק ה' סי' ס"ב): "והנה אע"פ שהגמ' מקשה בפשיטת דאורייתא היא, אין מזה הוכחה גמורה שאיסור תורה הוא, וכמו שכתב כיוצא בזה המאירי (בכתובות קג:), שזה שהקשו בגמרא שם, כיבוד אשת האב דאורייתא, אינו אלא מדברי סופרים וסמכוהו על המקרא, וכן מצאנו בהרבה מקומות כיוצא בזה, כמו בתענית (כח:): הלל דראש חודש לאו דאורייתא, מכלל דשל מועדות דאורייתא? ובמועד קטן (יא:): שמלאכת חול המועד אסורה מדאורייתא. וכן בהרבה מקומות. (וציין הרה"ג המו"ל ר' אברהם סופר לראש השנה לב ע"ב אין עולין באילן, דאורייתא. ועיין בפירוש רש"י שם). וכן כתבו התוספות חגיגה (יח.) ד"ה חולו של מועד, והרא"ש בפסקיו (ריש מועד קטן), ובספר יראים (סוף סימן קי"ג), ובמאירי (מועד קטן ב.). ע"ש. ובמאירי ראש השנה (ט.) כתב, ותוספת של יום הכפורים אינו אלא מדברי סופרים וקראי אסמכתא בעלמא. ויש חולקים ממה שאמרו בביצה (ל.) תוספת יוהכ"פ דאורייתא, ואין הכרח בכך, שכבר מצינו בכמה מקומות בש"ס שקורא דברי סופרים דאורייתא, כשהוא דבר שיש לו לעיקר שלו סרך מן התורה, אף על פי שאותו ענין אינו מן התורה". עכ"ל, וע"ש שהכריע לבסוף שהוא איסור דאורייתא.

זהו הנראה לי להמליץ יושר על עם ישראל קדוש, וכ"ש שההלכה פשוטה וברורה להתיר. וגם מצוה ללובשה, כדי להמשיך את כל החילוניים ללובשה, וכמו שכתבתי בתחילה. והדברים ברורים. וה' יעמידנו תמיד על האמת, ואל יצל מפינו דבר אמת עד מאד. ולראיה חתמתי פה ירושלים עיה"ק בח' שבט תשמ"ט.

הפסק דין הזה נדפס בירחון הנכבד "אור תורה" ונגלה באמריקה, וראה אותו הרב אלימלך שפירא שליט"א, וקבלתי מכתב ממנו המאשר את דברי, ושלח לי צילום מספר סתרי ומגיני לאחד מגדולי אשכנז המדבר בזה, ושירטט איזה שורות מהפסק, שבהם נתכוונתי לדבריו, וזה לשונו בסוף הפסק: ומאיש נאמן שמעתי שזה זמן לא כביר אשר דרש רב אחד בקהילה גדולה בענין זה במדינה ממדינות פולין, ושפך כוס חמתו על אותן הנשים המכסין ראשן בפאה נכרית ולא במצנפת כמו בימים הראשונים, וקרא עליהם "ראשי חדשים לעמך נתת זמן כפרה", רח"ל, וכשמען זאת השליכו הרבה נשים את הפאה נכרית מראשיהן, באמרם אם גם זאת לא די, למה לנו להכביד את ראשינו בפאה. והולכין עכשיו בלי שום מכסה על ראשיהן. מזה נראה דבזה הזמן וכו' ביותר צריך להיות ערום ביראה ולקיים מאמר הכתוב "אל תצדק הרבה", כדי שלא תיכשל לעבור על סיפא דקרא "אל תרשע הרבה", כמו שאירע לשאול בן קיש כדאיתא ביומא דף כ"ב. ועיין עוד מש"כ רש"י בשבת (דף קנג. ד"ה בו ביום מחקו סאה), "שהרבו לגזור יותר מדאי ואין יכולין לעמוד בגזירתם, ומתוך כך עוברין על דברי תורה". ובספר כלי יקר, לקרא דלא תוסיפו על הדבר ולא תגרעו ממנו. ועל כן נראה שיותר טוב להישען על דעת הפוסקים המתירין כדי שלא אתיא קולא מחומרא ודי למבין. וכו'. וסיים במסקנתו וזה לשונו, מכל מה שכתבתי בתשובתי מפורש יוצא לדינא מותר והמחמיר יחמיר לעצמו כמו שהחמיר מרן החתם סופר בצוואתו לבני ביתו. עכ"ל.

וזהו באמת כמו שכתבתי ממש, דאם נפסוק בזה להחמיר, יבואו להיכשל בגילוי ראש לגמרי, וה' יזכנו תמיד לכוון אל האמת. אמן. השמ"ש יצ"א [חתימתו].

אחרי שגמרתי פסק דין זה ראיתי עוד לקצת אברכים שכתבו בזה באור תורה אדר א' תשמ"ט סי' ע"ה וסי' ע"ו, והאריכו בלהג הרבה יגיעת בשר, ואין סדר למקרא, ובהיות שכל דבריהם לקוחים מדברי הרב משה לוי שליט"א, ממילא נדחו כל דבריהם במה שכתבתי למעלה. גם ראיתי שלא הבינו אף דברים פשוטים של הרב כף החיים סי' ע"ה אות י"ט ואות כ', ובסי' ש"ג אות נ"ה ואות נ"ח, דברים ברורים. וכתבו משמו היפך מה שאמר, לך נא ראה. גם מדברים גבוהה נגד הראשונים כמלאכים שאנו פוסקים כמותם בכל מקום. ובכן אין לי עסק עמהם, בסודם אל תבוא נפשי, ותו לא מידי. ע"ה שלום משאש ס"ט.

[סי' י"ז] **עוד בענין הנ"ל, תוכחת מגולה לשם שמים.** דרך אגב, בהיותי לומד בפסק דין הנזכר של פאה נכרית, ומחפש בספרים, לא יכולתי להתעלם, ונראה לי חובה קדושה לדבר ולהעיר לפני רבותי. במה שראיתי בירחון הנכבד אור תורה כסלו תשמ"ט, נערים אפרוחים שלא נתפקחו עיניהם בד' אמות של הלכה, מכניסים עצמם בין ראמים, בלי ראיות והוכחות, רק בעלי אסופות. והמה אוספים ומונים דברי הפוסקים האוסרים למיניהם, החיים והמתים, עד שנלאו למצוא הפתח ועלה להם כמנין פאה ויותר. ואם יחפשו עוד ימצאו חמש פאות, **בלי שהזכירו בדבריהם אף פוסק אחד שמתיר, ובלי שראו והבינו גם תוכן דברי האוסרים וטעמם.** ואח"כ פוסקים הלכה וזה לשונם, "המורם מכל האמור אין שום היתר לצאת לרשות הרבים בפאה נכרית, והשומע ישמע, והעובר חטאו ישא ואנחנו נקיים". עכ"ל. על זאת ידו כל הדווים, שנתקיים בנו בעקבתא דמשיחא חוצפא יסגי, ואוי לדור שכך עלה בימיו, שנער בן י"ז שנה שכתבנו עליו בוצין בוצין וכו', עמד במקום גדולים ונעשה גדול ואחראי בעד כל הדור, עד שהגיע לקלל עם קדוש וטהור ובכללם רבנים

ואדמוריים וראשי ישיבות ואבות בתי הדין ספרדים ואשכנזים, לומר עליהם חטאם ישאו. ולא ידע למי מקלל, לדור שלם הסומך על דברי גדולי הפוסקים המפורסמים, ולא חש לקמחיה לדבר גבוהה ולא ירא משאתם שמא ישרפוהו בהבל פיהם. וע"ז אמר הפסוק באיוב, ועתה צחקו עלי צעירים ממני לימים אשר וכו'.

ואמר המעתיק; וכן כתב הראשון לציון הגאון רבי עובדיה יוסף זצ"ל בפתיחה לספרו "יביע אומר" (חלק א'), וזה לשונו: "ולאפוקי ממה שראיתי לכמה ממחברי זמנינו אשר לא ייראו ולא יחתו מאימת רבותינו הראשונים אשר מימיהם אנו שותים, וגדולת חכמתם לא תבעתימו, לכתוב עליהם כאשר ידבר איש אל רעהו, ופני זקנים לא נהדרו". עכ"ל.

ובפתיחה ליביע אומר חלק ט' כתב עוד וזה לשונו, "וראיתי לנכון להעיר כאן ולהתריע על תקלה חמורה, אודות כמה מצעירי הצאן, בחורי ישיבה, שלא הגיעו להוראה, ולא הוסמכו מגדולי הדור, ומעיוזים פניהם לכתוב כמה מאמרים בהלכה, וחולקים על רבותיהם, אע"פ שלא הגיעו לקרסוליהם, ולא ירדו לסוף דעתם. ומפרסמים את דבריהם ברבים, באיזה ירחון ["אור תורה"] להלכה ולמעשה, ולא ידעו ולא יבינו בחשיכה יתהלכו, ואין הכרעתם מכרעת, כי יסוד כל דבריהם ע"פ סברת הכרס, ללא הוכחות מדברי הפוסקים אשר מדבריהם אנחנו חיים. וישנם טועים וחושבים שדבריהם הלכה למעשה, וילכו אחרי ההבל ויהבלו... ואלו התלמידים הצעירים שלא הרבו תורה "כראוי" ומבקשים להתגדל בפני עמי הארץ וקופצים ויושבים בראש להורות לישראל, הם המחריבים את העולם ומכבים נרה של תורה, ומחבלים כרם ה' צבאות, ועליהם נאמר, אחזו לנו שועלים, שועלים קטנים מחבלים כרמים".

וגם גאון הדור הראשון הגר"ע יוסף שליט"א נשמר מזה, ורק בדברי נועם כיאות לגדול שכמותו בירך את הנשים הזהירות לכסות את ראשם בבני סמיכי ומזוני רויחי ויזכו לראות זרע קודש, עכ"ל, שפתים ישק, וגם סיים הנלע"ד כתבתי, זאת אומרת שהניח פתח לכל מי שירצה ללמוד בזה. וה' יתקננו בעצה טובה מלפניו, וישיב שופטינו כבראשונה, אמן. ועצתי הטובה לבחור הזה לחזור בתשובה שלימה וחרטה על כל מה שכתב, ויקח לקח להבא שלא ליכנס בדברים הגבוהים ממנו, ויבקש מחילה וסליחה מרבותינו הקדושים החיים והמתים, ואזי מחול לו שרוי לו, ודי בזה הערה.

גם ראיתי שם לחכם אחד שצעק באור תורה הנ"ל, על רב וגאון גדול משיבת קול תורה, שדרש ברבים לבאר דעת האוסרים והמתירים פאה נכרית, ואמר שאלו ואלו דברי אלהים חיים, יישר חיליה. ותמה עליו למה יאמר על המתירים שהם דברי אלהים חיים, וברוח שפתיו והגיון המציאותי שבדה מלבו מבלי ספר וספרים רצה לדחות דברי אלהים חיים, ולא ראה ולא ידע כי ההגיון יש לו כמה פנים, והוא הולך לפי דעת כל אחד ומחשבתו. ולפי דמיונו הכוזב חושב שזה הגיון אמיתי, ובא רעהו וחקרו, ומראה לו שטעה בהגיונו ודמיונו, והכל פרח באויר. ולקמן ארחיב הדברים.

והנה ההגיון המציאותי שנראה לו, הוא לדמות עם קודש להורגי נפשות וילדים קטנים במלחמה, והרבה לשבח את אותם הזהירים בכיסוי הראש. גם דימה עם טהור לנזירים של ישו ימח שמו וזכרו, המכסין כל גופם וראשם, ואמר ולא תהיה שיחה שלימה שלנו כשיחת הבל שלהם, והם

מקפידים על זה. ובאמת לא חש לקמחיה לומר על דברי גדולי עולם אשר לאורם אנו חיים שאין דבריהם דברי אלהים חיים, גם **בושה וחרפה וחוצפה גדולה** לדמות את ישראל ממלכת כהנים וגוי קדוש לאנשים אלו בלי לומר המבדיל בין קודש לחול כמה אלפי הבדלות. ודברים אלו הם בטלים מאליהן, שהרי גם בימי קדם שלא היתה פאה נכרית בעולם, היו נשים שלנו הולכות גלויי פנים, וגם יש מהן ששערן נראה חוץ לצמתן, ואלו נשיהם היו מכוסות מכף רגל ועד ראש, וגם מצח שלהן ופיהן ולחייהן הכל מכוסה זולת עין שלהן לבד מגולה, ויימא לי חביבי הכותב הזה, איך ולמה גדולי חכמי ישראל בכל הדורות לא נשאו קל וחומר מהם ומהדת שלהם ולא גזרו על הנשים שלנו לעשות כמעשיהן? הא ודאי שאין שום קשר ודימוי להם כלל, אלא האמת דאצלם האנשים יודעים בעצמם וגם בנשותיהם שהם שטופי זמה, ומחליפין גברים ונשים כחליפות שמלות, וגם עתה אחרי כל הכיסויים הנזכרים, רק בעין הרע שנשאר גלוי, הם קורצות ורומזות והולכות לזנות. גם הרבה בעלים סוגרים הבתים על נשיהן במנעול עד שיבוא הבעל ויפתח. גם אסור לה לעלות לגג, כי כאבן השואבת רוח קמעא עוכרתן.

גם הנזירות של ישו'י לך נא ראה כמה מהן נתעברו מהנזירים שלהם, והיה להם לחרפה ובוז, ולא הועילו כל השמירות והגדרים, הכל ישא רוח. ומה דמות יערוך לעם ישראל קדוש וטהור בני אברהם יצחק ויעקב שכתוב בהם אשר בנינו כנטיעים מגדולים בנעוריהם, בנותינו כזוויות מחוטבות תבנית היכל. גם העיד עליהם הכתוב סוגה בשושנים, גן נעול מעין חתום, שסוגרין פתחיהן לבעליהן. וגם בלעם הרשע נשא עיניו וירא את ישראל שוכן לשבטיו, ואמרו ע"ז במדרש, ראה שאין פתחיהן מכוונות, אמר מי יכול ליגע באלו שמכירין את אבותיהן ומשפחותיהן, ביארתי דבריו במקום אחר, שהם הולכין אחר אבותיהן, כמש"כ הביטו אל אברהם אביכם ואל שרה תחוללכם. ורבינו הטור פסק באה"ע סי' ע"ג שאין האשה בבית סוהר להיות סגורה בבית.

גם הכותב הזה לא ראה ולא ידע שהיום במרוקו ואלג'יריה וכיוצא בזה ממדינות החופש ששם נכנסו הצרפתים, גם הישמעאליות פשטו ידיהן ושינו מנהגם ויוצאות בראש מגולה לגמרי בלי שום כיסוי על ראשן ובלי רדיד, ולובשות כל מיני קישוטין כמו אמריקאים ממש. ובמו עיני ראיתי זה במרוקו, בנשים של שרים גדולים ורמי המעלה, באסיפות הגדולות של המדינה, ובזה נפל דמיונו ואין לו כל יסוד. גם בספר דת והלכה דף י"ד כתב והמחמיר יחמיר לעצמו אבל לא יקרא תגר על כל בית ישראל.

וכבר הכותב הזה העיד עדות גמורה שמעולם לא ישתנה המנהג הזה אפי' יחזרו בהם המתירין, ושנכון שיש בעלי תשובה ב"ה, אבל אצל בני התורה המצב לא ישתנה עד ביאת משיח צדקנו. ואמת תפסיה, שבעלי תורה היודעים ללמוד ולאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, ויודעים מקורות הדברים, ומי ומי המתירין, בודאי לא יחזרו בהם. **ואפי' משיח צדקנו** לא בא לא לרחק ולא לקרב, ולא בשמים היא, אלא הוא בעצמו יפסוק בספיקא דרבנן להקל, ובפרט דסברת המתירין ברורה. וגם המחמירים עצמם מודים בזמנינו שנתפשט המנהג להקל, ואין בזה לא דת יהודית ולא מצות עשה ולא משום מנהג וכמו שנתבאר לעיל. ובש"ס (מנחות לד.), אם יבוא אליהו ויאמר שאין חולצין בסנדל אין שומעין לו, שכבר נהגו העם בסנדל, עיין מהרי"ק שו' ט'.

ואמר המעתיק: ומכאן נלמד שאין לחשוש לדברי כמה מהאוטיסטים, שמפרסמים בשם בספר הנקרא "דניאל" שאסור לנשים ללבוש פאה, ומפרסמים זאת גם בעלונים. כי גם לדעת המצדדים בדברי המוסר שלהם ואומרים כי דבריהם ירדו מן השמים וניתנה נבואה לשוטים, הרי כל זה הוא רק לגבי דברי מוסר, אבל בדברים הנוגעים להלכה, אין לנו אלא דברי הפוסקים, ולא בשמים היא. וראה בספר דניאל הנ"ל (חלק א') עמ' נ"ו ועמ' נ"ז), שכתבו שם בשם האוטיסטים שאסור לבתולות ללכת עם שיער שאינו אסוף, ונשים נשואות חייבות ללכת דוקא במטפחת ואסורות ללבוש כובע. ודברים אלו מנוגדים גם לדעת רוב הפוסקים האוסרים פאה, האם נניח את כל הפוסקים ונפסוק כדעת האוטיסטים?

וראה בספר "דרך שיחה" להגאון רבי חיים קניבסקי שליט"א (שהוא שאלות ותשובות שנשאלו ע"י תלמידו, הרב אליהו מן) שכתב וזה לשונו: "שאלה. יש מי שמצא עצה איך ליצור תקשורת עם האוטיסטים, והם מדברים כל מיני דברים, האם יש בזה ממש. תשובה: "שטותים והבלים". בהזדמנות אחרת ביקשתי התייחסות מהרב שליט"א על מה שמדברים עם האוטיסטים, ומדברים כל מיני דברים, וביטל זאת מאוד, ואמר "הם מדברים מה ששומעים מהבית". שאלה: יש דברים שמעולם לא דברו מהם בבית, והם כן מדברים עליהם... תשובה: "אין בזה ממש!" ולא רצה הרב לשמוע מה שרציתי לומר לו, מה שדיברו על ענין מסויים..." עד כאן לשונו].

ובהיותי בזה זכרתי מה שמסופר בסיפורי חסידים מתלמיד אחד שבא לפני רבו ואמר לו, אני רוצה לתקן עולם במלכות שדי, תתפלל עלי שאצליח, א"ל רבו, לך בכחך זה ויהי אלהים עמך, אחרי שנה חזר לרבו ואמר לא יכולתי, זה קשה הרבה בשבילי. א"ל רבו, אולי כל העולם קשה, אבל תראה לתקן מדינה אחת, ארה"ב או רוסיה. הלך וחזר אחר שנה, א"ל גם זה לא יכולתי, א"ל רבו, אולי תזכה לתקן עיר אחת, ניו יורק או פאריז, הלך וחזר אחר שנה ואמר גם זה לא יכולתי. אמר לו רבו, אני מייעץ לך תתחיל לתקן משפחתך, זה נראה דבר קל. חזר אחר שנה ואמר גם זה לא יכולתי, א"ל רבו א"כ כנראה שצריך אתה לתקן עצמך. קודם כל קשוט עצמך ואח"כ קשוט אחרים. ע"כ.

וזה ממש מה שאירע לצעירים אלו, המולך שמלך מעצמו בלי שום תעודה, ובלי שום מינוי מהגדולים, ורוצים לתקן עולם שלם של גדולי הדור שהם לפנייהם כקליפת השום, ויפה היתה להם שתיקה, וצריכים קודם כל לתקן עצמם ללמוד ולהבין דברי הש"ס והתוס' והפוסקים כראוי, ושם יראו שאינם ראויים לדבר בפני גדולים, וכ"ש לדמות עם קדוש וטהור להמן ודכוותיה חלילה וחס, וכל מה שאדם לומד הרבה ומעמיק בדברי הש"ס והפוסקים, הוא מרגיש עצמו יותר שהוא חסר, וצריך עוד להוסיף וללמוד, ורואה שהשמים בינו לבין הפוסקים האדירים, והלואי שנזכה להבין דבריהם הקדושים, ובשביל זה נקרא תלמיד חכם, שתמיד הוא בתור תלמיד וצריך ללמוד עוד.

ושרי ליה מאריה להרב משה לוי שליט"א שאמר על דברי הרב הזה שפתיים ישק, במקום שריח רע נודף מדבריו אלו, לדבר דילטוריא על עם ישראל בני אברהם יצחק ויעקב, שהעיד עליהם הכתוב כפלח הרמון רקתך, אפי' ריקנים שבך מלאים מצוות כרמון.

גם מה שהביא הכותב, מחילונים שלועגים על החסידים שהם מדור הקדמון והנשים שלהם מתחדשות ומקושטות, אין זה כלום. והלעג הזה רגילים בו בכל ענין, **והקנאה תקועה בלבם**

כשרואים אשת רב חסיד שהיא יפה כלבנה ומלובשת ומקושטת בהיתר גמור כפי העת והזמן והמודרניזם, וזה נוגע ללבם הרבה, כאילו רק הם ראויים לזה, ואינם יודעים שכפי האמת הרבנים והחסידים בדעותיהם ובתהלוכיהם הם מודרנים יותר ויותר מהם, כי אדם יכול להיות הדתי הגדול בעולם ועם זה יהיה המודרני הגדול בעולם, והתורה אינה כנגד המודרניזם, רק שיהיה הכל על טהרת הדת והצדק, במקום שהחילונים עושים באיסור ולא אכפת להו, ה' יחזירם ויחזירו בתשובה שלימה אכ"ר.

גם מה שאמר הכותב, שיש ת"ח שמוכן לשבת עם כל גאון וכל גדול הסובר להתיר והוא יוכיח להם בראיות ברורות לאסור, זה באמת **חוצפה וגאווה גדולה שאין כמותה**, שחושב עצמו יותר גדול מכל גאוני עולם האדירים אשר כל הש"ס מנח להו בכיסו, ודי בזה לדעת שאותו חכם המתייחר לא יודע כלום ולא יוכל לעמוד, כמאמר חז"ל כל המתייחר חכמתו מסתלקת ממנו. וה' יזכנו לראות בתחיית המתים, לראות אם יוכל לעמוד וליגע בקרסולייהו דרבנן הגאונים זיע"א אשר כל רז לא אניס להו, ואל יתהלל חוגר כמפתח. וכבר אמרו אין משיבין את הארי לאחר מיתה. גם אמרו חז"ל ואל תאמר קבלו דעתי שהן רשאים ולא אתה. גם אבטליון אמר חכמים היזהרו בדבריכם שמא וכו'. ור' יוחנן בן זכאי אמר אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך.

ומה שהביא הכותב מדרשן אחד שדיבר קשות, ואמר שזקנו אסר לקרות ק"ש וכל דבר שבקדושה מול פאה נכרית, הנה לא ראה ולא הביט שהיום רבנים וחכמים קורין ק"ש אף מול אשה גלוית שיער לגמרי, שכתבו הפוסקים שהיום שנהגו לגלות יכולים לקרות ק"ש כנגדו, כמש"כ כף החיים סי' ע"ה אות טו"ב ע"ש. וכ"ש מול פאה נכרית. והכותב הזה מערב מילי דחסידות עם מילי דדינא.

ומה שכתב עוד, "ברוך ה' בירושלים עיה"ק, מחמת קדושתה והאויר הקדוש שלה, יש השפעה מיוחדת על החילוניים שלא יהיו נגד הדת" וכו', אין זה אמת. ופוק חזי ברחובות ירושלים, כולם מלאים נשים חילוניות גלויות שיער לגמרי, וגם נמצאים חילונים גמורים שאין כיוצא בהם בכל הארץ, שמלבד שהם חילונים לעצמם, הם זורעים החילוניות שלהם בארץ, ומקפידים שכל הארץ תהיה כמותם, ומסייעים למורמונים ולרפורמים ולמיסיונרים, ה' יערה עליהם ועלינו רוח ממרום ויביא לנו משיח צדקנו, שהוא לבדו יכול לרפאות השבר הגדול הזה. וכנגד זה יש נשים צדקניות וחסדניות שלובשות פאה נכרית ובזה ורק בזה יש קדושת ירושלים, שעושין הכל על טהרת הקודש.

וכבר אמרתי ותמהתי על מה שאומרים הרבה פעמים שמנהג ירושלים שלא ללבוש פאה נכרית, ומביאים ראיה מרבנים קדמונים של מאה שנה ויותר שהיה כן, ואיזה ראיה יש מזה למה שפשט המנהג היום, ופוק חזי מאי עמא דבר, וכנ"ל. ומנהג מבטל מנהג, כנ"ל בארוכה.

ואם באנו לשפוט לפי ההגיון והסברה, כבר כתבתי בספרי תבואות שמש חלק אה"ע (סי' קל"ח), שאין שום הרהור כלל בגילוי הראש בזמנינו גם בנשואות, דאיזה שכל והגיון יאמר דשעה אחת או רגע אחד קודם שתקבל טבעת אחת של קידושין לא היה בה הרהור, ותיכף שקיבלה הטבעת ועדיין גלויה לפנינו יחזור להיות בה הרהור, **ואיזה שינוי נעשה בגופה שיביא לידי הרהור חדש?** וקרוב להיות הדבר בהיפך, שקודם נישואין יש מקום להרהור כיון שהיא מותרת וחזיא לנישואין לכל

גבר. לא כן אחר הנישואין דלא חזיא והיא מיוחדת לבעלה, ההרהור פחות הרבה כיון שיודע שאי אפשר להשיגה, וכמש"כ הראב"ע גבי לא תחמוד. וזה היה בימי קדם שהנשואות היו מכסות ראשן, ואם תראה אותה אח"כ מגולה, יש שינוי בגוף וראיה חדשה ויש בזה הרהור, אבל בזמן שלא נשתנה בה שום דבר, גם שיהיה באיסור, אבל לגבי ההרהור לא התחדש שום דבר.

והאיסור שלה לא מפני הרואים, אלא מפני החציפות שעושה בגילוי ראש, שדרך הנשים לכסות במטפחת או בפאה נכרית והיא נשארה מגולה, ועוברת על דת משה, ולכן די לנו לקבל את מה שאסרה תורה בפירוש בגילוי שיערה ממש, ואף שהיום פג הטעם דחציפות כיון שהכל עושין כך, עכ"ז גזירה דאורייתא נקבל. אבל אין לנו להוסיף עליה שום דבר קטן או גדול, כיון דבעיקרא דמילתא אין כאן חציפות ואין הרהור. וכבר כתבתי למעלה דיש פוסקים הסוברים דגם גילוי ראש ממש הוא רק איסור דרבנן, וקרא דפרע את ראש האשה הוא אסמכתא בעלמא. ע"ש. וזהו ההגיון האמיתי שהוא לקוח מההלכה, ולא מסברות בעלמא שאין בהם כדי אחיזה.

[אמר המעתיק: וכן כתב הגר"מ שטרנבוך שליט"א בשו"ת דת והלכה, וזה לשונו: "ומהאחרונים שדנו שגילוי שערות מביא לידי הרהור וכבגדי צבעונין שלה, וזהו שורש חיוב כיסוי הראש באשה, וא"כ אפי' יש עלה פאה נכרית כיון שאינו מכיר מיד שזוהי פאה הלוא בא לידי הרהור, ומהאי טעמא גופא פירשו דלא מהני פאה נכרית, שמחויבת לכסות אפי' הפאה נכרית שלה, מטעם זה אין לאסור בזמנינו כלל. שאם שורש איסור גילוי שערות מפני שמהרהר בה, בזמנינו שכל הנשים פרועות ראש רחמנא ליצלן אינו מהרהר כלל, והוא לן להתיר לגמרי איסור פריעת ראש בזה הזמן, רק יסוד החיוב משום צניעות שלא תהא כפרוצה וכמבואר בתרומת הדשן (סי' י'), ואם מתקנת שיערה בדרך צניעות בפאה נכרית מפני דת יהודית ולא כרוב העולם, יש בזה גופא משום צניעות, וא"כ נראה להתיר בזמן הזה מדינא אפי' להפוסקים שאסרו".]

והנה באמת אשה שרוצה להתכבד ולשבת בדי' אמות שלה ולקיים אשת חיל מי ימצא בשוק, אין מי יאמר לה מה תעשה, ותבוא עליה ברכה. וכתוב מלא הוא, איה שרה אשתך ויאמר הנה באוהל. ופרש"י, צנועה בירכתי ביתה. אבל אי אפשר לכל הנשים שיהיו כך, והרוב רוצים להעמיד דבריהם על קו הדין, מה שמותר מותר ומה שאסור אסור. ועיין להרה"ק מוהרר"ב בתורות אמת חלק אה"ע סי' כ"ה סעיף ב' בהג"ה, שאסור להסתיר מה שהתירה תורה, והדין לבד וחסידות לבד, וזה לשון מסילת ישרים פרק י"ג, שאין רוב הציבור יכולים להיות חסידים, ורק לשרידים אשר בעם וכו' להם מגיע לקיים מצוות חסידים וכו', שאי אפשר לאומה שתהיה כולה שווה במעלה אחת. ע"ש באורך. הבאתי דבריו ג"כ בספרי שמש ומגן (יו"ד סי' י"ג) ע"ש.

גם מה שהביא ראיה מישעיה ג' ט"ז, "הלוך וטפוף", מרש"י בשם התרגום, הנה מלבד ששום אחד מהמפרשים לא פירש כמו התרגום, ורש"י עצמו פירש טפוף לשון צף, שמשמין בחורה אחת גבוהה בין שתי נשים קצרות וכו' ע"ש. וכן פירשו כל המפרשים. אלא אפי' לדברי רש"י בשם התרגום, הרי לא אמר שהיו מכסין כל ראשיהן בפאה נכרית, אלא היו קושרות פאות נכריות, והדר מפרש קליעת שערות תלושין כורכות עם קליעותיהן כדי שיראו גסות וטפופות, ורצונו לומר שהיו מערבין שערות תלושות בתוך קליעת שערותיהן, זאת אומרת שחלק גדול מהשיער שלהן היה נראה בתוך הקליעות, חלק מזה וחלק מזה, וזה ודאי אסור כי אין זה פאה נכרית שלנו שהיא כסות שיער

שלימה שמכסה כל הראש בלי שתראה שום שיערה החוצה, ועוד יותר מזה שלא בשביל זה לבד נענשו, רק בצירוף הדברים האמורים שם, נטויות גרון ומשקרות עיניים, עם הלוך וטפוף. אבל דבר אחר שתעשה אותו בחשיבות, **וכל העם עושין אותו**, ודאי אין בזה ממש. ואיך שיהיה, אין מוציאין הלכות מפירושי הפסוקים, ושום אחד מהפוסקים או ממפרשי השו"ע לא הביא ראיה לאסור מפירוש רש"י הנ"ל.

הארכת בזה, להוכיח ולעורר, שאין להתפעל מדברי הכותב הנ"ל שאין להם יסוד כלל ועיקר, ואסור לומר אותם וכ"ש להדפיס אותם על ספר להשפיל כבוד התורה וישראל, הקדושים והטהורים, וה' יזכנו ויעמידנו תמיד על האמת, ואל יצל מפינו דבר אמת עד מאד.

ולראיה חתמתי פה בשבט תשמ"ט, ע"ה שלום משאש ס"ט.

תשובתו על ספר הליכות עולם (שו"ת שמש ומגן חלק ד', אה"ע סי' צ"ג)

בענין פאה נכרית, ראיתי בספר הליכות עולם להגר"ע יוסף שליט"א חלק רביעי, פרשת ויקהל אות י"ג, הביא את דברי הרב בן איש חי (שם), שכתב: "וילבשו פאה נכרית קלועה ועומדת מבעוד יום", ע"כ. ופירש הראש"ל את דבריו, שכוונת המחבר היא עם כובע או מטפחת, אבל בוודאי שפאה נכרית לבדה אסור לצאת בה לרה"ר כמש"כ גדולי הפוסקים האחרונים וכו', ע"כ. והנה ידועה מדתו של הרב בן איש חי, שהיה חסיד ומקובל, ואילו הייתה כוונתו עם כובע ומטפחת כמש"כ בהליכות עולם, ודאי שלא היה נמנע לבאר דבריו היטב דאיירי עם כובע, שלא יטעו בדבריו להקל. גם אילו היתה מכוסה בכובע או מטפחת, למה מצריך תנאי שתהיה קלועה ועומדת מבעוד יום, והלא כיון שהיא מכוסה ואינה נראית, למה מצריך תנאי שתהיה קלועה ועומדת, והלא שום אחד לא יראה אותה, ואין לחוש שמא תקלע אותה בשבת. הא ודאי שכוונתו דאיירי שהיא גלויה לגמרי, ולזה מקפיד הרב שתהא קלועה ועומדת מבעוד יום, הא לאו הכי יש לחוש שמא יקלענה בשבת. זה נראה לי פשוט ומוכרח בדבריו ז"ל. וממילא גם הרב בן איש חי יהיה נר נוסף עם הפוסקים הגדולים שהבאתי בספרי תבואות שמש סי' קל"ז וכו' [כאן הביא הרב באריכות את כל הפוסקים המתירים שהביא לעיל].

[אמר המעתיק: וראה עוד מש"כ רבי יוסף חיים זצ"ל בספרו "בן יהודע" למסכת עירובין (ק); וזה לשונו, "דהא ודאי אם השיער סתור אינו שבח לה, דהוי כלילית, אך אחר שקולעתו הוא שבח, כי תתנאה בזה, וכנראה בחוש הריאות דהאשה מביאה פאה נכרית ועושה אותם קליעות להתנאות בהם, ולכן מנה הכתוב השיער בכלל הקישוטי, דכתיב "שערך כעדר העזים" והיינו בהיותו קלוע".

ועכ"פ מסתבר יותר לומר שכוונת הבא"ח היא דוקא לקליעה כעין צמה היוצאת מכיסוי ראשה, שזה היה נהוג בזמנם, ובאופן זה מותר פאה. ולכן אין ראיה כ"כ מדבריו שם, למרות שמוכח מדבריו שאין הרהור בשיער תלוש שהאשה מתנאה בו, ומותר לצאת כך לרה"ר, והוא הדין לפאה נכרית שלימה במקום שנהגו כך ואין בה משום מראית העין].

והנה הגאון הראש"ל, נטתה דעתו אחר המחמירין, ואף שהביא כמה פוסקים שהאריכו ליישב קושיות המחמירין, עם כל זה נשאר בדעתו להחמיר, וכאן בהליכות עולם הביא דעת הרבה פוסקים המחמירין, ע"ש. וסיים, דלא כמש"כ להקל בשו"ת שמש ומגן ח"ב סי' ט"ו והלאה, מפני שנעלמו ממנו דברי כל האחרונים הנ"ל, וכתב שכבר פרסם האיסור בכמה מקומות ותלי"ת רבות בנות הסירו הפאה מעל ראשו.

והנה מה שכתב שנעלמו ממני דברי האחרונים הנ"ל, על זה יש להשיב, ראה נא למעלה דברי הרבה פוסקים ראשונים ואחרונים, שכתבו לחזק המנהג. ומש"כ שהרבה בנות הסירו הפאה, הנה לא מספיק שיחזרו איזה בנות, והעיקר הוא נשי הרבנים הראשיים, ונשי הרבנים והדיינים אשכנזים וספרדים בארץ ובחו"ל, ושום אחד לא חזר בו, כי הם יודעים שיש גדולי הפוסקים אדירים וגם חסידים גדולים, ועם כל זה התירו. ובפרט שאני הצעיר עומד להליץ בעד רוב העולם המתירין, חכמים ונבונים וכל בני ישראל, **וזוהי מצוה גדולה להליץ עליהם שיש להם על מה שיסמוכו**, וכל שכן שלא לקלל אותם ח"ו, והם גדולים בתורה ובהלכה, ולא ליתי עליהם כי אם טובה וברכה. וגם אותם פוסקים שאמרו שהמנהג נשתרבב ע"פ אפיקורסים, לא כיוונו חלילה וחס לומר כן, כיון שיש לזה יסוד גדול בדברי גדולי הפוסקים. גם דברי עצי ארזים הנ"ל שכתב שהמורים היתר עתידים ליתן את הדין, חלילה לומר כן על כל אותם פוסקים ראשונים שכתבו להתיר. ועיין שם בספרי חלק ב' בכמה סימנים, עסקתי לברר ההלכה להתיר וליישב כל הקושיות שהקשו עלי, והעליתי להתיר בשופי ע"פ הדין.

גם הוכחתי בראיות עצומות, שגם המחמירין המתחסדים בספר דת יהודית כהלכתה וכו', כולם כתבו להדיא דמדינא אין להוכיח לאסור בפאה נכרית מדינא דגמרא וכו', וקצת ראייה יש להוכיח להיתר. אך אמנם יש לחוש לדברי אחרונים שיסרקו אותה בשבת ויבואו ג"כ לצאת בשערות ראשו וכו', ע"ש [לשונו של ה"בית יצחק"]. וגם חשו לדת יהודית, או מצד מנהג, או מראית עין, עיין בספר דת יהודית כהלכתה עמ' ל"ב ועמ' נ"ב והלאה, ובספר דת והלכה עמ' ט"ו. ושם בספרי הבאתי ראיות להתיר, ושאין בזה דת יהודית בדבר שכל הנשים עושות, והבאתי ראייה מדברי הראש"ל עצמו. גם מצד מנהג אין לאסור, דאתי מנהג ומבטל מנהג. גם משום מראית העין ליכא, בדבר שכל הנשים עושין אותו. וכן כתבו המחמירין עצמם משם התשורת שי סי' תר"ע. ובשביל שהכל בא בארוכה בספרי תבואות שמש ושמש ומגן הנ"ל, אני מקצר ועולה שלא להאריך טרחא, והראש"ל בספר הליכות עולם לא הביא שום פוסק המתיר.

ולכן אף שהראש"ל כתב שנעלמו ממני דברי האוסרים, זה אינו, שאם קצת נעלמו ממני ודאי, אבל הבאתי בדברי גם סברת האוסרים, ורק בראותי כל גדולי עולם המתירים וחזקתי דבריהם מן הש"ס, אמרתי להליץ בעד המנהג הקיים בכל העולם וכו', רבנים גדולים, חסידים ואנשי מעשה, **ושמח אני בחלקי שהלצתי בעד כל הדור**, ובמקומי אני עומד, ולא ראיתי דבר שיחזיר אותי מסברתי, וכיון שהדבר קמחא טחינא בספרי תבואות שמש ובספרי שמש ומגן, לכן כאן קיצרתי, ודי בזה הערה, וכל זה אחר המחילה רבה מכבוד הראש"ל פאר הדור, כי רב הוא.

ולראיה חתמתי פה ירושלים עיה"ק ביום ט"ו בשבט תשס"א לפ"ק, ע"ה שלום משאש ס"ט.

